

Op deze uitgave is de CC-BY-NC-licentie van toepassing.

Het is toegestaan om deze uitgave te kopiëren, distribueren, vertonen en op te voeren, en om afgeleid materiaal te maken dat op dit werk gebaseerd is zolang dit geen commerciële doeleinden heeft en uitsluitend als de auteur vermeld wordt als maker: Arjan Smit / Theologische Universiteit Apeldoorn

‘Reverse mission’: een lege belofte?

*Omgekeerde zending vanuit westers en Afrikaans perspectief
vergeleken met een missionaire praktijk in Dordrecht*

Masterthesis: Theologische Universiteit Apeldoorn

Naam student: Arjan Smit

Begeleider: Dr. J. van 't Spijker

Tweede beoordelaar: Prof. Dr. M.J. Kater

Datum: 28-06-2023

Theologische Universiteit Apeldoorn

For the historical mainline churches in Europe, the presence of the newly founded African congregations poses a particular challenge, which they are still unsure how to address.¹

---

¹ Ter Haar, "The African Christian Diaspora in Europe", 243.

Voorwoord

Voor u ligt mijn masterthesis ter afronding van de zesjarige studie Theologie aan de Theologische Universiteit van Apeldoorn. Deze scriptie is het resultaat van een periode van hard werken en toewijding voor het onderzoeken van het missionaire paradigma van reverse mission. Het afstudeerproces was enerverend, maar tegelijkertijd uiterst leerzaam doordat ik opgedane kennis en vaardigheden kon toepassen in de onderzoekspraktijk. Het schrijven van deze thesis was niet mogelijk geweest zonder de steun van mijn vrouw, familie, vrienden en docenten.

Eerst en vooral wil ik mijn oprechte dank en waardering uitspreken voor mijn specialisatie-begeleider van de Theologische Universiteit, dr. Jan van 't Spijker. Zijn onvermoeibare inspanningen, inzet en bereidheid om een thesis over een dergelijk onderbelicht onderwerp te begeleiden zijn prijzenswaardig. Hij hielp mij vol enthousiasme op weg, stuurde hier en daar kritisch bij en gaf waardevolle feedback tijdens de schrijfperiode.

Daarnaast wil ik ook graag dr. Berdine van den Toren-Lekkerkerker, directeur van de Nederlandse Zendingsraad, bedanken. Zij zette mij tijdens een informeel gesprek aan tot nadenken over de realiteit van christelijke migratie vanuit Afrika naar Nederland en de missionaire impact daarvan op het Nederlandse religieuze landschap. Haar motivatie werkte voor mij aanstekelijk en daarnaast heeft haar prettige manier van begeleiden mij goed geholpen bij het schrijven van de onderzoeksopzet van mijn scriptie.

Vervolgens wil ik graag mijn oprechte dank uitspreken aan de vijf voorgangers uit de stad Dordrecht voor hun bereidheid om deel te nemen aan het kwalitatieve gedeelte van dit onderzoek. Zonder hun medewerking en input was dit onderzoek geëindigd met een conclusie op basis van een theoretische analyse. Hun gedrevenheid, passie en ervaringsverhalen zal ik niet snel vergeten. In het bijzonder zal de warme gastvrijheid die ik ervoer tijdens de kerkbezoeken mij bijblijven. Hun inzichten, suggesties en kritische opmerkingen hebben ongetwijfeld bijgedragen aan een verdieping van deze scriptie.

Ten slotte wil ik mijn vrouw, familie en vrienden bedanken voor hun steun tijdens alle fases van mijn studie. Het onderzoek nam de nodige vrije tijd in beslag, waardoor ik regelmatig minder beschikbaar was als echtgenoot, vader, familielid of vriend. Hartelijk bedankt voor al jullie geduld en begrip.

Het onderwerp van de omgekeerde zending vanuit Afrika is een actueel en relevant onderwerp. Dit onderzoek wil meer inzicht geven in de missionaire drijfveren en activiteiten van Afrikaanse broeders en zusters in seculariserend Nederland en daarmee bijdragen aan de ontdekking van de schitterende veelkleurigheid van Gods Koninkrijk. Hopelijk draagt deze thesis bij aan een dieper en genuanceerder inzicht in de missionaire activiteiten en drijfveren van Afrikaanse christenen in Nederland en bevordert het interculturele samenwerking op missionair vlak.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	p. 5
1.1 Verschuiving van het zwaartepunt	p. 5
1.2 Zending: een typisch westerse aangelegenheid?	p. 5
1.3 Reverse mission	p. 6
1.4 Vanuit Afrikaans perspectief	p. 7
1.5 Relevantie van het onderzoek	p. 8
1.6 Onderzoeksvragen	p. 8
1.7 Onderzoeksmethode	p. 9
1.7.1 Aanvullend kwalitatief onderzoek	p. 9
1.7.2 Selectie van Afrikaanse gemeenten	p. 10
1.7.3 Werkwijze	p. 10
1.7.4 Gegevensanalyse	p. 11
1.7.5 Beperkingen en afbakeningen	p. 11
Hoofdstuk 2: Een romantisch discours?	p. 12
2.1 Inleiding	p. 12
2.2 Een bediscussieerd paradigma	p. 12
2.3 Definities van reverse mission	p. 13
2.3.1 Eerste hoofdrichting	p. 13
2.3.2 Tweede hoofdrichting	p. 14
2.4 Tekortkomingen van definities	p. 15
2.4.1 Kritiek op de eerste hoofdrichting	p. 15
2.4.2 Kritiek op de tweede hoofdrichting	p. 16
2.5 Meer dan alleen retoriek	p. 17
2.6 Boodschap en methode	p. 18
2.7 Missionaire resultaten	p. 19
2.7.1 Weinig missionair succes	p. 19
2.7.2 Interculturele uitdagingen	p. 19
2.7.3 Bevreemdende benaderingen en boodschap	p. 20
2.7.4 Zending van onderaf	p. 21
2.7.5 Postkoloniale mentaliteit	p. 21
2.7.6 De belemmerende rol van racisme	p. 22
2.7.7 Andere focus	p. 23
2.8 Alleen maar negatief?	p. 24
2.9 Te eenzijdig onderzoek	p. 24
2.10 Conclusie	p. 25
Hoofdstuk 3: Vanuit Afrikaans perspectief	p. 26
3.1 Inleiding	p. 26
3.2 Ontstaan van de Afrikaanse diaspora	p. 26
3.2.1 Het meest ‘mobiele’ continent	p. 26
3.2.2 Groei van onafhankelijke Afrikaanse kerken	p. 27
3.3 Afrikaanse kerken in Europa en Nederland	p. 28
3.4 Grote diversiteit binnen vier hoofdstromingen	p. 28
3.4.1 Onafhankelijke kerken	p. 28
3.4.2 Pinkster- en charismatische kerken	p. 28
3.4.3 Rooms-katholieke Afrikaanse kerken	p. 29
3.4.4 Mainstream denominaties	p. 29
3.4.5 Grote verscheidenheid	p. 29

3.5 Afrikaanse beweegredenen	p. 30
3.5.1 Geroepen naar de spirituele woestijn	p. 30
3.5.2 Restauratieve functie	p. 30
3.5.3 Dankbare en naïeve subversiviteit	p. 31
3.5.4 De RCCG als voorbeeld	p. 31
3.6 Harvey Kwiyani en Israel Olofinjana	p. 32
3.6.1 Vanuit eigen zendingservaring	p. 32
3.6.2 The ‘blessed reflex’	p. 33
3.6.3 Vragen bij terminologie en definiëring	p. 33
3.6.4 Negatieve connotatie bij ‘zending’	p. 34
3.6.5 Nadruk op een glorierijk verleden	p. 35
3.6.6 Kleine culturele enclaves	p. 36
3.6.7 Beperkte missionaire resultaten	p. 36
3.6.8 Toch opvallend positief	p. 39
3.6.9 Pleidooi voor God multiculturele Koninkrijk	p. 41
3.7 Afe Adogame, Joseph Bangura en Jehu Hanciles	p. 42
3.8 Conclusie	p. 43
Hoofdstuk 4: De missionaire realiteit in Dordrecht	p. 46
4.1 Inleiding	p. 46
4.2 De route naar een bediening in Nederland	p. 46
4.3 Verschil tussen Afrikaanse kerken	p. 47
4.4 Roepingsbesef en missionaire motivatie	p. 48
4.5 Contextualisering in Afrikaanse kerkdiensten	p. 49
4.5.1 Inzicht in de noodzaak van contextualisering	p. 49
4.5.2 Weinig concrete aanpassingen	p. 51
4.5.3 Afrikaanse aanbidding als Bijbels model	p. 52
4.6 Evangelisatie-activiteiten	p. 53
4.6.1 Verwachting van de jongere generatie	p. 53
4.6.2 Sociale hiërarchie en autoriteit	p. 54
4.6.3 De lastige praktijk van evangelisatie	p. 55
4.6.4 De rol van social media	p. 56
4.6.5 Vooroordelen en racisme issues	p. 56
4.6.6 Overige hindernissen	p. 57
4.7 Contacten met kerken en christelijke organisaties	p. 58
4.8 Toekomstverwachtingen	p. 59
4.9 Conclusie	p. 60
5. Algemene conclusie en discussie	p. 62
5.1 Meer dan alleen retoriek	p. 62
5.2 Reverse mission vanuit westers perspectief	p. 62
5.3 Reverse mission door een Afrikaanse bril	p. 62
5.4 Wat komt ervan terecht in Dordrecht?	p. 63
5.5 Vergelijking tussen theorie en praktijk	p. 64
5.6 Validiteit, beperkingen en enkele aanbevelingen	p. 65
Literatuurlijst	p. 68
Bijlage 1: Geselecteerde Afrikaanse auteurs	p. 75
Bijlage 2: Geselecteerde Afrikaanse gemeenten	p. 79
Bijlage 3: Semigestructureerde vragen voor kwalitatief onderzoek	p. 80
Bijlage 4: Interview met pastor 2	p. 81

1. Inleiding

Missiologie is de tak van praktische theologie die het mandaat, de boodschap en de bediening van de christelijke kerk onderzoekt, voornamelijk in interculturele contexten.² Ze onderzoekt waartoe de kerk is geroepen om te zeggen, doen en zijn in de wereld als getuige van wat God heeft gedaan in Christus met het oog op de transformatie van de wereld.³ De wereld is in anderhalve eeuw, mede onder invloed van omvangrijke migratiestromen en globaliseringsprocessen, enorm veranderd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zich binnen de missiologie in de twintigste en eenentwintigste eeuw nogal wat verschuivingen hebben voorgedaan.⁴

1.1 Verschuiving van het zwaartepunt

Een van de verschuivingen die zich binnen het missionaire werkveld heeft voorgedaan is de mondialisering van de zending. Vanaf de Tweede Wereldoorlog en het dekolonisatieproces in de decennia erna is het gezicht van het christendom drastisch gewijzigd. Veel missiologen, waaronder Andrew Walls, noemen de situatie waarin het christendom is beland het ‘wereldchristendom’.⁵ Daarmee wordt een wereldwijd en multicentrisch christendom bedoeld. Er kan inmiddels niet meer gezegd worden dat het christendom voornamelijk een westerse godsdienst is. Twee decennia geleden stelde de bekende missioloog Jenkins al dat het christendom meer en meer ‘gesouthernised’ is.⁶ Daarmee bedoelde hij dat het zwaartepunt van het christendom snel verschuift naar het zuidelijk halfrond van de aarde. Ook Lamin Sanneh betoogde in die periode in zijn boek ‘Whose religion is Christianity’ dat het evangelie geen eigendom is van het Westen en dat de toekomst van het christendom ligt in haar wereldwijde karakter.⁷ De grootste christelijke gemeenschappen zijn tegenwoordig niet-westers⁸ en te vinden in Afrika, Latijns Amerika en Azië. De gemiddelde hedendaagse christen heeft een zwarte of getinte huidskleur en woont in een dorp in Nigeria of in een Braziliaanse favela.⁹ Godsdiensthistorici erkennen nu dat het christendom een wereldwijd geloof is waarvan de meest levendige uitdrukking en groei vandaag de dag in de niet-westerse wereld te vinden zijn.

1.2 Zending: een typisch westerse aangelegenheid?

In de achterliggende decennia is steeds duidelijker geworden dat zending niet langer een beweging is vanuit christelijke, westerse landen naar ongekerstende, niet-christelijke landen in het mondiale Zuiden. Het maken van een dergelijke scheiding is niet meer terecht. In missionaire literatuur zijn oudere missionaire modellen van westerse overdracht en afhankelijkheid vervangen door modellen van oecumenische relaties tussen christenen en kerken uit verschillende culturen wereldwijd. Regelmatig wordt gesproken en geschreven over missionaire concepten zoals intercultural theology¹⁰, gift-exchange¹¹, reciprocity¹² (wederkerigheid), global Christianity of world Christianity.¹³ Hieruit blijkt dat zending niet langer gezien kan worden als eenrichtingsverkeer. Zending is ontwikkeld tot een kwestie van ‘mission from everywhere to everywhere’.¹⁴ Het is duidelijk dat de typische identiteit van een zendeling in deze eeuw niet langer die van een westerling zal zijn, dienend in enkele afgelegen gebieden van Afrika, maar waarschijnlijk die van een Mexicaan, een Nigeriaan, of misschien een Koreaan, dienend over praktisch de gehele wereld.¹⁵

---

² Schuurman, “Post-colonial Mission as Gift-Exchange and Reciprocity”, online geraadpleegd.

³ Paas, “Het vak Missiologie anno nu”, 261.

⁴ Ibid., 256.

⁵ Walls, ‘The Rise of Global Theologies’, 27, 33.

⁶ Jenkins, *The Next Christendom*, 2-3.

⁷ Sanneh, *Whose Religion is Christianity*, 2003.

⁸ Koning, “Importing God”, 9.

⁹ Jenkins, *The Next Christendom*, 2.

¹⁰ Wrogermann, *Interkulturelle Theologie und Hermeneutik*, 37-41.

¹¹ Muck & Adeney, *Christianity Encountering World Religions*, 2009.

¹² Schuurman, “Post-colonial Mission as Gift-Exchange and Reciprocity”, online geraadpleegd.

¹³ Paas, “Het vak Missiologie anno nu”, 257.

¹⁴ Walls, ‘Afterword: Christian mission in a Five-hundred year context’, 202.

¹⁵ Kwiyan, *Sent Forth: African Missionary Work in the West*, 1-13.

Deze ontwikkeling heeft geleid tot intensiever onderzoek naar de bevordering van samenwerking tussen niet-westerse en westerse organisaties op internationale zendingsconferenties en binnen niet-westerse missionaire netwerken.

Over het algemeen beschouwen missiologen de zendingsbeweging vanuit niet-westerse gebieden voornamelijk als een unieke kans voor het verspreiden van het evangelie in andere niet-westerse regio's. Niet-westerse zendelingen zijn voornamelijk actief in niet-westerse gebieden. Diverse geleerden benadrukken dat de rol die inheemse, niet-westerse christenen hebben gespeeld bij het verspreiden van het evangelie en kerstenen van hun eigen bevolkingsgroepen niet onderschat mag worden.¹⁶ Echter, niet-westerse missionaire werkers zijn niet alleen actief in niet-westerse gebieden, maar ook steeds meer in westerse gebieden, zoals West-Europa. Dit onderzoek richt zich specifiek op dit laatste fenomeen.

1.3 Reverse mission

In Noord-Amerika en Europa zien we een afnemend christendom, waardoor deze regio's steeds vaker als 'zendingsveld' worden beschouwd.¹⁷ Het Westen heeft inmiddels tienduizenden zendelingen uit Afrika, Zuid-Amerika en Azië ontvangen.¹⁸ De meerderheid van de wereldwijde uitgezonden zendelingen is nu niet-westers en tegenwoordig ontvangt Europa zelfs meer zendelingen dan Afrika of Azië.¹⁹ Hoewel de stroom van niet-westerse zendelingen naar Europa kleiner is dan die naar de Verenigde Staten, wordt het effect ervan versterkt door de hogere mate van secularisatie in Europa.²⁰ Evangelisatieplannen worden steeds vaker geïnitieerd en geleid door christenen uit 'The Global South': Afrika, Azië en Latijns-Amerika.²¹ Zuid-Korea heeft de sterkste zendingsbeweging voortgebracht, maar ook verschillende landen in Latijns-Amerika en Afrika spelen een belangrijke rol als zendende landen.²²

Sinds het begin van deze eeuw is er een groeiende interesse onder geleerden voor het onderwerp van zendingsactiviteiten van niet-westerse christenen in het Westen. Een veelvoorkomend aspect in hun literatuur is het missionaire paradigma dat bekend staat als 'reverse mission' (omgekeerde zending).²³ Reverse mission wordt vaak beschreven als het idee dat niet-westerse christenen het evangelie terugbrengen naar het Westen, dat lijkt te zijn vergeten wat het ooit predikte in de overzeese koloniale gebieden.²⁴

Reverse mission hoeft niet alleen te bestaan uit doelbewuste zending van christelijke zendelingen of organisaties vanuit niet-westerse gebieden. Het paradigma omvat namelijk ook missionaire werkzaamheden vanuit ontstane immigrantenkerken in het Westen of kan zelfs duiden op samenwerkingsverbanden tussen westerse en niet-westerse kerken in het Westen.²⁵ De term reverse mission kan dus verwijzen naar bewuste en collectief georganiseerde missionaire activiteiten, maar omvat tegelijkertijd ook onbewuste, niet-westerse evangelieverspreiding in het Westen op individueel niveau.²⁶ In dit onderzoek zal dan ook een uitgebreidere en nauwkeurigere definitie gehanteerd worden: 'De (on)bewuste zendingsstrategie van kerken in Afrika, Azië en Latijns-Amerika om het Westen (opnieuw) te evangeliseren'.²⁷ Deze omschrijving is gepaster, omdat ze terecht impliceert dat reverse mission ook omschreven kan worden als een 'bijproduct' van de migratiebeweging van mensen uit het mondiale Zuiden naar het mondiale Westen.

De term reverse mission wordt binnen het missionaire werkveld soms op alternatieve wijze gebruikt²⁸. Bovendien is er, zoals in het tweede hoofdstuk beschreven zal worden, in de achterliggende jaren de nodige

---

¹⁶ Bijvoorbeeld: Kalu, O., *African Christianity: An African Story*, 2007 en Hastings, A., *The Church in Africa: 1450-1950*, 1994.

¹⁷ Paas, "The Making of a Mission Field", 44-67.

¹⁸ Paas, "Het vak Missiologie anno nu", 257.

¹⁹ Koning, "Importing God", 10.

²⁰ Freston, "Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality", 154.

²¹ Johnson, Barrett en Crossing, "A View from the New Atlas of Global Christianity", 30-31.

²² Freston, "Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality", 154.

²³ Koning, "Importing God", 11. In het vervolg van dit onderzoek zal het Engelse begrip gehanteerd worden.

²⁴ Koning, "Importing God", 11

²⁵ Freston, "Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality", 155.

²⁶ Hanciles, *Beyond Mission*, 2008. Hanciles betoogt in zijn boek onder andere dat de aard van het christendom onlosmakelijk is verbonden met migratie. Door de eeuwen heen is het christendom verspreid door migratie van 'gewone christenen' die hun geloof met zich mee brachten. Iedere christelijke migrant is volgens Hanciles een potentiële zending.

²⁷ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 169.

²⁸ Freston, "Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality", 155. Freston beschouwt bijvoorbeeld ook Koreaanse missies naar Japan als een vorm van reverse mission, waarbij hij verwijst naar 'reverse' in postkoloniale zin. Zie voor andere definities van reverse mission hoofdstuk 1.

kritiek geuit op de terminologie. Ondanks de kritiek zal deze studie vasthouden aan de term ‘reverse mission’, omdat andere gebruikte definities op vergelijkbare wijze bekritiseerd kunnen worden. Daarnaast is het ook de meest heldere en meest gebruikte term die beschikbaar is om zending naar het Westen aan te duiden.²⁹ Literatuur met betrekking tot reverse mission concentreert zich voornamelijk op zendingsactiviteiten van niet-westerlingen onder westerlingen. Het is echter de vraag tot op welke hoogte dit succesvol is en of er daarnaast niet veel meer sprake is van missionaire activiteiten die zich richten op de eigen etnische immigrantengroep of op andere etnische groepen in Nederland. Daarom zal ook dit aspect meegenomen worden in het onderzoek.

In de eerste plaats zal in deze thesis onderzocht worden op welke wijze het missionaire paradigma van reverse mission tot stand is gekomen en in hoeverre het paradigma bruikbaar is. Daarna zal onderzocht worden op welke wijze er in achterliggende decennia sprake is geweest van reverse mission in West-Europa en hoe in westerse en specifiek Afrikaanse onderzoeksliteratuur gesproken wordt over de daadwerkelijke effectiviteit ervan.

1.4 Vanuit Afrikaans perspectief

Dit onderzoek richt zich specifiek op reverse mission vanuit Sub-Sahara Afrika.³⁰ Deze keuze is om drie redenen gemaakt. Enerzijds is het bedoeld om de omvang van het onderzoek binnen de grenzen van een masterthesis te houden. Anderzijds speelt de ervaring, achtergrond en interesse van de auteur een rol in deze keuze. In het verleden werd er binnen het vakgebied van missiologie weinig aandacht besteed aan niet-westerse zending naar Europa en Noord-Amerika.³¹ De beschikbare literatuur is beperkt en het is moeilijk om basisfeiten vast te stellen. Bovendien domineert er een westerse, blanke hegemonie in de theologische en missiologische literatuur en in missionair onderzoek. Afrikaanse onderzoekers worden vaak niet gehoord en velen moeten nog hun weg vinden in de onderzoekswereld. Hoewel het onderwerp steeds meer aandacht krijgt op Engelse universiteiten, met name in de studie naar World Christianity, staat het gesprek over de Afrikaanse missionaire beweging naar het Westen nog in de kinderschoenen.³² Ook deze factor heeft meegespeeld in de keuze om onderzoek te doen naar reverse mission vanuit een Afrikaans perspectief.

In de afgelopen twintig jaar hebben verschillende Afrikaanse wetenschappers geschreven over de migratie van Afrikanen naar het Westen en de impact daarvan op het westerse christendom.³³ Hun focus ligt op de Afrikaanse diaspora en ze proberen de praktijk en impact van missionaire activiteiten van Afrikaanse christenen in het Westen te beschrijven. Voornamelijk richten ze zich op immigrantengemeenschappen in de Verenigde Staten en West-Europa, waarbij ze de strijd voor identiteit, aanpassingsstrategieën en de uitdagingen of kansen die ze bieden aan het westerse christendom en de samenleving behandelen. Deze Afrikaanse geleerden zijn opgegroeid in Afrikaanse landen en schrijven vanuit een Afrikaans perspectief.

Binnen het onderzoek naar de migratie van Afrikaanse christenen naar het Westen en de missionaire impact daarvan is er weinig aandacht besteed aan mogelijke verschillen tussen Afrikaanse idealen met betrekking tot reverse mission en de werkelijke missionaire praktijk in West-Europa. Er is behoefte aan verder contextueel onderzoek naar dit onderwerp om een beter inzicht te krijgen in hoe reverse mission wordt geconstrueerd en toegepast in lokale contexten.³⁴ Daarnaast is het interessant om te onderzoeken in hoeverre Afrikaanse auteurs zich anders richten op reverse mission in vergelijking met niet-Afrikaanse onderzoeksliteratuur.

---

²⁹ Kwiyani, *Sent Forth*, 74-75.

³⁰ Dat is de benaming voor Afrikaanse landen die ten zuiden van de Sahara liggen en die van oorsprong een zwarte bevolking hebben. Deze landen zijn op cultureel, religieus, taalkundig en historisch vlak anders dan de Noord-Afrikaanse, Arabische wereld.

³¹ Koning, “Importing God”, 11.

³² Kwiyani, *Sent Forth*, 30. De auteur stelt dat theologische implicaties van de huidige wereldwijde verspreiding van het christendom wereldwijd meer aandacht verdienen. De geschiedenis wordt volgens hem echter geschreven door de ‘winnaars’: de zendingsgeschiedenis is incompleet doordat sommige sleutelperspectieven vanuit de geschiedenis van de kerk missen, inclusief de rol van Afrikaanse christenen in de vroege missionaire bewegingen in de eerste eeuw na Christus.

³³ O.a. Jehu Hanciles, Afe Adogame, Israel Olofinjana en Harvey Kwiyani.

³⁴ Obinna, ‘African Christians in Scotland’, 92.

In dit onderzoek wordt daarom literatuur van enkele Afrikaanse theologen besproken die betrekking heeft op reverse mission. Deze literatuur wordt vergeleken met westerse mainstream-onderzoeksliteratuur en de werkelijke missionaire realiteit in Nederland. De focus zal voornamelijk liggen op de mogelijkheden en beperkingen van reverse mission. Het concept van reverse mission wordt soms gepresenteerd zonder veel verwijzing naar empirische realiteiten.³⁵ Om deze reden is deze thesis zowel uitgebreid als beperkt tot een concrete casestudy in de stad Dordrecht, waar de onderzoeker woont. Dordrecht heeft een diverse bevolkingssamenstelling en een missionair onderzoek uit 2015 wees uit dat er 28 internationale migrantenkerken aanwezig zijn in de stad. Dit was een verrassing voor veel autochtone christenen.³⁶ Onder deze migrantenkerken bevinden zich ook recent opgerichte kerken met voornamelijk Afrikaanse christenen. Aangezien er tot op heden geen onderzoek is gedaan naar het bewustzijn van deze Afrikaanse gemeenschappen met betrekking tot reverse mission en in hoeverre en op welke manier er daadwerkelijk missionaire activiteiten worden ondernomen, is Dordrecht als onderzoek locatie gekozen.

1.5 Relevantie van het onderzoek

In missionaire studies wordt zending over het algemeen beschouwd als multicentrisch, oftewel ‘from everywhere to everywhere’.³⁷ Echter, de specifieke missionaire rol van niet-westerse migranten die naar het Westen immigreren, blijft vaak onderbelicht. Er is een gebrek aan onderzoek en empirische resultaten met betrekking tot missionaire activiteiten door niet-westerse immigranten in West-Europa. Jehu Hanciles, die de rol en betekenis van migranten als belangrijke actoren in de christelijke zendingsbeweging onderzoekt, waarschuwt voor het gebrek aan aandacht voor de miljoenen niet-westerse christenen die een missionaire functie vervullen binnen hun eigen continent of in westerse samenlevingen.³⁸ Deze studie heeft tot doel bij te dragen aan een dieper begrip van de missionaire dynamiek in de 21e eeuw door de missionaire bijdrage van Afrikaanse christenen in Nederland te onderzoeken.

Uit het onderzoek van Westerbeke blijkt dat veel christenen uit migrantenkerken in Dordrecht diepe missionaire verlangens koesteren en de behoefte hebben aan meer contact en missionaire samenwerking met christenen uit traditionele Nederlandse kerken.³⁹ Ondanks deze verlangens blijft dit om diverse redenen op veel fronten echter beperkt of komt het nauwelijks van de grond. In de praktijk blijven christenen van verschillende afkomst liever gescheiden in hun ecclesiologie en hebben ze weinig interactie met elkaar. Het komt zelfs voor dat verschillende kerken van verschillende etnische achtergronden hetzelfde kerkgebouw gebruiken, maar niet samen komen in de eredienst.⁴⁰ Dit onderzoek beoogt meer inzicht te verschaffen in de missionaire drijfveren en activiteiten van Afrikaanse broeders en zusters in een seculariserend Nederland, en wil daarmee bijdragen aan de ontdekking van de diversiteit van Gods Koninkrijk, dat van nature multicultureel is. Een positief resultaat van dit onderzoek zou zijn dat het leidt tot meer toenadering en contact tussen traditionele christelijke kerken en Afrikaanse kerken in Dordrecht, zodat zij gezamenlijk als één Lichaam van Christus staan en samen een stralend licht vormen voor het seculariserende Nederland.

1.6 Onderzoeksvragen

Vanuit bovenstaande overwegingen ontstaat de volgende onderzoeksvraag die centraal staat in dit onderzoek: *In hoeverre correspondeert het theoretische begrip van reverse mission vanuit westerse en specifiek Afrikaans perspectief met de missionaire praktijk ervan in Dordrecht?* Om een antwoord te kunnen formuleren op deze hoofdvraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Op welke wijze wordt er in westerse onderzoeksliteratuur gereflecteerd op de bruikbaarheid van het missionaire paradigma ‘reverse mission’ en de missionaire realiteit ervan in het Westen?
2. Op welke wijze worden de mogelijkheden en beperkingen van Afrikaanse reverse mission in het Westen geschetst door Afrikaanse geleerden die betrokken zijn op dit thema?

---

³⁵ Koning, “Importing God”, 11.

³⁶ Schipper, “In Dordrecht ontdekte ik Gods veelkleurigheid”, 2015.

³⁷ Escobar, *A Time of Mission: The Challenge for Global Christianity*, 2003.

³⁸ Hanciles, *Beyond Christendom*, 5-10.

³⁹ Westerbeke, *Internationale Kerken in Dordrecht*, 42-44.

⁴⁰ Ibid., 43.

3. Wat zijn de belangrijkste beperkende factoren of creatieve mogelijkheden die de praktijk van reverse mission van Afrikaanse christenen in Dordrecht tegenhouden of bevorderen?

Deze onderzoeksvragen zullen systematisch behandeld worden in drie opeenvolgende hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk richt zich op het debat rondom het paradigma van reverse mission en onderzoekt in hoeverre dit paradigma bruikbaar is. Daarnaast wordt aan de hand van westerse academische literatuur over reverse mission gekeken naar de uitdagingen waarmee niet-westerse christenen geconfronteerd worden bij hun inspanningen om autochtone westerlingen te bereiken met het evangelie. In het tweede hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre deze bevindingen uit algemeen theoretisch onderzoek overeenkomen met specifieke literatuur van Afrikaanse geleerden die persoonlijk betrokken zijn bij het proces van reverse mission. Het laatste hoofdstuk bouwt voort op de theoretische kaders die zijn uiteengezet in hoofdstuk 2 en 3. Het doel van dit hoofdstuk is om aan de hand van diepte-interviews een dieper inzicht te verkrijgen in de ervaringen, motivaties en strategieën van Afrikaanse voorgangers met betrekking tot de verspreiding van het evangelie in de stad Dordrecht. Deze interviews zullen bijdragen aan een beter begrip van de praktische uitvoering van reverse mission in de lokale context.

1.7 Onderzoeksmethode

Dit onderzoek houdt zich niet uitgebreid bezig met de verschillende stadia van christelijke expansie in Afrika of de fasen van Afrikaanse migratie naar Europa. Het illustreert eerder hoe de trend van reverse mission in de praktijk wordt weerspiegeld. Het onderzoekt de dynamiek van reverse mission onder leden van Afrikaanse kerken in Nederland met als doel een eventuele kloof aan het licht te brengen tussen het theoretische begrip van de trend en de praktijk ervan.

Het grootste gedeelte van deze thesis bestaat uit literatuuronderzoek. Om de tweede deelvraag te kunnen beantwoorden is een vergelijkend theoretisch onderzoek naar Afrikaanse missionaire literatuur noodzakelijk. De Afrikaanse visie op kansen en beperkingen van reverse mission wordt onderzocht door literatuur te bestuderen van Afrikaanse geleerden die hier het meest over geschreven hebben in de achterliggende twee decennia. De focus ligt daarbij op teksten van Harvey Kwiyani en Israel Olofinjana en in mindere mate van Afe Adogame, Jehu Hanciles en Joseph Bangura. Deze onderzoekers hebben zich in de achterliggende twee decennia gespecialiseerd in de impact van Afrikaanse christelijke migratie in het Westen.⁴¹ Ze zijn veelal werkzaam in vooraanstaande missionaire posities in het Westen, maar zijn geboren en opgegroeid in Afrika en schrijven vanuit Afrikaans perspectief. Om rekening te houden met Afrikaanse diversiteit en om eenzijdigheid te voorkomen is gekozen voor Afrikaanse auteurs uit landen verspreid over het Afrikaanse continent.⁴²

1.7.1 Kwalitatief onderzoek

Naast literatuuronderzoek in het tweede en derde hoofdstuk wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek in de vorm van een casestudy in Dordrecht. Dit is waardevol omdat er sprake is van een empirisch, sociaal gesitueerd fenomeen.⁴³ Kwalitatief onderzoek is flexibel, kan de theorie vergelijken met de weerbarstige praktijk en betekenisvolle, nieuwe inzichten opleveren. De dataverzameling vindt plaats in een natuurlijke omgeving en op een ontspannen, natuurlijke wijze door middel van semigestructureerde diepte-interviews. De gedetailleerde beschrijvingen van ervaringen, gevoelens en perspectieven kunnen op deze wijze worden gebruikt om het paradigma van reverse mission te toetsen.⁴⁴ Ook zorgen de open vragen tijdens semigestructureerde diepte-interviews ervoor dat nieuwe ideeën naar voren kunnen komen naar aanleiding van wat de respondent zegt. Bovendien kan verduidelijking gevraagd worden aan de respondenten en zij kunnen op hun beurt hun gedachten de vrije loop te laten.⁴⁵ De onderzoeker beschikt tijdens de uitvoering van de interviews over een kader van thema's die onderzocht moeten worden.⁴⁶

---

⁴¹ Zie bijlage 1 voor hun achtergrond.

⁴² Koning, "Importing God", 11. Veel onderzoeken richten zich te eenzijdig op migratie van neo-Pentecostals uit West-Afrika.

⁴³ Baarda, e.a., *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*, 112-113.

⁴⁴ Merkus, "Een introductie tot kwalitatief onderzoek", 2021

⁴⁵ Smith, "Interview Differences Between Structured, Unstructured and Semi-Structured Interviews", 2019.

⁴⁶ Edwards & Holland, *What is Qualitative Interviewing?*, 2-4.

1.7.2 Selectie van Afrikaanse gemeenten

Om het empirische deel van het onderzoek uit te voeren is een selectie van christelijke gemeenten in Dordrecht met een Afrikaanse identiteit nodig. In Dordrecht ontbrak het aan een totaaloverzicht van internationale kerken of migrantenkerken. Het Evangelisch Contact Dordrecht (ECD) zag het belang van een inventarisatie en heeft in 2014 een onderzoeksopdracht geformuleerd om alle internationale kerken in Dordrecht in kaart te brengen.⁴⁷ Dit onderzoek is uitgevoerd door Ditta Westerbeke.⁴⁸ Uit het door haar samengestelde overzicht van 28 internationale migrantenkerken in Dordrecht zijn voor dit onderzoek vijf gemeenten geselecteerd die voor meer dan 80% bestaan uit mensen met een Afrikaanse achtergrond en die na het jaar 2000 zijn opgericht.⁴⁹ Aangezien er hoogstwaarschijnlijk niet meer gemeenten bestaan die voldoen aan dit profiel is besloten ze alle vijf mee te nemen in het onderzoek. Een van de geselecteerde gemeenten, Power of Prayer Ministries, bleek echter al geruime tijd niet meer bijeen te komen in Dordrecht en de voorganger was onbereikbaar. Als alternatief is daarom een andere, door de onderzoeker ontdekte, Ghanaese kerk in Dordrecht onderzocht.

Gemeenten waarin de meerderheid bestaat uit leden afkomstig uit andere continenten en meer diverse, internationale kerken zijn in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Uiteraard zal de theologische verscheidenheid binnen de geselecteerde Afrikaanse gemeenten groot zijn, maar dit onderzoek richt zich niet op theologische leerverschillen.⁵⁰ Om ook hier eenzijdigheid te voorkomen is gekozen voor Afrikaanse gemeenten met een diverse identiteit. De voorgangers van de geselecteerde gemeenten zijn vooraf benaderd om deel te nemen aan het kwalitatieve onderzoek.

1.7.3 Werkwijze

De semigestructureerde interviews bestaan uit een aantal richtvragen met suggestieve vervolgvragen en een vrijheid om interessante kwesties te onderzoeken.⁵¹ Tijdens de voorbereiding zijn de ‘ethische vragen voor de etnograaf’ van Mason gevolgd, waaronder het secuur vaststellen van het onderzoeksdoel, het bepalen welke individuen of groepen het best passen bij dit onderzoeksdoel en ten slotte het overwegen van wat de impact is van de formulering van het onderzoeksthema en de interviewvragen voor deze respondenten.⁵² Daarnaast is door de Theologische Universiteit van Apeldoorn een ethisch document opgesteld dat vooraf ondertekend diende te worden door de respondenten, zodat zij officieel toestemming konden geven voor deelname aan het onderzoek en hun rechten en privacy gewaarborgd konden worden. De respondenten werden vooraf benaderd door middel van een telefoonoproep met het doel een eerste afspraak te maken. Tijdens dit eerste kennismakingsgesprek werd het onderzoeksdoel toegelicht en een datum gekozen voor het diepte-interview. Met het oog op de getrouwheid van de te verzamelen gegevens zijn interviews digitaal opgenomen en getranscribeerd. Zoals Silverman terecht opmerkt, worden op die manier de ‘sequenties van het gesprek’ voor elke respondent bewaard en kunnen belangrijke details naar voren komen die tijdens het interview niet waren opgemerkt, zoals overlappingsen, gesprekspauzes en zuchten.⁵³

1.7.4 Gegevensanalyse

De analyse van de onderzoeksgegevens volgt de bekende ‘grounded theory-methode’ (de gefundeerde theorie-methode) van Strauss en Glaser, waarbij belangrijke opkomende thema’s uit de interviews worden geïdentificeerd en vervolgens gelabeld.⁵⁴ Daarna wordt onderzocht wat elke respondent over de gekozen thema’s te zeggen heeft. Deze informatie is vervolgens vergeleken met bestaande literatuur, zodat

---

⁴⁷ Het ECD is een contactorgaan van een tiental kerken in Dordrecht. De missie van het ECD is om als voorgangers en geloofsgemeenschappen van betekenis te zijn voor de samenleving in Dordrecht, waarin zij geroepen zijn om het licht van Christus te verspreiden. Het ECD geeft hier invulling aan door onderlinge ontmoeting, bemoediging, overleg en samenwerking.

⁴⁸ Westerbeke, *Internationale Kerken in Dordrecht*, 2015.

⁴⁹ Zie bijlage 2. Hoewel de geschiedenis van veel Afrikaanse gemeenten in Nederland veel verder teruggaat, zijn alle geselecteerde gemeenten opgericht na het jaar 2000.

⁵⁰ De benaming ‘Afrikaanse gemeenten’ kan verwarrend zijn. Sommige leden in deze kerken zullen hun kerk zien als Nederlandse kerk, waarin voornamelijk leden met een Afrikaanse migratieachtergrond samenkomen.

⁵¹ Zie bijlage 3.

⁵² Mason, *Qualitative Researching*, 29-30.

⁵³ Silverman, *Interpreting Qualitative Data*, 161-162.

⁵⁴ Baarda, e.a., *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*, 319; Benders, “Grounded Theory uitgelegd”, 2021.

onderzocht kan worden wat Afrikaanse kerken beperkt in het verwezenlijken van hun doelen rondom reverse mission en wat eventuele creatieve mogelijkheden zijn die de effectiviteit van hun missionaire activiteiten bevorderen. Tijdens de analyse van de kwalitatieve gegevens worden richtlijnen van Baarda, e.a. voor gespreksanalyse gebruikt.⁵⁵

1.7.5 Beperkingen en afbakening

Een beperking van de beschreven kwalitatieve onderzoeksmethode is de beperkte generaliseerbaarheid vanwege de kleine steekproef die is genomen. Het is moeilijk om conclusies te generaliseren omdat de geanalyseerde data mogelijk geen representatief beeld geeft van een populatie die groter is dan Dordrecht. Daarnaast kunnen de omstandigheden tijdens de interviews van invloed zijn op de antwoorden van de respondenten, waardoor bij herhaling mogelijk andere resultaten worden verkregen. Bovendien speelt het inzicht en de achtergrond van de onderzoeker een bepalende rol bij de interpretatie en analyse van de verzamelde data.⁵⁶ Bij semigestructureerde interviews waarin respondenten vrij hun gedachten kunnen uiten, moet de interviewer zorgvuldig de vragen plannen om de gewenste antwoorden te verkrijgen. Dit vereist goede communicatie- en interviewvaardigheden. De reikwijdte van dit onderzoek is beperkt tot Afrikaanse christelijke gemeenten, terwijl reverse mission uiteraard ook betrekking heeft op christelijke migratiestromen uit andere delen van de wereld, zoals het Caribisch gebied, Zuid-Amerika en Azië. Aangezien de respondenten afkomstig zijn uit een beperkt aantal Afrikaanse landen, zijn de bevindingen en observaties die in het vierde hoofdstuk worden besproken weliswaar vaak van toepassing op Afrikaanse christenen afkomstig uit grote delen van Sub-Sahara Afrika, maar soms zijn ze specifiek geldig voor christenen uit de betreffende herkomstlanden.

---

⁵⁵ Baarda, e.a., *Basisboek Kwalitatief Onderzoek*, 314-334.

⁵⁶ Merkus, "Een introductie tot kwalitatief onderzoek", 2021.

Hoofdstuk 2: Een romantisch discours?

2.1 Inleiding

Migratie heeft door de geschiedenis heen een belangrijke rol gespeeld bij de verspreiding van de wereldbevolking. Vooral in de twintigste eeuw werd grootschalige migratie van volkeren over de hele wereld steeds gebruikelijker.⁵⁷ Technologische en transportontwikkelingen hebben bijgedragen aan een gemakkelijkere verspreiding van kennis, ideeën en mensen over de wereld. De migratie van mensen heeft directe invloed op de religieuze samenstelling van de landen waar ze zich vestigen.⁵⁸ Migranten kunnen een geheel nieuwe religie introduceren of nieuwe vormen van een bestaande godsdienst importeren. Dit fenomeen wordt vaak aangeduid als ‘religieuze diaspora’ in missionaire literatuur. Hoewel sommige diaspora’s al eeuwenoud zijn, zijn er ook recente religieuze diaspora’s, zoals de groeiende moslimpopulatie in West-Europa. Deze groei wordt veroorzaakt door hoge vruchtbaarheidscijfers, jongere bevolkingsgroepen en migratie. Hoewel veel migranten in West-Europa tot het christendom behoren, wordt verwacht dat de christelijke populatie in Europa tegen 2050 met ongeveer honderd miljoen mensen zal dalen tot 454 miljoen, als gevolg van secularisatie en een laag vruchtbaarheidscijfer onder westerse autochtonen.⁵⁹ Het christendom groeit procentueel gezien dus niet in Europa, maar kent tegelijkertijd juist een opmerkelijk snelle groei in het mondiale Zuiden.

Diverse geleerden hebben de afname van het aantal christenen in het Westen en de opvallende groei van het christelijk geloof in Azië, Afrika, Latijns-Amerika en andere delen van de niet-westerse wereld onderzocht.⁶⁰ In 2016 betoogde Graham Hill zelfs dat binnen enkele jaren twee derde van de wereldwijde christenen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika zou wonen. Volgens hem heeft dit grote gevolgen voor de aanbidding, theologie, geloof en evangelisatie in het Westen. Hill daagt de westerse kerk uit om een eurocentrische of Amerikaanse visie op zending en kerk los te laten en wereldwijde gesprekken over zending te voeren.⁶¹ Ook gerenommeerde geleerden zoals Philip Jenkins en Andrew Walls schrijven over de verschuiving van het zwaartepunt binnen de christelijke wereld.⁶² De exponentiële groei van christenen in Azië, Afrika en Latijns-Amerika heeft geleid tot de opkomst van het mondiale zuidelijke christendom.

Deze veranderingen in het wereldwijde christendom, in combinatie met grote migratiestromen van christenen richting West-Europa, hebben geleid tot een snelle verandering in het Europese christelijke landschap. In de afgelopen decennia is het aantal en de diversiteit van niet-westerse minderheidskerken in Europa toegenomen.⁶³ Het percentage kerken met een migrantenachtergrond is aanzienlijk hoog. Echter, veel van deze niet-westerse kerken, die de afgelopen 20 jaar zijn ontstaan, zijn moeilijk te traceren en te documenteren. Ze bestaan vaak als afzonderlijke entiteiten en hebben nauwelijks contact met traditionele westerse kerken.

2.2 Een bediscussieerd paradigma

Te midden van deze wereldwijde religieuze verschuivingen kwam aan het einde van de jaren negentig van de vorige eeuw het paradigma van ‘reverse mission’ op de voorgrond in de missionaire wereld. Gedurende die tijd was er een toename van zendelingen die vanuit het mondiale Zuiden naar het mondiale Noorden kwamen, terwijl in de eeuwen daarvoor zendelingen voornamelijk vanuit Europa en Amerika werden uitgezonden naar het Zuiden of de ‘Derde Wereld’ om daar het evangelie te verspreiden.⁶⁴ Het oude zendingsparadigma, dat centraal stond tijdens de oecumenische zendingsconferentie in Edinburgh in 1910 en dat vaak werd omschreven als ‘from the West to the Rest’, werd uitgedaagd door een proces dat

⁵⁷ Hanciles, *Beyond Christendom*, 377-378.

⁵⁸ Johnson & Zurlo, “Global Christianity and Global Diasporas”, 38.

⁵⁹ Pew Research Center, “The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2015”, online geraadpleegd.

⁶⁰ Tennent, *Theology in the Context of World Christianity*, 8. De meerderheid van de christenen wereldwijd bevindt zich volgens Tennent op moment van schrijven in Afrika, Latijns-Amerika en Azië.

⁶¹ Hill, *Global Church: Reshaping Our Conversations, Renewing Our Mission, Revitalizing Our Churches*, 13-15.

⁶² Jenkins, *The Next Christendom, 2007* en Walls, *The Missionary Movement in Christian History*, 9.

⁶³ Jackson & Passarelli, *Mapping Migration, Mapping Churches’ Responses in Europe*, 32.

⁶⁴ Adogame, “Transnational Migration and Pentecostalism in Europe”, 67.

sommigen ook wel ‘from the Rest to the West’ noemen.⁶⁵ Het is dan ook geen verrassing dat het paradigma van reverse mission steeds vaker opdook in missionaire literatuur. In 2007 kreeg het begrip zelfs een plaats in de *Encyclopedia of Mission and Missionaries*.⁶⁶

Reverse mission is inmiddels een veelbesproken onderwerp in missionaire literatuur en heeft daardoor een controversieel karakter gekregen.⁶⁷ Er is uitvoerig gedebatteerd over de definitie, het potentieel en de impact ervan op de toekomst van het westerse christendom. Verschillende interpretaties en betekenissen bestaan, waardoor de terminologie verwarrend kan zijn.⁶⁸ De definities van reverse mission zijn soms tegenstrijdig en er wordt vaak een mix gemaakt van bronnen uit sociale wetenschappen en theologie. Dit heeft enerzijds geleid tot een bredere discussie over onder andere migratieprocessen en de invloed van globalisering. Aan de andere kant dreigt het academisch kader te vervagen en kan de bruikbaarheid van het paradigma verzwakken.⁶⁹

In dit hoofdstuk wordt op basis van westerse academische literatuur kritisch gereflecteerd op reverse mission en worden belangrijke vragen behandeld, zoals de herkomst en bruikbaarheid van de terminologie, de reikwijdte van het paradigma en hoe we het moeten analyseren en begrijpen. Daarnaast worden uitdagingen belicht die niet-westerse christenen ervaren bij hun inspanningen om autochtone westerlingen te bereiken met het evangelie, met speciale aandacht voor missionaire activiteiten van Afrikaanse christenen. Op deze manier wordt onderzocht in hoeverre reverse mission kan bijdragen aan de vernieuwing van het christelijk geloof in gebieden waar het zijn vitaliteit heeft verloren.

2.3 Definities van reverse mission

Bij het onderzoeken van de literatuur over reverse mission wordt al snel duidelijk dat er diverse definities bestaan. Voordat deze definities nader bekeken worden, is het belangrijk op te merken dat reverse mission niet hetzelfde betekent als ‘receiving mission’. Dat begrip verwijst naar het bevorderen van de ontvangst van niet-westerse zendingswerkers in westerse landen, met als doel effectieve missionaire samenwerking in de Bijbelse opdracht tot evangelisatie.

2.3.1 Eerste hoofdrichting

In de jaren negentig van de vorige eeuw ontstond de eerste hoofdrichting binnen de definitie van reverse mission. Door de groeiende migratiestroom vanuit Afrika en Azië naar Europa en de Verenigde Staten gingen veel christelijke migranten evangeliseren in hun gastland. In de *Encyclopedia of Mission and Missionaries* stelt Matthews Ojo dat reverse mission verwijst naar ‘het zenden van zendingen naar Europa en Noord-Amerika door kerken en christenen uit de niet-westerse wereld, met name Afrika, Azië en Latijns Amerika, die in de zeventiende tot de twintigste eeuw als zendingsgebieden katholieke en protestantse missies ontvingen.’⁷⁰ Een vergelijkbare maar kortere definitie wordt gegeven door de Zuid-Koreaanse Hun Kim: ‘Reverse mission betreft niet-westerse kerken die met de evangelieboodschap terugkeren naar samenlevingen die hen aanvankelijk het evangelie brachten.’⁷¹ De Nederlandse cultureel antropoloog Koning beschrijft reverse mission in overeenstemming met Ojo als: ‘het idee dat niet-westerse christenen het evangelie ‘terugbrengen’ naar het Westen, dat vergeten lijkt te zijn wat het ooit verkondigde in de overzeese koloniale gebieden.’⁷²

Andere onderzoekers zoals Richard Burgess, Joseph Ola en Ogbu Kalu geven ook voorbeelden van reverse mission. Volgens Burgess verwijst het paradigma van reverse mission naar ‘ondergeschikten die het evangelie terugbrengen naar de kolonisatoren.’⁷³ Ola beschrijft het als een proces waarbij ‘zwarten de missie

---

⁶⁵ Catto, “From the Rest to the West”, 2008; Oliveira, “Global South Reverse Mission in Europe”, 2.

⁶⁶ Ojo, “Reverse Mission”, 380.

⁶⁷ Oliveira, “Global South Reverse Mission in Europe”, 2.

⁶⁸ Obinna, ‘African Christians in Scotland’, 78.

⁶⁹ Morier-Genoud, ‘Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject’, 169.

⁷⁰ Ojo, “Reverse Mission”, 380 (eigen vertaling). Zonder verdere vermelding zijn vertalingen van citaten van de hand van de onderzoeker.

⁷¹ Kim, ‘Migrant workers and reverse mission in the West’, 148.

⁷² Koning, “Importing God”, 11.

⁷³ Burgess, “Bringing Back the Gospel: Reverse Mission among Nigerian Pentecostals in Britain”, 432.

naar de blanken terugbrengen.⁷⁴ Kalu vat reverse mission eenvoudigweg samen als ‘de toestroom van christelijke leiders uit het Zuiden naar het Noorden.’⁷⁵ Kalu betoogt echter dat reverse mission geen uitvinding is van de jonge Afrikaanse pinksterbeweging, maar dat het concept al in de negentiende eeuw werd bedacht in orthodoxe kerken, met de Lutherse Wereldstichting in een belangrijke rol. Deze kerken voorzagen dat de kerken in Afrika, Azië en Zuid-Amerika ooit zelfvoorzienend zouden worden en de kerken in de westerse wereld nieuw leven zouden inblazen. In 1980 werden bijvoorbeeld lutherse voorgangers uit Tanzania gesponsord om te dienen in verschillende lutherse kerken in Duitsland, maar dit experiment was geen succes en werd later stopgezet. Volgens Kalu werd het idee later aangepast door geleerden naar Afrikaanse, Aziatische en Zuid-Amerikaanse missionarissen die op eigen initiatief naar de westerse wereld zouden migreren om het christendom te herintroduceren.⁷⁶

Godsdienstsocioloog Paul Freston, die reverse mission omschrijft als ‘een omkering van de overheersende zendingsrichting in de zestiende tot de late twintigste eeuw’, wijst erop dat reverse mission naar méér verwijst dan alleen een geografische omkering. Reverse mission komt volgens hem inmiddels ook ‘van onderaf’: samen met de veranderde richting van de pijlen op de wereldkaart keren ook sociale posities om in lijn met de situatie van het christendom in de eerste eeuwen, waarin de ‘gewone christenmigrant’ de belangrijkste rol speelde in de verspreiding van het evangelie.⁷⁷

Samengevat kan gesteld worden dat reverse mission in de eerste definitierichting plaatsvindt wanneer degenen die als gevolg van evangelisatiearbeid van eerdere zendelingen tot geloof zijn gekomen, later naar de samenleving van deze zendelingen migreren om daar het evangelie verspreiden. In deze definitie wordt een verschuiving in geografie en richting van zending van het Zuiden naar het Noorden benadrukt. Ook klinkt in deze definitie duidelijk de intentionaliteit van zending door omdat er sprake is van het bewust uitzenden van zendelingen vanuit het mondiale Zuiden.

2.3.2 Tweede hoofdrichting

In de tweede stroming van reverse mission, die dateert uit de jaren zeventig, zijn er definities ontstaan als gevolg van missionaire discussies. In die tijd werd er veel geschreven over hoe Europese en Amerikaanse kerken en zendingsorganisaties moesten reageren op het verzoek van kerken in het Zuiden om een moratorium op zendingswerk door westerse kerken en organisaties.⁷⁸ Binnen deze context werd de term reverse mission gebruikt om te verwijzen naar de impact die westerse zendelingen hadden op kerken, zendingsorganisaties en beleidsmakers in het Westen door middel van hun ervaringen in Zuid-Amerika, Afrika en Azië. Dit stelde mensen in hun thuisland in staat om beter inzicht te krijgen in het lijden en de behoeften van hun arme broeders en zusters in overzeese gebieden die te maken hadden met onrechtvaardigheid en kwaad.

Meer recentelijk hebben Faye Abram, John Slosar en Rose Walls reverse mission op een vergelijkbare manier gedefinieerd. Zij stellen dat reverse mission niet zozeer betrekking heeft op het beoefenen van zending onder mensen van een andere cultuur of gemeenschap, maar op het leren van inheemse mensen, hun cultuur en ideeën. Op deze manier kan het bewustzijn van zendelingen worden vergroot en kunnen diepgaande veranderingen worden bewerkstelligd in hun eigen land.⁷⁹ Reverse mission verwijst dan naar de acties van zendelingen die terugkeren naar hun thuisland en daarbij helpen om de realiteit van het zendingsveld te begrijpen. Timothy Byrnes definieert reverse mission op een vergelijkbare manier en beschouwt het als een sociologisch proces waarbij leden van migrerende religieuze gemeenschappen proberen om hun gastland, en met name de regering ervan, bewust te maken van de ontberingen waarmee hun landgenoten in hun thuisland worden geconfronteerd als gevolg van het westerse buitenlandse beleid.⁸⁰

⁷⁴ Ola, “Reverse Mission: Recognising Limiting Factors and Identifying Creative Possibilities.”, 20.

⁷⁵ Kalu, *African Pentecostalism: An Introduction*, 271.

⁷⁶ *Ibid.*, 271-272.

⁷⁷ Freston, “Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality”, 155.

⁷⁸ Morier-Genoud, “Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject”, 172.

⁷⁹ Abram, Slosar en Walls, “Reverse Mission: a Model for International Social Work Education and Transformative Intra-national Practice”, 161.

⁸⁰ Byrnes, *Reverse Mission: Transnational Religious Communities and the Making of US Foreign Policy*, 2.

Paul Stevens en Brian Stelck stellen een andere benadering voor en stellen dat reverse mission gaat over ‘equipping equippers cross-culturally’.⁸¹ Ze merken op dat het westerse zedingsonderwijs in Afrika vaak tekortschiet in verbinding en continuïteit tussen wat er in de klas wordt geleerd en wat er in het Afrikaanse veld wordt toegepast. Ze pleiten voor een verandering waarbij Afrikaanse zedingscholen de relatie tussen theorie, praktijk en toepassing weer helder krijgen. Dit kan alleen gebeuren als de vermeende superioriteit van het Westen wordt doorbroken en het belang van contextualisering wordt erkend.

Muck en Adeney benaderen de betekenis van reverse mission in hun boek ‘Christianity Encountering World Religions’ op een vergelijkbare manier, maar met een meer gebalanceerde benadering. Ze stellen dat zeding draait om het ontvangen van geschenken van anderen en het aanbieden van het geschenk van verlossing door Jezus Christus. Deze vorm van dialoog streeft naar een eerlijke ontmoeting met anderen die net zo diepgewortelde overtuigingen hebben als de eigen overtuiging. Deelnemers moeten hun eigen overtuigingen duidelijk maken, maar ook openstaan voor het luisteren naar en respecteren van de overtuigingen van anderen.⁸² Dit leidt niet alleen tot verandering bij de inheemse doelgroep, maar ook bij de zedeling en de christelijke gemeenschap in het zedende thuisland.

Ten slotte wordt in een recentere visie op reverse mission verwezen naar niet-westerse individuen die tijdens hun verblijf in het Westen tot geloof zijn gekomen en vervolgens besluiten om terug te keren naar hun thuisomgeving om daar het evangelie te verspreiden onder hun landgenoten.⁸³

2.4 Tekortkomingen van definities

Hoewel de hierboven genoemde toepassingen van de term reverse mission suggereren dat er sprake is van een omkering van de rollen in het zedingsproces, dragen ze niet bij aan een helder begrip van het missionaire paradigma van reverse mission. In plaats daarvan hebben de verschillende interpretaties van de terminologie verwarring en controverse veroorzaakt, wat zelfs heeft geleid tot twijfel over de geldigheid van de term.⁸⁴ Onlangs concludeerde de Koreaanse theoloog Hun Kim dat reverse mission een punt van discussie is in het moderne zedingslandschap, voornamelijk vanwege de variaties in terminologie en betekenis. In de conclusie van zijn artikel ‘Receiving Mission’ stelt hij dat de term niet volledig voldoet aan alle kwesties die het wil omvatten.⁸⁵

2.4.1 Kritiek op de eerste hoofdrichting

De genoemde definities van reverse mission hebben tekortkomingen en zijn door de jaren heen bekritiseerd. Kritiek op de eerste groep definities richt zich op de aspecten tijd en verbinding. De definitie veronderstelt dat reverse mission het resultaat is van eerdere zedingsbewegingen van Noord naar Zuid. Hoewel deze definitie op het eerste gezicht duidelijk lijkt, brengen nadere beschouwingen veel onzekerheden aan het licht. Kan missionaire arbeid van een Afrikaanse, Aziatische of Latijns-Amerikaanse christen in West-Europa of Amerika beschouwd worden als het gevolg van eerder westers zedingswerk in Afrika, Azië of Latijns-Amerika? Of kan dat alleen als de persoon die evangeliseert de (klein)zoon of (klein)dochter is van iemand die rechtstreeks door het zedingswerk van een westerse zedeling is bekeerd? Als deze laatste smalle definitie gehanteerd wordt zou reverse mission nauwelijks van toepassing zijn. Dit zou opgelost kunnen worden door reverse mission op iedereen te betrekken die afkomstig is uit een kerk of land dat historisch gezien door westers zedingswerk verbonden is met het land waar de persoon nu zelf missionaire arbeid verricht. Echter, religiewetenschapper Morier-Genoud betoogt dat deze bredere definitie problematisch is.⁸⁶ Hij wijst erop dat in dat geval ook het 19e-eeuwse zedingswerk van Europa en Noord-Amerika in het Midden-Oosten en Noord-Afrika onder reverse mission zou vallen, gezien het feit dat het Europese en Noord-Amerikaanse christendom is voortgekomen uit het vroege christendom in die regio’s. Hierdoor rijst

⁸¹ Stevens en Stelck, ‘Equipping Equippers Cross-Culturally’, 33-36.

⁸² Muck en Adeney, *Christianity Encountering World Religions*, 18. Deze auteurs gebruiken in hun boek de metafoer ‘giftive mission’ voor hedendaagse christelijke zeding.

⁸³ Kim, ‘From the ‘Church for’ to the ‘Church with’: A Study of Diaspora Missions in South Korea’, 172.

⁸⁴ Morier-Genoud, ‘Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject’, 171.

⁸⁵ Kim, ‘Receiving Mission: Reflection on Reverse Phenomena in Mission by Migrant Workers from the Global Churches to the Western Society’, 62.

⁸⁶ Morier-Genoud, ‘Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject’, 176.

de vraag hoe we evangelisatie van 'zwart' naar 'wit' kunnen beschouwen als reverse mission, wanneer het christendom oorspronkelijk uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika komt en dus geen blanke religie is.⁸⁷ Hoewel Morier-Genouds argument overtuigend lijkt, is het nog maar de vraag of zijn bewering standhoudt, aangezien de genoemde auteurs die de eerste definitie van reverse mission hanteren niet ontkennen dat er een eerdere fase van reverse mission bestaat.

Een ander probleem met het hanteren van de eerste definitie heeft betrekking op etniciteit. De definitie veronderstelt dat Afrikanen, Aziaten en Latijns-Amerikanen zending bedrijven onder Europeanen of Noord-Amerikanen. Echter, vaak richten deze missionarissen zich juist op mensen in de westerse samenleving met een niet-westerse achtergrond. In zulke gevallen worden plotseling termen als 'migrantenmissie'⁸⁸ of 'diaspora'⁸⁹ gebruikt in missionaire literatuur. Het is echter de vraag of het correct is te stellen dat reverse mission alleen gevalideerd is wanneer een christen afkomstig uit Afrika, Azië of Latijns-Amerika een blanke, westerse gemeente leidt of missionair werk verricht onder autochtone westerlingen.⁹⁰

Bovendien hebben sommige deskundigen de geldigheid van reverse mission betwijfeld door te benadrukken dat de richting van zending vandaag de dag niet langer relevant is.⁹¹ Een nadeel van deze benadering is echter dat ze geen rekening houdt met de specifieke kenmerken van een missiologisch discours. Hoewel 'from everywhere to everywhere' de mondiale globaliseringsprocessen en de complexiteit van hedendaagse christelijke zending weerspiegelt en een ideaal kan zijn, houdt het te weinig rekening met het onderscheiden van verschillen en meer specifieke missionaire trends. Daarom is dit concept analytisch leeg en ontoereikend.⁹² De realiteit dat elke christen overal ter wereld kan deelnemen aan Gods zending staat niet op gespannen voet met het bestaan van reverse mission.

Ten slotte stelt de Nederlandse universitair docent Kim Knibbe dat het idee van reverse mission vaak lijkt voort te komen uit een evolutionair perspectief dat de problematische relatie tussen religie en moderniteit benadrukt. Wanneer theoretische kaders afkomstig uit de religiegeschiedenis van West-Europa worden gebruikt om een religieus netwerk te begrijpen dat zijn oorsprong vindt in Nigeria, worden Nigeriaanse zendelingen uit het Zuiden onvermijdelijk gezien als een herhaling van de geschiedenis en zelfs als 'premodern'. Aan de andere kant biedt de Afrikaanse literatuur een heel ander inzicht in hoe de tegenstellingen tussen traditie en moderniteit worden geconstrueerd en gebruikt in het Nigeriaanse pinksterchristendom. Knibbe stelt dat de aanwezigheid van Nigeriaanse missionarissen in Europa het best kan worden begrepen als een 'ontmoeting van moderniteiten'.⁹³ Knibbe's bewering onderstreept het belang van specifieke aandacht voor geschriften van Afrikaanse auteurs in dit onderzoek.

2.4.2 Kritiek op de tweede hoofdrichting

Er is ook kritiek geuit op het tweede gebruik van de term reverse mission. Religiehistoricus Morier-Genoud betoogt dat internationale grenzen niet als bepalend criterium kunnen dienen, omdat het de vraag is of er een wezenlijk verschil bestaat tussen het spreken namens mensen die in het buitenland lijden onder armoede en onrecht, en mensen die dat doen in hun eigen land.⁹⁴ Hij vindt dat de definitie van reverse mission onduidelijk wordt wanneer we naar de details kijken. Volgens Morier-Genoud zijn de definities benaderend, beschrijvend en normatief, en verwijzen ze eerder naar intenties of theologische programma's dan naar bestaande realiteiten.⁹⁵ Hij suggereert dat onderzoekers moeten overstappen op discoursanalyse, omdat reverse mission slechts een 'discours' is.⁹⁶ Vaak worden migratieverhalen van migranten uit het mondiale Zuiden gezien als een goddelijk ontwerp, waarin de 'hand van God' wordt gezien in het vormgeven van hun

⁸⁷ Morier-Genoud, 'Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject', 173.

⁸⁸ Wan, "Diaspora Missiology in the Context of the 21st Century", 2011.

⁸⁹ Kay & Dayer, *European Pentecostalism*, 2011.

⁹⁰ Morier-Genoud, 'Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject', 172-173.

⁹¹ Nazir-Ali, *From Everywhere to Everywhere*, 2009.

⁹² Catto, "From the Rest to the West", 116-17.

⁹³ Knibbe, "Nigerian Missionaries in Europe", 475-478.

⁹⁴ Morier-Genoud, 'Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject', 173.

⁹⁵ *Ibid.*, 174.

⁹⁶ Met een 'discours' bedoelt Morier-Genoud het spreken van een bepaalde groep op een bepaald niveau waarmee de betreffende groep de werkelijkheid structureert en daarmee impliciet vastlegt wat zij voor moraliteit en waarheid houdt.

levenstraject en migratiegeschiedenis. Dit leidt tot een herinterpretatie van de economische en sociale migratie van christelijke Afrikanen en creëert nieuwe identiteiten als actoren in de her-evangelisatie van westerse gebieden.⁹⁷

Sommige auteurs beschrijven reverse mission als een functioneel discours om te overleven in de diaspora in de westerse wereld. Zo stelt Paul Freston dat het kan dienen om het zelfbeeld van postkoloniale naties en hun diaspora te versterken en ongelijkheden in de postkoloniale geopolitiek te bestrijden.⁹⁸ Richard Burgess voegt hieraan toe dat het reverse mission paradigma migranten uit het mondiale Zuiden kan helpen omgaan met uitdagingen tijdens het vestigingsproces in Europa.⁹⁹ Concrete onderzoeksresultaten om deze beweringen te ondersteunen zijn echter schaars.

Tot slot betoogt Morier-Genoud dat analisten die schrijven over reverse mission vaak de werkelijkheid verwarren met het discours over de werkelijkheid. Hij suggereert dat de term beter kan worden geanalyseerd in plaats van onderzocht, en pleit voor de ontwikkeling van een analytisch concept of instrument om de werkelijkheid vast te leggen en te begrijpen. Enkele wetenschappers gaan zelfs zo ver dat ze reverse mission als een ‘mythe’¹⁰⁰ of een ‘mission impossible’¹⁰¹ beschouwen.

2.5 Meer dan alleen retoriek

Tegelijkertijd geeft Morier-Genoud toe dat een paradigma als reverse mission in de theologie wel degelijk aanvaardbaar en nuttig kan zijn.¹⁰² In dit onderzoek wordt daarvan uitgegaan en aangesloten bij de evenwichtigere visie van religiehistoricus Afe Adogame. Deze onderzoeker geeft toe dat reverse mission in veel gevallen inderdaad functioneert als ‘retoriek’, maar tegelijkertijd verlangt hij ernaar de oorsprong en de realiteit ervan te traceren.¹⁰³ Ook religiesocioloog Paul Freston beschrijft dat reverse mission vaak functioneert als een discours, maar hij onderzoekt tegelijkertijd in hoeverre dit type zending in de realiteit wordt beoefend en met welk succes en vooruitzicht.¹⁰⁴ Daarnaast benadrukt missioloog Sandro de Oliveira dat er twee belangrijke, universeel toepasbare realiteiten worden erkend in de context van reverse mission vanuit het mondiale Zuiden naar Europa. De eerste realiteit heeft betrekking op de daadwerkelijke aanwezigheid van een massale stroom van christelijke missionarissen vanuit het Zuiden naar het Noorden, evenals de verwachtingen met betrekking tot de impact en toekomst van deze stroom in het Westen, voornamelijk in diaspora-contexten. De tweede realiteit betreft een zekere mate van afstandelijkheid tussen missionair actieve christenen uit het Zuiden en autochtone Europeanen, wat een aanzienlijke invloed heeft op de effectiviteit van reverse mission. Deze realiteiten worden ondersteund door diverse empirische studies, zoals die van Freston, Catto en Koning, waaruit vergelijkbare conclusies naar voren komen.¹⁰⁵

Geleerden die reverse mission liever als retorisch of zelfs mythisch beschouwen, kunnen de vraag stellen wat dan wel ‘echte zending’ is. Dr. Samuel Lee wijst erop dat Europese zending, ondanks goede bedoelingen, heeft geleid tot koloniale excessen, zoals het uitsterven van moedertalen, onderdrukking van inheemse culturen en grootschalige exploitatie van natuurlijke hulpbronnen.¹⁰⁶ Hij benadrukt dat zending in essentie getuigenis is door ‘normale’ christenen van de liefde van Jezus voor zondaars onder alle omstandigheden en voor alle mensen in een gastland. Niet-westerse kerken hebben vaak geen koloniale of politieke agenda, en de zendingsmissie van niet-westerse zendelingen in Europa is volgens Lee ‘puurder, onschuldiger en kwetsbaarder’ dan vaak gedacht wordt.¹⁰⁷

Concluderend kan gesteld worden dat het belangrijk is om te erkennen dat veralgemeniseringen problemen met zich meebrengen en dat specifieke kenmerken van een discours of geografisch gebied in overweging

⁹⁷ Adedibu, “Reverse Mission or Migrant Sanctuaries”, 414.

⁹⁸ Freston, “Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality”, 172.

⁹⁹ Burgess, “Bringing Back the Gospel”, 434.

¹⁰⁰ Jemirade, “Reverse Mission and the Establishment of Redeemed Christian Church of God (RCCG) in Canada”, 263.

¹⁰¹ Kahl, “Migrants as Instruments of Evangelization”, 82.

¹⁰² Morier-Genoud, “Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject”, 173.

¹⁰³ Adogame, “The rhetoric of reverse mission: African Christianity and the changing dynamics of religious expansion in Europe.”, 26.

¹⁰⁴ Freston, “Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality”, 161.

¹⁰⁵ Ibid., 161; Catto, “From the Rest to the West”, 2008; Koning, “Importing God”, 2011.

¹⁰⁶ Lee, “Omgekeerde zending”, 2.

¹⁰⁷ Lee, “Omgekeerde zending”, 2.

moeten worden genomen. Desalniettemin kan het paradigma van reverse mission worden beschouwd als een onderwerp dat onderzocht kan worden. Het onderzoek sluit aan bij de definitie voorgesteld door Afe Adogame: ‘de (on)bewuste zendingsstrategie van kerken in Afrika, Azië en Latijns-Amerika om het Westen (opnieuw) te evangeliseren.’¹⁰⁸ Deze omschrijving impliceert dat reverse mission ook kan worden omschreven als een ‘bijproduct’ van de toegenomen migratiebeweging van christenen uit het Zuiden naar het mondiale Westen. Met deze definitie als uitgangspunt wordt in dit onderzoek verder onderzocht hoe Afrikaanse christenen die zijn gemigreerd hun missionaire aspiraties vormgeven in het Westen, en in hoeverre ze succesvol zijn in hun missionaire activiteiten onder zowel autochtone westerlingen als andere etnische groepen.

2.6 Boodschap en methode

Uit missionaire literatuur over reverse mission blijkt in de eerste plaats dat de meeste Afrikaanse voorgangers in Europa dezelfde boodschap van opwekking verkondigen als hun methodistische en evangelische collega’s in Afrika. Ze benadrukken vaak dat Europeanen een persoonlijke, intieme relatie met Jezus nodig hebben en een ervaring van individuele, transformerende bekering.¹⁰⁹ Naast het verwelkomen van mensen in hun erediensten, gaan veel Afrikaanse voorgangers en kerkleden regelmatig de straat op om te evangeliseren. Ze delen evangelische traktaten en flyers uit met uitnodigingen voor bijeenkomsten. Soms preken ze zelfs openlijk op marktplaatsen in steden, terwijl gemeenteleden hen ondersteunen met gebed en zang. Währisch-Oblau beschrijft de boodschap van straatprediking en traktaten als een ‘traditionele evangelische benadering’, waarbij termen als zonde, bekering, redding en eeuwig leven centraal staan.¹¹⁰ Gospelmuziek is een veelgebruikte methode, omdat Afrikaanse christenen weten dat veel Europeanen daarvan houden. Daarom gebruiken ze muzikale optredens in hun eigen gebouwen, openbare zalen en op straat als een belangrijke manier om de kloof met niet-christelijke Europeanen te overbruggen.¹¹¹ Soms bieden voorgangers zelfs missionaire training aan gemeenteleden, waarbij ze hen leren hoe ze op een ontspannen manier kunnen praten (‘met Nederlanders praat je over het weer!’) en hoe ze tijdens evangelisatiegesprekken het gesprek kunnen leiden naar de Bijbel.¹¹²

Een specifieke focus van Afrikaanse christenen in Europa, met name neo-Pentecostals, is het concept van ‘geestelijke oorlogsvoering’.¹¹³ Westerse christenen hebben hier vaak weinig kennis van en horen er zelden over in hun kerken, seminaries of Bijbelstudies.¹¹⁴ Doordat gemigreerde Afrikaanse christenen opgroeiden in een cultuur waarin geestelijke zaken centraal stonden, zijn ze zich zeer bewust van de geestelijke atmosfeer om hen heen. Hierdoor is hun geloofsbeleving holistisch in benadering van theologie en menselijk leven. Aangezien de Heilige Geest zowel in het individuele leven van gemeenteleden als in de hele gemeenschap werkzaam is, worden gewoonten die de geestelijke vitaliteit bevorderen regelmatig aangemoedigd. Gebed is daarbij de meest zichtbare vorm. Afrikaanse immigrantenkerken staan dan ook bekend om hun gebedsbijeenkomsten en vastenrituelen.¹¹⁵ Het concept van geestelijke oorlogsvoering komt ook tot uiting in de missionaire activiteiten van Afrikaanse kerken. Het idee is dat evangelisatie een geestelijke strijd is tegen onzichtbare machten die Afrikaanse evangelisten in het Westen hinderen en culturen in demonische greep houden. Missioloog Stefan Paas wijst erop dat Afrikaanse neo-Pentecostals deze visie handhaven binnen een traditionele West-Afrikaanse kosmologie. Zij geloven dat Jezus Christus elke gelovige een vol en vervuld leven wil geven. Het lijden in het leven, zoals ziekte, armoede, vroegtijdige dood, onvruchtbaarheid of ongeluk, toont volgens hen aan dat er nog steeds satanische machten actief zijn die de gelovige ervan weerhouden het beloofde leven te bereiken.¹¹⁶ Het concept van geestelijke oorlogsvoering hangt nauw samen met een dualistisch wereldbeeld waarin twee rijken voortdurend strijden om zielen en

¹⁰⁸ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 169.

¹⁰⁹ Asamoah-Gyadu, “To the Ends of the Earth”, 28-29.

¹¹⁰ Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 232-233.

¹¹¹ Paas, “Mission from Everywhere to Europe”, 13.

¹¹² Koning, “Importing God”, 149-150.

¹¹³ Asamoah-Gyadu, “To the Ends of the Earth”, 31-32.

¹¹⁴ Pocock, e.a., *The Changing Face of World Missions: Engaging Contemporary Issues and Trends*, 184-188.

¹¹⁵ Kwiyan, *Senth Forth*, 159.

¹¹⁶ Paas, “Mission from Everywhere to Europe”, 13-14.

gebieden. De rol van gelovigen in deze strijd bestaat uit intensief, onophoudelijk en gezamenlijk bidden.¹¹⁷ Afrikaanse evangelisatie in de westerse samenleving kan dan ook worden gezien als een krachtmeting, omdat ook in Europa talloze demonische machten actief zijn en bekering van individuen en culturen alleen plaats kan vinden als er op geestelijk gebied iets verandert.

2.7 Missionaire resultaten

Ondanks de vaak ambitieuze zendingsdoelen die gesteld worden, zijn de meeste studies naar reverse mission het erover eens dat met missionaire inspanningen weinig westerlingen worden bereikt met het evangelie.¹¹⁸ Deze paragraaf zoomt in op de achterliggende oorzaken hiervan.

2.7.1 Weinig missionair succes

Uit empirische studies van Claudia Währisch-Oblau en Rebecca Catto blijkt dat missionaire zendingspogingen van niet-westerlingen uiteindelijk weinig westerlingen bereiken en bekeren.¹¹⁹ Een opmerkelijke succesvolle uitzondering die vaak wordt genoemd, is de kerk die is opgericht door een Nigeriaanse pastor in Oekraïne: de 'Embassy of the Blessed Kingdom of God for All Nations' in Kiev. Deze kerk is snel gegroeid, heeft zich vertakt naar verschillende westerse landen en telt bijna 25.000 leden, waarvan de meerderheid autochtone Europeanen zijn.¹²⁰ Met name mensen uit de kwetsbare lagen van de samenleving, zoals arme gezinnen, alcohol- en drugsverslaafden, voelen zich aangetrokken tot deze kerk die zich richt op existentiële problemen in de samenleving.¹²¹

Hoewel deze casus een succesvol voorbeeld is van missionaire activiteit van niet-westerlingen in de westerse samenleving, zijn er weinig andere succesvolle voorbeelden te vinden in de beschikbare literatuur over reverse mission. Onderzoek van Schreck en Mellis in Amsterdam laat bijvoorbeeld zien dat geen enkele Nederlandse predikant concreet resultaat kon noemen van Afrikaanse zending in Nederland.¹²² Om missionair succes te behalen, is het essentieel om een betekenisvolle relatie op te bouwen met de westerse cultuur.¹²³ Dit blijkt echter een grote uitdaging te zijn voor veel niet-westerse christenen in Europa. Verschillende onderzoekers concluderen dat er vaak een gebrek is aan wederzijdse acceptatie en begrip, waardoor er een kloof ontstaat tussen missionaire werkers uit het Zuiden en autochtone Europeanen.¹²⁴ Koning spreekt over 'lastig te overwinnen grenzen'.¹²⁵ Opvallend is dat de oorzaken van deze kloof verschillend worden geïnterpreteerd. Voor de niet-westerse groep heeft de kloof te maken met sociaaleconomische en raciale afstand, terwijl Europeanen de afstand toeschrijven aan botsende culturen en het onvermogen van niet-westerse zendelingen om zich aan te passen aan de westerse cultuur.¹²⁶ Niettemin is er consensus dat deze kloof aanzienlijke gevolgen heeft voor het succes van reverse mission activiteiten in Europa.

2.7.2 Interculturele uitdagingen

Uit diverse bronnen blijkt dat niet-westerse christenen moeite hebben met het acculturatieproces en het passend maken van hun missionaire activiteiten en boodschap voor de westerse cultuur. Joseph Ola noemt acculturatie-uitdagingen en gebrek aan voorbereiding met een doordacht cross-cultureel missionair plan als belangrijkste redenen voor het lage succes van reverse mission in Europa.¹²⁷ Sandro de Oliveira benadrukt dat veel christenen uit het mondiale Zuiden gehinderd worden in hun missionaire verlangen door hun

---

¹¹⁷ Lauterback & Vähäkangas, *Faith in African Lived Christianity*, 249-252; Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal/ Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 272-301.

¹¹⁸ Koning, "Importing God", 13.

¹¹⁹ Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal/ Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 2009; Catto, "From the Rest to the West", 2008.

¹²⁰ Wanner, *Communities of the Converted. Ukrainians and Global Evangelism*, 210; Freston, "Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality", 168.

¹²¹ Koning, "Importing God", 13.

¹²² Schreck en Mellis, "The Church and Multiculturalism: The Role of Immigrant Churches in Amsterdam", 2013.

¹²³ Kahl, "Migrants as Instruments of Evangelization: In Early Christianity and in Contemporary Christianity," 83.

¹²⁴ Paas, *Mission from Anywhere to Europe*, 12.

¹²⁵ Koning, "Importing God", 127.

¹²⁶ *Ibid.*, 84-86.

¹²⁷ Ola, "Reverse Mission: Recognising Limiting Factors and Identifying Creative Possibilities.", 24.

beperkte vermogen om interculturele communicatiebarrières te overwinnen.¹²⁸ Veel actieve Afrikaanse missionarissen missen theologische kennis en training op het gebied van contextualisatie en kerkplanting.¹²⁹ Werner Kahl wijst op gebrekkige cross-culturele communicatievaardigheden van Afrikaanse evangelisten in Duitsland en stelt dat ze moeite hebben met het overbruggen van taal-, semantiek-, cultuur- en geloofsscheidslijnen.¹³⁰ Hoewel er uitzonderingen zijn, bezitten de meeste gemigreerde Afrikaanse evangelisten beperkte interculturele communicatievaardigheden. Een veelgehoorde hoop onder Afrikaanse christenen is dat hun in het Westen opgegroeide kinderen betere resultaten zullen behalen door evangelisatieactiviteiten.¹³¹

Daarnaast heeft het onderzoek van Kim Knibbe aangetoond dat autochtone Nederlanders vaak een theoretisch kader gebruiken dat voortkomt uit de godsdienstgeschiedenis van West-Europa bij het begrijpen van reverse mission vanuit het Afrikaanse continent. Dit leidt tot de perceptie dat christelijke missionaire activiteiten van Afrikaanse christenen een herhaling zijn van premoderne, koloniale Europese zending, waarbij culturele gevoeligheid en contextualisatie in het zendingsgebied ontbraken.¹³²

2.7.3 Bevreemdende benaderingen en boodschap

In missionaire literatuur wordt vaak benadrukt dat evangelisatiemethoden die in westerse context worden toegepast niet geschikt zijn om Europeanen te bereiken of onvoldoende effectief zijn. Er wordt vaak gebruikgemaakt van onveranderde evangelisatietechnieken uit het mondiale Zuiden, zoals deur-aan-deur evangelisatie, prediking op straat, markt of in het openbaar vervoer.¹³³ Stefan Paas wijst ook op dit punt, waarbij hij aangeeft dat de Afrikaanse evangelisatiewijze westerse autochtonen kan afschrikken en weinig aansluit bij hun referentiekader.¹³⁴ Het Afrikaanse christendom wordt vaak als vreemd en in eerste instantie onaantrekkelijk ervaren door de meeste Europeanen. Een mogelijke factor hierbij is de neo-Pentecostale benadering, waarbij de nadruk ligt op de geestelijke strijd tijdens missionaire activiteiten. Onderwerpen als demonen, hekserij, het gevaar van eeuwige straf, de eindtijd en voorouderlijke vloeken worden vaak benadrukt. Deze spirituele focus botst met het postmoderne denken van de gemiddelde Europeaan, die dergelijke thema's als achterhaald beschouwt. De geestelijke strijd wordt vaak intensief gevoerd tijdens langdurige gebedsbijeenkomsten. Vanwege de lagere sociale, culturele of economische positie van veel Afrikaanse missionarissen ten opzichte van hun ontvangers, is er een verleiding om evangelisatie te spiritualiseren en de focus te verleggen naar gebedsbijeenkomsten. In dit verband stelt Paas:

In fact, this may imply that one believes one is doing mission in the Western culture while spending all his or her time in worship gatherings and prayer nights like soldiers in remote war-rooms flying drones over enemy territory without ever setting a foot on the ground. I am not denying that this should be done, or that Africans can teach the Western church an important lesson here, but mission is a matter of 'beautiful feet' (Isaiah 52,7) as much as 'constant prayer' (1 Thessalonians 5,16).¹³⁵

De nadruk die in veel Afrikaanse gemeenten gelegd wordt op het uitdrijven van demonische machten, op het ageren tegen een vrije seksuele moraal en op het promoten van het welvaartsevangelie, wordt in West-Europa vaak als bevreemdend ervaren. In een welvarende samenleving, waarin luxe en onbeperkte vrijheid juist gekoesterd wordt, bestaat geen behoefte aan een dergelijke theologische boodschap. Daarnaast zijn de langdurige en luidruchtige zondagse samenkomsten van Afrikaanse gemeenten onaantrekkelijk voor de meeste Europeanen. Een gemiddelde Afrikaanse kerkdienst duurt minimaal drie uur.¹³⁶ Bovendien zouden Afrikaanse voorgangers tijdens erediensten te veel op de voorgrond staan en 'autoritair overkomen'.¹³⁷

2.7.4 Zending van onderaf

¹²⁸ Oliveira, "Global South Reverse Mission in Europe", 4.

¹²⁹ Ola, "Reverse Mission: Recognising Limiting Factors and Identifying Creative Possibilities.", 63.

¹³⁰ Kahl, "Migrants as Instruments of Evangelization: In Early Christianity and in Contemporary Christianity," 84.

¹³¹ Paas, "Mission from Anywhere to Europe", 16.

¹³² Knibbe, "Nigerian Missionaries in Europe", 478.

¹³³ Adogame, "Transnational Migration and Pentecostalism in Europe", 61.

¹³⁴ Paas, "Mission from Anywhere to Europe", 12.

¹³⁵ Ibid., 16.

¹³⁶ Obinna, 'African Christians in Scotland', 81.

¹³⁷ Schreck en Mellis, "The Church and Multiculturalism: The Role of Immigrant Churches in Amsterdam", 2013.

Volgens enkele auteurs kan reverse mission in de 21e eeuw als zijnde een diaspora-beweging beschouwd worden als ‘zending van onderaf’, omdat missionaire activiteiten worden uitgevoerd vanuit een marginale positie naar een machtiger centrum.¹³⁸ Een belangrijk kenmerk van deze marginale positie is het economische verschil tussen het mondiale Zuiden en het Westen. Gemigreerde christenen uit het mondiale Zuiden komen vaak uit armere landen met een lager gemiddeld inkomen en een andere beroepsbevolkingssamenstelling.¹³⁹ Veel leden van Afrikaanse kerken, inclusief voorgangers, hebben lage salarissen uit laaggeschoolde banen. Ze wonen vaak in goedkope huizen in wijken met lage inkomens.¹⁴⁰ Ze zijn druk bezig met het regelen van basisvoorzieningen zoals inkomen, huisvesting, medische zorg, visa en werkvergunningen.¹⁴¹ In tegenstelling tot het klassieke zendingsmodel, waarbij westerse zendelingen meestal rijker en hoger opgeleid waren, bevinden de meeste zendelingen in dit geval zich aan de onderkant van de sociaaleconomische ladder. Er wordt in de missionaire literatuur soms genoemd dat Europese kerkleiders gefrustreerd raken in hun contacten met Afrikaanse kerkleiders in hun land, omdat de gesprekken voornamelijk gaan over financiële hulp en beschikbare ruimtes voor erediensten of gebedsbijeenkomsten.¹⁴² Afrikaanse christenen zijn op hun beurt teleurgesteld door het gebrek aan broederlijke vrijgevigheid en steun, terwijl Europese kerkleiders juist willen praten over theologische kwesties en interculturele relaties.

Afrikaanse voorgangers passen in het Westen vaak de boodschap van het welvaartsevangelie aan, dat populair is in West-Afrika. Dit welvaartsevangelie heeft echter weinig succes in Europa. Daarom richten deze voorgangers zich bewust op de relationele behoeften van westerlingen in plaats van materiële behoeften. Währisch-Oblau merkt op dat in de missionaire benadering vaak op een ‘therapeutische’ manier wordt gewezen op de tekortkomingen van de individualistische samenleving, de innerlijke spirituele leegte en het gebrek aan warme gemeenschap in de westerse samenleving.¹⁴³

2.7.5 Postkoloniale mentaliteit

Met regelmaat wordt gewezen op een onbewuste postkoloniale mentaliteit onder Europeanen, die missionaire activiteiten van niet-westerse christenen belemmert. Sandro de Oliveira merkt op dat verschillende onderzoekers de negatieve rol van deze postkoloniale houding in de afstand tussen Europeanen en niet-westerse evangelisten bevestigen.¹⁴⁴ Door de Verlichting en het modernisme is de westerse samenleving snel gesecculariseerd, waarbij het christelijk geloof verzwakt en als achterhaald wordt gezien. Het idee dat niet-westerlingen aan evangelisatie doen, lijkt belachelijk voor de meeste Europeanen. Ze beschouwen evangelisatie en zending als iets dat tot hun eigen religieuze verleden behoort en inmiddels achter hen ligt.¹⁴⁵ Kim Knibbe stelt dat missionaire inspanningen van niet-westerse christenen vaak worden gezien als een ouderwets fenomeen dat de moderniteit bedreigt:

Thus, applying these frameworks can only lead to a ‘denial of coevalness’: the ‘others’ (i.e. Nigerian missionaries in Europe and other missionaries from the Global South) are located in a different time, are ‘not yet modern’, have not yet reached a ‘second naivety’, have not yet adjusted to secularized modern societies.’¹⁴⁶

In missionaire literatuur wordt vaak gewezen op het heersende ‘superioriteitsgevoel’ onder veel Europeanen. Sandro de Oliveira citeert een onderzoek van Rebecca Catto waarin een niet-westerse zending aangeeft dat hij vaak te horen krijgt dat Europa de ‘grootvader van de zending is’ en dat Europeanen geen zendelingen uit het mondiale Zuiden nodig hebben.¹⁴⁷ Volgens Europeanen zou zending ‘van bovenaf’ moeten komen, van christenen in machtsposities of van een superieure beschaving.¹⁴⁸ Joseph Ola wijst erop dat in Europa

¹³⁸ Escobar, *A Time of Mission: The Challenge for Global Christianity*, 19; Kahl, “Migrants as Instruments of Evangelization”, 72.

¹³⁹ Jenkins, *The New Faces of Christianity*, 68.

¹⁴⁰ Paas, “Mission from Everywhere to Europe”, 15-16.

¹⁴¹ Asamoah-Gyadu, “To the Ends of the Earth”, 24.

¹⁴² Paas, “Mission from Everywhere to Europe”, 15.

¹⁴³ Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 253.

¹⁴⁴ Oliveira, “Global South Reverse Mission in Europe”, 4.

¹⁴⁵ Knibbe, “Nigerian Missionaries in Europe”, 477.

¹⁴⁶ *Ibid.*, 480.

¹⁴⁷ Oliveira, “Global South Reverse Mission in Europe”, 4.

¹⁴⁸ Ola, “Reverse Mission: Recognising Limiting Factors and Identifying Creative Possibilities”, 54.

onbewust wordt aangenomen dat missionaire werkers uit het armere mondiale Zuiden ongekwalificeerd en onvoldoende geschoold zijn om zending in de westerse context uit te voeren.¹⁴⁹

Een versterkende factor hiervan is de manier waarop de toename van christenen uit het mondiale Zuiden in de westerse context wordt besproken in media en politiek. Philip Jenkins laat in zijn boek 'God's Continent' zien dat er in de westerse samenleving veel overdreven retoriek bestaat over islamitische migrantenstromen uit het Zuiden, die zouden leiden tot de ondergang van de westerse christelijke cultuur en de vorming van een soort 'Eurabië'.¹⁵⁰ Hierdoor worden veel immigranten of mensen met een donkere huidskleur automatisch als bedreiging gezien, ongeacht of ze christelijk zijn of niet.

Ook bij de relatie met traditionele westerse kerken spelen vooroordelen en machtsdynamiek een belemmerende rol. Onderzoeker Elijah Obinna laat zien dat er een diepgewortelde westerse perceptie bestaat die verband houdt met de westerse koloniale en intellectuele geschiedenis en de negatieve berichtgeving in de media. Door de systematische afbeelding van veel Afrikaanse landen en volken als primitief en onintelligent is het volgens de auteur vrijwel onmogelijk om Afrikaans leiderschap te bereiken in blanke christelijke gemeenten.¹⁵¹ Dit benadrukt de noodzaak om racisme binnen westerse kerken te bestrijden, niet alleen vanuit een sociaal-politieke positie, maar ook vanuit een religieuze positie. Tegelijkertijd bestaan er ook hardnekkige vooroordelen binnen Afrikaanse kerken over de vermeende 'vervallen staat' van westerse, autochtone kerken, doordat het onderscheid tussen 'wij' en 'zij' voortdurend wordt benadrukt.¹⁵²

2.7.6 De belemmerende rol van racisme

Eerder is al opgemerkt dat niet-westerse christelijke migranten de kloof tussen hen en Europeanen ervaren in sociale en raciale termen, terwijl Europeanen de kloof voornamelijk zien als een cultureel probleem.¹⁵³ Racisme is een alledaags kwaad waarmee de meeste Afrikaanse christenen worden geconfronteerd en draagt in grote mate bij aan deze kloof.¹⁵⁴ In haar onderzoek 'Importing God' benadrukt Daniëlle Koning dat zij zich tijdens haar onderzoek steeds meer bewust werd van de Nederlandse perceptie van 'Africanness', waarbij Afrika wordt geassocieerd met premoderne problemen zoals wijdverbreide armoede, laaggeletterdheid, stammenconflicten en gebrek aan hygiëne.¹⁵⁵ Als Europeanen een algemeen en hardnekkig beeld hebben van Afrika als een 'donker, achtergebleven continent', is het twijfelachtig of zij werkelijk bereid zijn om te luisteren naar en het 'goede nieuws' te aanvaarden dat Afrikanen hen willen brengen.¹⁵⁶

Koning toont in haar onderzoek aan dat Afrikaanse gemeenschappen in Nederland voortdurend worstelen met de tegenstelling tussen 'blank' als superieur en 'zwart' als minderwaardig in hun sociale leven. Ze observeerde een sterk bewustzijn van ras onder Afrikaanse christenen en vond het verontrustend om te zien hoe blanken op een openbare manier omgingen met Afrikaanse kerkleden. Regelmatig werden er woorden of reacties gebruikt door autochtone blanken die de negatieve connotaties van een zwarte huidskleur impliceren. Het bewustzijn van het hebben van een zwarte huidskleur heeft nadelige gevolgen voor hoe Afrikanen zichzelf zien als zendelingen naar Nederlanders toe. Koning beschrijft het raciale bewustzijn van Ghanese christenen in Amsterdam als volgt:

'Being black, they felt they were in fact unsuited for effective mission work among whites. The strongly mission-minded and authoritative Pastor Ansah straightforwardly exclaimed to me: 'I can't reach the white youth, because I'm black!'. Assistant-pastor Baidoo strongly doubted whether the mission of a black man would find any hearing with a white person, depicting the

---

¹⁴⁹ Ibid., 55.

¹⁵⁰ Jenkins, *God's Continent: Christianity, Islam and Europe's Religious Crisis*, 98-101.

¹⁵¹ Obinna, 'African Christians in Scotland', 80.

¹⁵² Ibid., 81.

¹⁵³ Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 252-253.

¹⁵⁴ Oliveira, "Global South Reverse Mission in Europe", 4.

¹⁵⁵ Koning, "Importing God", 173.

¹⁵⁶ Obinna, 'African Christians in Scotland', 79.

*latter's response as: So how come a black man would have anything better? (...) Do you really have something to offer that we don't have already?*¹⁵⁷

Diverse postkoloniale studies bevestigen de bevindingen van Koning in haar onderzoek.¹⁵⁸ Ook Catto meldt verschillende situaties waarin niet-westerse evangelisten te maken kregen met raciale vooroordelen tijdens hun missionaire activiteiten.¹⁵⁹ Racisme blijft blijkbaar diep geworteld in de westerse cultuur, zij het in een meer gemoderniseerde en voorzichtige vorm. In lijn met Koning en Catto verzet Joseph Ola zich tegen het frequente gebruik van raciale labels, zoals 'blank en zwart christendom' of 'autochtone en allochtone' kerken.¹⁶⁰ Deze labels impliceren namelijk dat de ene groep de andere buitensluit op basis van etniciteit.¹⁶¹ Iemand die deze thematiek diepgaand heeft onderzocht is Eleonora Hof die in haar dissertatie de stelling verdedigt dat kwetsbaarheid en marginaliteit onmisbare begrippen zijn om postkoloniale missie in de context van het wereldchristendom opnieuw te doordenken. Zij voert daarin een pleidooi voor dekoloniale missietheologie.¹⁶²

2.7.7 Andere focus

Veel onderzoeken naar reverse mission richten zich voornamelijk op het bereiken van autochtone Europeanen, met weinig aandacht voor het verklaren van het gebrek aan missionair succes buiten de sociaaleconomische status van niet-westerse christenen. Het zeldzame onderzoek van Danielle Koning in Amsterdam belicht andere, vaak vergeten aspecten. Haar onderzoek toont aan dat veel niet-westerse kerken zich in eerste instantie niet richten op autochtone Nederlanders, maar hun zendingsagenda bepalen binnen de etnische of taalkundige grenzen van de groepen die zij vertegenwoordigen.¹⁶³ Elijah Obinna onderschrijft dit en constateert dat veel Afrikaanse kerken in Europa voornamelijk gericht zijn op mensen uit hun eigen cultuurgebied, wat resulteert in een soort 'zelfgekozen en zelfgecreëerde gettogemeenschap' en moeilijke toegang voor gastgemeenschappen.¹⁶⁴

Voor veel niet-westerse kerken is evangelisatie een vorm van verdediging en verovering ten opzichte van andere niet-westerse christelijke gemeenschappen uit hetzelfde land van herkomst, aldus Koning. Deze focus op de eigen etnische groep is vaak te wijten aan factoren zoals frequent kerkverandering onder migrantenchristenen, secularisatie, drukke werkschema's, logistieke problemen, verhuizingen, werken op zondagen en de zoektocht naar een geschikte kerk.¹⁶⁵ Daarnaast speelt het behoren tot een wereldwijde gevestigde denominatie een belangrijke rol bij het ontwikkelen van een etnisch gerichte zendingsdrang. In veel kerken blijkt het bereiken van autochtone Nederlanders een secundaire zendingsopdracht te zijn, waarbij huidskleur, taalvaardigheid, sociaaleconomische status en vooroordelen sociale beperkingen vormen. Vaak worden missionaire doelen pas naar de tweede generatie migranten verschoven, waarbij deze barrières minder prominent zijn.

Verder merkt Koning op dat veel kerkelijke activiteiten van de onderzochte migrantenkerken een dubbel doel dienden: het dienen van de eigen leden voor sociale contacten en sociaaleconomische zekerheid, en tegelijkertijd het bereiken van seculiere buitenstaanders vanuit een missionair perspectief. Het evangeliseren onder autochtone Nederlanders was vaak geen integraal onderdeel van deze activiteiten van niet-westerse kerken. Hoewel sommige niet-westerse kerken wel pogingen deden om autochtone Nederlanders te bereiken door samen te werken met Nederlandse christenen of lessen te geven over de Nederlandse cultuur, constateert Koning dat sociale beperkingen, vooral op het gebied van huidskleur en taal, het bereiken van autochtone Nederlanders met het evangelie bemoeilijken. De missionaire praktijk bestaat voornamelijk uit geestelijke methoden zoals vasten en bidden, naast spontane ontmoetingen in het dagelijks leven.¹⁶⁶

¹⁵⁷ Koning, "Importing God", 84-85.

¹⁵⁸ O.a. Tascon, 'Refugees and the coloniality of power', 2004; López, 'Introduction: Whiteness After Empire' 2005.

¹⁵⁹ Oliveira, "Global South Reverse Mission in Europe", 4.

¹⁶⁰ Ola, "Reverse Mission: Recognising Limiting Factors and Identifying Creative Possibilities", 54.

¹⁶¹ Haar, 'African Christians in Europe', 31-52.

¹⁶² Hof, "Reimagining Mission in the Postcolonial Condition", 2016.

¹⁶³ Koning, "Importing God", 205.

¹⁶⁴ Obinna, 'African Christians in Scotland', 79-82.

¹⁶⁵ Ibid., 206.

¹⁶⁶ Koning, "Importing God", 205-208.

2.8 Alleen maar negatief?

In de vorige paragraaf werd duidelijk dat er een grote kloof bestaat tussen autochtone Europeanen en geïmmigreerde christenen uit het mondiale Zuiden, met name vanuit het Afrikaanse continent. De algemene, niet-Afrikaanse onderzoeksliteratuur is niet positief over de bijdrage van Afrikaanse zendelingen aan de her-evangelisatie van Europa.

Toch zijn er enkele positieve signalen die aantonen dat het voorbarig is om te concluderen dat er helemaal geen missionair succes is. Het voorbeeld van de ‘Embassy of the Blessed Kingdom of God for All Nations’ in Kiev toonde aan dat immigrantenkerken autochtone Europeanen uit lagere klassen kunnen aantrekken door sociale verbinding en warmte te bieden. Hoewel de classificatie van Kiev als deel van ‘het Westen’ ter discussie staat, merkt Stefan Paas op dat sommige Afrikaanse kerken in Nederland een beperkt aantal Nederlanders uit de lagere klasse aantrekken.¹⁶⁷ Ondanks culturele obstakels hebben Afrikaanse kerken op bepaalde plaatsen enig succes in het aantrekken van autochtone Europeanen, vanwege hun unieke theologische boodschap, geloofsbeleving en liturgie. Het betreft voornamelijk westerlingen die het orthodoxe geloof en traditionele liturgische vormen beu zijn en op zoek zijn naar nieuwe, meer inspirerende vormen. Ook de zorg voor elkaar en de gemeenschapszin in Afrikaanse kerken blijken aantrekkelijk te zijn.¹⁶⁸

Daarnaast sluit een klein aantal Nederlanders zich jaarlijks aan bij niet-westerse kerken vanwege huwelijken. Bovendien blijkt een aanzienlijk aantal niet-christelijke immigranten, waaronder veel moslims en boeddhisten, zich aan te sluiten bij Afrikaanse kerken. Dit zijn voornamelijk mensen uit landen waar christenen worden vervolgd en het christendom een marginale positie inneemt.¹⁶⁹

Het lijkt erop dat steeds meer niet-westerse christenen zich realiseren dat aanpassingen aan de westerse context en goede cross-culturele vaardigheden essentiële vereisten zijn voor het succes van hun missionaire activiteiten. Er wordt steeds vaker samengewerkt met traditionele westerse kerken om dieper cultureel inzicht te krijgen en missionaire samenwerking te bevorderen.¹⁷⁰ Hier en daar worden persoonlijke evangelisatiemethoden zelfs aangepast aan de West-Europese context. Ook worden kerkelijke praktijken soms aangepast om toegankelijker te zijn voor autochtone Europeanen. Bovendien zijn er in de afgelopen jaren theologische en interculturele trainingsprogramma’s verschenen, zowel binnen als buiten de eigen gemeenten, gericht op niet-westerse christenen en gemeenteleden die actief zijn in missionair werk in Europa.¹⁷¹ De tweede generatie binnen niet-westerse christelijke kerken, die vertrouwd is met de westerse taal en cultuur, wordt vaak bewust ingezet voor missionaire activiteiten en andere openbare functies.¹⁷²

2.9 Te eenzijdig onderzoek

Hoewel missionair gedreven Afrikaanse christenen inderdaad diverse uitdagingen en obstakels ervaren, is het belangrijk om op te merken dat veel onderzoeken zich eenzijdig richten op Afrikaanse Pinksterkerken, zendingsactiviteiten gericht op autochtone Nederlanders en sociaaleconomische factoren die een gebrek aan missionair succes verklaren.¹⁷³ Veel studies die twijfels uiten over het reverse mission-discours baseren hun argumenten op het ontbreken van meetbare resultaten.¹⁷⁴ Maar de vraag is of cijfers voldoende zijn om de realiteit en impact van reverse mission te meten. Zendingswerk kan niet worden beperkt tot het tellen van bekeerlingen. Het is een langetermijnproces en pas na vele jaren kunnen we iets zinnigs zeggen over eventuele vruchten ervan. Het is daarom wellicht verstandig, zoals Stefan Paas ook opmerkt, om te erkennen dat het nog te vroeg is voor een uitgebreide evaluatie van de impact van reverse mission in Europa. Volgens

¹⁶⁷ Paas, “Mission from Everywhere to Europe”, 16.

¹⁶⁸ Koning, “Importing God”, 186-191.

¹⁶⁹ Ibid.; Catto, “Reverse Mission: From the Global South to Mainline Churches”, 100.

¹⁷⁰ Burgess, “Bringing Back the Gospel”, 449.

¹⁷¹ Oliveira, “Global South Reverse Mission in Europe”, 5; Ola, “Reverse Mission: Recognising Limiting Factors and Identifying Creative Possibilities”, 46-48.

¹⁷² Koning, “Importing God”, 150-151, 177.

¹⁷³ Ibid., 204.

¹⁷⁴ Oliveira, “Global South Reverse Mission in Europe”, 6.

Paas is de waarschijnlijk belangrijkste bijdrage dat reverse mission het secularisatieproces in de westerse samenleving ondermijnt:

*In our increasingly multicultural societies there is a new presence of Christianity: colored, predominantly young, vital and upwardly mobile. It may be that new generations of Europeans, less preoccupied by anticlerical attitudes and more used to a multicultural society, will take this type of religiosity more seriously.*¹⁷⁵

Reverse mission kan dan ook beter beschouwd worden als een langtermijnproces en het resultaat ervan moet worden beoordeeld aan de hand van andere criteria dan alleen numerieke toename.¹⁷⁶

2.10 Conclusie

In de achterliggende twee decennia is door diverse wetenschappers in het Westen gereflecteerd op het missionaire paradigma van reverse mission. Het paradigma is regelmatig bediscussieerd en daardoor controversieel van aard geworden. Er bestaan dan ook variaties wat betreft terminologie en betekenissen. Niettemin kan er geconcludeerd worden dat er niet alleen sprake is van een ‘discours’ of ‘retoriek’, maar ook van een daadwerkelijke missionaire realiteit die onderzocht kan worden. Reverse mission kan beschouwd worden als ‘echte zending’ en gedefinieerd worden als de (on)bewuste zendingsstrategie van kerken in Afrika, Azië en Latijns-Amerika om het Westen (opnieuw) te evangeliseren. Er is in de achterliggende decennia daadwerkelijk sprake van een massale Zuid-Noord migratiestroom van christenen, zowel voorgangers als ‘gewone’ christenen, met een sterk missionair verlangen. Er kan theoretisch en empirisch onderzoek verricht worden naar de verwachtingen die bestaan met betrekking tot de impact van reverse mission in het Westen, inclusief de kansen en belemmeringen ervan in de missionaire praktijk.

In vrijwel alle beschikbare wetenschappelijke studies worden de resultaten van reverse mission in West-Europa en Nederland als minimaal beoordeeld. De weinige empirische studies die zijn uitgevoerd, laten zien dat het aantal Europeanen dat daadwerkelijk bereikt wordt met de evangelieboodschap laag is. Hoewel geconstateerd wordt dat onder niet-westerse christenen in het Westen de drang bestaat om de gesecculariseerde westerse samenleving te evangeliseren, is de algemene bevinding dat deze wens uiteindelijk niet of op zeer kleine schaal werkelijkheid wordt. Het lukt niet of nauwelijks om autochtone Europeanen in de niet-westerse kerkelijke gemeente te krijgen. Missionaire activiteiten van Afrikaanse kerken zijn om diverse redenen meestal niet gericht op de autochtone bevolking, maar voornamelijk op de eigen etnische of taalkundige groepen. Ze zoeken over het algemeen nauwelijks aansluiting bij het christendom in het gastland en kunnen daarmee sociaal-religieuze segregatie versterken.

Geleerden wijzen unaniem op het bestaan van een aanzienlijke culturele en sociaaleconomische kloof tussen autochtone Europeanen en allochtone christenen afkomstig uit het mondiale Zuiden. Oorzaken hiervoor zijn taal- en cultuur barrières, verschillen in welvaarts- en opleidingsniveau, bevreedende evangelisatiemethoden, afwijkende theologische inhoud, gebrek aan cross-culturele vaardigheden en ten slotte het bestaan van wederzijdse vooroordelen, westerse superioriteitsgevoelens en zelfs racisme. De weinige westerse autochtonen die wél bereikt worden door reverse mission activiteiten en lid worden van niet-westerse kerken betreffen veelal personen die betrokken raken door huwelijksluiting of een zoektocht naar nieuwe liturgie, gemeenschapszin of theologie. Ook zijn zij hoofdzakelijk afkomstig uit lagere sociaaleconomische klassen.

Concluderend kan gesteld worden dat het definiëren van reverse mission een lastige en intensieve opdracht is, gezien de diversiteit in gebruik van het paradigma en de vele nuances die eraan verbonden zijn. Reverse mission is, ondanks de vele uitdagingen en obstakels die er zijn, een missionaire realiteit, ook in Nederland. Tegelijkertijd is het te vroeg om stellige uitspraken te doen over de vrucht of de impact van missionaire activiteiten van niet-westerse christenen in het Westen. Reverse mission moet beschouwd worden als een gecompliceerd langetermijnproces en de consequenties ervan zouden beoordeeld moeten worden aan de hand van andere criteria dan alleen getalsmatige toename van bekeerlingen.

¹⁷⁵ Paas, “Mission from Anywhere to Europe”, 17.

¹⁷⁶ Burgess, “Bringing Back the Gospel”, 437-38.

Hoofdstuk 3: Vanuit Afrikaans perspectief

3.1 Inleiding

In de tot dusver besproken wetenschappelijke literatuur is meermaals gewezen op de beperkte effectiviteit van reverse mission, om uiteenlopende redenen. Het is interessant om te onderzoeken of deze resultaten overeenkomen met de specifieke literatuur van personen die persoonlijk betrokken zijn bij reverse mission, zoals geleerden uit de Afrikaanse diaspora. Vanwege de dominante aanwezigheid van westerse, blanke perspectieven in de theologische en missiologische literatuur, legt dit onderzoek de focus op een niet-westers, Sub-Sahara-Afrikaans perspectief.¹⁷⁷ Het is van belang om te kijken hoe Afrikaanse wetenschappers in de afgelopen jaren hebben geschreven over de Afrikaanse diaspora in het Westen en hoe zij de praktijk en impact van reverse mission in de westerse samenleving beschrijven. Het is namelijk de vraag of hun bevindingen overeenkomen met de mainstream onderzoeksresultaten uit het vorige hoofdstuk.

Missioloog Stefan Paas wijst er bijvoorbeeld op dat Afrikaanse missionarissen in het Westen geloven dat zij daadwerkelijk bijdragen aan de heropleving van het christelijk geloof in Europa.¹⁷⁸ Is deze bewering juist? Beschouwen Afrikaanse auteurs reverse mission inderdaad als een proces dat leidt tot revitalisering van het geloof in het Westen? En welke kansen en obstakels zien zij in de missionaire praktijk? Met het oog op het verkrijgen van antwoorden op deze vraagstukken, zullen de opvattingen van enkele vooraanstaande Afrikaanse auteurs over deze thema's besproken en geanalyseerd worden, waarbij ze worden vergeleken met de belangrijkste onderzoeksresultaten uit het vorige hoofdstuk. De nadruk zal liggen op de literaire werken van twee vooraanstaande Afrikaanse geleerden, namelijk Harvey Kwiyanani en Israel Olofinjana, die recentelijk en uitvoerig over deze onderwerpen hebben gepubliceerd. Voordat er wordt ingegaan op de visie van deze Afrikaanse schrijvers, zal eerst aandacht besteed worden aan de Afrikaanse diaspora in Europa en Nederland.

3.2 Ontstaan van de Afrikaanse diaspora

3.2.1 Het meest 'mobiele' continent

In 1900 telde het Afrikaanse continent slechts 9 miljoen christenen, voornamelijk in Egypte en Ethiopië. Maar in 2019 was dit aantal gestegen tot meer dan 650 miljoen, een explosieve groei die ongekend is in de geschiedenis van het christendom.¹⁷⁹ In diverse Afrikaanse landen, zoals Sao Tomé en Principe, Burundi en Congo, identificeert meer dan 90 procent van de bevolking zich als christen. Nigeria heeft zelfs meer dan 80 miljoen christenen. Volgens het Pew Research Centre zullen tegen 2060 zes van de tien landen met de grootste christelijke bevolking in Afrika liggen, waaronder Nigeria, Congo, Tanzania, Uganda, Kenia en Ethiopië.¹⁸⁰ Todd Johnson voorspelt dat tussen 2019 en 2050 de christelijke bevolking van Afrika bijna zal verdubbelen en 45 procent van alle christenen wereldwijd zal vertegenwoordigen.¹⁸¹ Het is een understatement om te zeggen dat het statistische zwaartepunt van het christendom in de afgelopen honderd jaar naar het mondiale Zuiden is verschoven.¹⁸²

Op het Afrikaanse continent zijn miljoenen mensen ontheemd geraakt, grotendeels als gevolg van politieke conflicten, religieuze vervolging, economische instabiliteit en slechte levensomstandigheden. Daarnaast bestaat de 'Afrikaanse diaspora', waarbij Afrikanen zijn gemigreerd naar landen buiten Afrika. Een aanzienlijk aantal van hen bevindt zich in westerse landen. Deze ontheemding is zo omvangrijk dat sommige wetenschappers hebben gesuggereerd dat Afrika het meest ontheemde en daarmee het meest mobiele continent is.¹⁸³ De Afrikaanse geleerde Jehu Hanciles wijst op de welvaarts- en welzijnsverschillen tussen de

¹⁷⁷ Kwiyanani, *Sent Forth*, 30.

¹⁷⁸ Paas, "Mission from anywhere to Europe", 15.

¹⁷⁹ Kwiyanani, *Multicultural Kingdom*, 33.

¹⁸⁰ Pew Research Center, "The Countries with the 10 Largest Christian Populations", 2019.

¹⁸¹ Zurlo & Johnson, "Religious Demographics of Africa, 1970-2025", 20.

¹⁸² Kwiyanani, *Multicultural Kingdom*, 29.

¹⁸³ *Ibid.*, 43.

herkomstlanden van christelijke migranten en westerse samenlevingen als belangrijkste oorzaak van de massale migratiestromen naar Europa in de afgelopen decennia.¹⁸⁴ Aangezien de verspreiding van het christendom altijd verbonden is geweest met migratie, heeft de Afrikaanse diaspora een belangrijke rol gespeeld in de verspreiding van het Afrikaanse christendom.¹⁸⁵

Daarnaast heeft het dekolonisatieproces na de Tweede Wereldoorlog een grote rol gespeeld in de Afrikaanse diaspora. De onafhankelijkheid van Afrikaanse landen maakte migratie naar de Europese thuislanden van de voormalige kolonistoren mogelijk. Engelstalige Afrikaanse burgers, zoals Nigerianen, Ghanezen en Kenianen, begonnen naar Groot-Brittannië te trekken. Evenzo migreerden inwoners van Franstalige landen, zoals Kameroen, Mali en Senegal, naar Frankrijk. In eerste instantie waren het voornamelijk ambtenaren van de nieuwe regeringen die voor opleidingsmogelijkheden kwamen. Maar toen bleek dat de nieuwe Afrikaanse naties met uitdagingen te maken kregen, begonnen ook gewone Afrikanen te migreren. Tegen de jaren zeventig doken dan ook steeds vaker Afrikanen op in Europese steden.¹⁸⁶

3.2.2 Groei van onafhankelijke Afrikaanse kerken

Na de jaren zeventig kwam er een einde aan het politieke kolonialisme, waardoor veel Afrikaanse kerken werden bevrijd van westers, missionair leiderschap. Opmerkelijk genoeg begon het Afrikaanse christendom in deze periode enorm te groeien, ondanks de spanningen tussen Afrikanen en westerse zendelingen die regelmatig terugkeerden naar Noord-Amerika en Europa. Naast de Afrikaanse zendingskerken die waren ontstaan binnen westerse denominaties zoals de Presbyteriaanse, Methodistische, Lutheraanse, Anglicaanse en Rooms-Katholieke kerken, ontstond er een beweging van Afrikaanse kerken die onafhankelijk wilden zijn van westerse financiële steun.¹⁸⁷ Deze beweging leidde uiteindelijk tot de oprichting van door Afrikanen geïnitieerde en onafhankelijke kerken, ook wel bekend als AIC's (African Initiated/Instituted/Independent Churches).¹⁸⁸ Deze kerken stonden onder leiding van inheemse profeten en genezers en werden in Nigeria 'Aladura-churches' genoemd.¹⁸⁹ Ze gaven de toon aan voor een periode waarin er pleidooien waren voor geestelijke oorlogsvoering en krachtig gebed, gebaseerd op een existentiële erkenning van de realiteit van de geestelijke wereld. Vaak werden ideeën uit inheemse religies vermengd met het westerse christendom dat door zendelingen was gebracht.¹⁹⁰

Na de opkomst van de AIC's werden er met name in de jaren tachtig van de vorige eeuw zowel buitenlandse als lokale Pinkstergemeenten en charismatische kerken opgericht.¹⁹¹ Deze neo-Pentecostale kerken kunnen worden onderverdeeld in drie groepen: onafhankelijke inheemse charismatische kerken, interkerkelijke samenwerkingsverbanden en vernieuwingsgroepen binnen historische westerse zendingsorganisaties.¹⁹² De charismatische vernieuwingsbewegingen hadden directe invloed op de moederkerken waarbinnen ze actief waren. Tegenwoordig vertegenwoordigen Pinkster- en charismatische kerken de meest populaire en snelst groeiende stromingen binnen het hedendaagse Afrikaanse christendom. Deze kerken zijn Afrikaans en onafhankelijk in hun werk, maar proberen tegelijkertijd zoveel mogelijk verbonden te blijven met de wereldwijde evangelische gemeenschap.¹⁹³ Ze zijn zeer flexibel en hebben dynamische strategieën ontwikkeld om uit te breiden binnen het wereldwijde christendom. Met name in Nigeria hebben vertegenwoordigers van deze beweging veel invloed aan universiteiten, voornamelijk onder jonge en relatief goed opgeleide mensen. In vergelijking met traditionele Pinksterkerken leggen zij nog meer nadruk op het werk van de Heilige Geest, de geestelijke gaven zoals tongentaal, gebedsgenezing en wonderen. In tegenstelling tot de heiligheidsbeweging trekken zij zich niet terug uit de wereld, maar omarmen ze in verschillende mate het welvaartsevangelie.¹⁹⁴

¹⁸⁴ Hanciles, *Beyond Christendom*, 218-224.

¹⁸⁵ Kwiyan, *Mission-Shaped Church in a Multicultural World*, 4.

¹⁸⁶ Kwiyan, *Multicultural Kingdom*, 16-17.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 23-24.

¹⁸⁸ Ter Haar, 'Who defines African Identity?', 2003.

¹⁸⁹ Aladura betekent 'het biddende volk'.

¹⁹⁰ Obinna, 'African Christians in Scotland', 79.

¹⁹¹ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 73-78.

¹⁹² Obinna, 'African Christians in Scotland', 80-83.

¹⁹³ Kwiyan, *Multicultural Kingdom*, 55-57.

¹⁹⁴ Jongeneel (e.a.), *Gemeenschapsvorming van Aziatische, Afrikaanse, en Midden- en Zuid-Amerikaanse christenen in Nederland*, 166.

3.3 Afrikaanse kerken in Europa en Nederland

De migratiestromen vanuit Afrika naar Nederland in de afgelopen decennia werden vaak beïnvloed door onveilige of onstabiele situaties in het land van herkomst, zoals een militaire coup in Ethiopië, gewapende conflicten in Eritrea, economische achteruitgang en droogte in Ghana, politieke instabiliteit in Nigeria, en burgeroorlogen in Liberia en Somalië.¹⁹⁵ Ongeveer twintig jaar geleden deed de Nederlandse onderzoeker Gerrie ter Haar onderzoek naar de komst en verspreiding van het Afrikaanse christendom op het Europese continent, met speciale aandacht voor de migratie van Ghanese gelovigen naar Nederland.¹⁹⁶ Zonder reverse mission terminologie te gebruiken, benadrukte zij de identiteitscrisis waarmee deze groep geconfronteerd werd en de uitdagingen die ze ondervonden door ‘othering’ binnen de traditionele kerken. Sindsdien is Europa steeds diverser geworden en groeit de aanwezigheid van Afrikanen in de Europese bevolking en in het christelijke landschap, ondanks het strengere immigratiebeleid.¹⁹⁷

In de laatste decennia van de vorige eeuw vormden Afrikaanse migranten opmerkelijk genoeg talrijke nieuwe kerken in Europa, zelfs in Groenland. Met name West-Afrikaanse christenen waren hierbij toonaangevend. In het Verenigd Koninkrijk waren voornamelijk Nigerianen actief, gevolgd door gelovigen uit Ghana, terwijl in Nederland en andere Europese landen de situatie omgekeerd was, met een grotere aanwezigheid van Ghanese gelovigen gevolgd door Nigerianen.¹⁹⁸ Naast deze groepen uit West-Afrika zijn er ook kleinere gemeenschappen uit landen als Zimbabwe, Angola, Congo, Soedan en Rwanda. Deze vormden zelfstandige, etnisch homogene kerken of werkten samen met andere Afrikaanse gemeenschappen die dezelfde taal spraken. Kleine, voornamelijk katholieke groepen uit Kameroen, Gabon of Ivoorkust kwamen samen in verschillende Franstalige gemeenschappen. Vanwege haar hiërarchische structuur heeft de Rooms-Katholieke Kerk speciale manieren ontwikkeld om nieuwkomers op te vangen. Hoewel de overgrote meerderheid van de christelijke Afrikaanse migranten uit Sub-Sahara Afrika bestaat uit West-Afrikaanse neo-Pentecostals, is er veel theologische diversiteit binnen deze diverse groep.¹⁹⁹

3.4 Grote diversiteit binnen vier hoofdstromingen

Gerrie ter Haar classificeert christelijke Afrikaanse kerken in Nederland in vier verschillende categorieën, welke hieronder kort zullen worden toegelicht.

3.4.1 Onafhankelijke kerken

Ten eerste zijn er de onafhankelijke kerken die in Nederland zijn opgericht en geen directe tegenhangers hebben in Afrika of elders. Een bekend voorbeeld hiervan is de True Teachings of Christus' Temple.²⁰⁰ Deze kerken vallen onder de noemer van African Independent Churches (AIC's) en hebben doorgaans een exclusieve benadering, waarbij ze weinig contact hebben met andere kerken in hun omgeving.²⁰¹ AIC's zijn spirituele kerken gesticht door Afrikaanse charismatische, profetische of visionaire leiders. Ze leggen sterk de nadruk op spirituele praktijken en geloven in de manifestatie van spirituele kracht door hun leiders, zoals wonderen van genezing en exorcisme.²⁰² In tegenstelling tot Groot-Brittannië is het continentale Europa, volgens Ter Haar, de belangrijkste gastheer van deze AIC's vanwege de relatief recente geschiedenis van Afrikaanse immigratie.²⁰³

3.4.2 Pinkster- en charismatische kerken

De tweede categorie bestaat uit kerken in Nederland die verbonden zijn met een kerk in het Afrikaanse thuisland. Voorbeelden hiervan zijn Resurrection Power & Living Bread Ministries, Church of Pentecost,

---

¹⁹⁵ Ibid., 27.

¹⁹⁶ Ter Haar, *Halfway to Paradise: African Christians in Europe*, 1998.

¹⁹⁷ Ola, “Reverse Mission: Recognising Limiting Factors and Identifying Creative Possibilities”, 17.

¹⁹⁸ Ter Haar, *Halfway to Paradise*, 96-98.

¹⁹⁹ Paas, “Mission from Anywhere to Europe”, 12.

²⁰⁰ Ter Haar, *Halfway to Paradise*, 97.

²⁰¹ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 67-73.

²⁰² Kwiyan, *Sent Forth*, 128-131.

²⁰³ Ter Haar, *Halfway to Paradise*, 97.

Praise Valley Temple, Assemblies of God en Damascus Christian Church.²⁰⁴ Deze kerken bestaan voornamelijk uit Pinkster- en charismatische christenen en zijn sterk missionair gericht. Ze vormen het merendeel van de Afrikaanse immigrantenkerken in het Westen.²⁰⁵ Deze kerken leggen de nadruk op christelijke heiligheid, bevlogen gebed, charismatische vernieuwing, verlossing, het spreken in tongen, doop met de Heilige Geest, gebedsgenezing, visioenen en goddelijke openbaringen.²⁰⁶ Een bekend voorbeeld van dit type kerk is de Redeemed Christian Church of God (RCCG), een snelgroeiende kerk waar veel Afrikaanse migranten lid van worden.²⁰⁷

3.4.3 Rooms-katholieke Afrikaanse kerken

De derde categorie bestaat uit christelijke gemeenschappen, zoals de Rooms-Katholieke Allerheiligenkerk, die deel uitmaken van een wereldwijde organisatie.²⁰⁸ Over het algemeen sluiten Afrikaanse rooms-katholieken zich aan bij de dichtstbijzijnde Rooms-Katholieke Kerk, maar velen bezoeken daarnaast ook Afrikaanse charismatische kerken vanwege de invloeden uit Afrika.²⁰⁹ Binnen de Rooms-Katholieke Kerk is er wereldwijd conformiteit op het gebied van leiderschap, prediking, liturgie en praktijken. Bovendien heeft de Rooms-Katholieke Kerk, vanwege een tekort aan priesters, al lange tijd priesters gerekruteerd uit andere continenten. In tegenstelling tot protestantse kerken in het Westen is er binnen de Rooms-Katholieke Kerk een grotere groei te zien binnen immigrantengemeenschappen, met name uit Afrika, Azië en Zuid-Amerika.²¹⁰

3.4.4 Mainstream denominaties

Ten slotte zijn er Afrikaanse mainstream-christenen die zich hebben aangesloten bij mainstream-denominaties in het Westen of die etnisch-specifieke gemeenten hebben gevormd binnen mainstream-denominaties. Deze groep heeft meestal sterke banden met Pinkster- of charismatische kringen. Velen behoren zelfs tot twee kerkgemeenschappen tegelijk, namelijk een multiculturele mainstream-kerk en een etnisch-specifieke kerk.²¹¹ In Nederland behoren de Zevende Dag Adventisten en oudere Pinkstergemeenten tot deze categorie. Het is opmerkelijk dat, met uitzondering van de Rooms-Katholieke Kerk, geen van de traditionele grote kerken in Europa, zoals de Presbyteriaanse of Methodistische Kerk, erin is geslaagd grote aantallen Afrikaanse christenen aan te trekken. Ter Haar benadrukt dat dit te maken kan hebben met de slechte aanpassing van de organisatie en structuur van deze voormalige zendingskerken aan de unieke omstandigheden die zijn ontstaan door migratie.²¹² Veel Afrikanen voelen zich niet volledig geaccepteerd en worden geconfronteerd met discriminatie en marginalisatie. Afrikanen die wel westerse mainstreamkerken bezoeken, zijn vaak geclusterd op basis van hun herkomstregio. Bijvoorbeeld, de meeste Afrikaanse lutheranen komen uit Ethiopië, Tanzania, Nigeria en Liberia, terwijl Afrikaanse presbyterianen voornamelijk uit Zuid-Afrika, Malawi, Kenia en Ghana afkomstig zijn.²¹³

3.4.5 Grote verscheidenheid

Afrikaanse kerken in Nederland zijn zeer divers en weerspiegelen de veelzijdigheid van het kerkelijk landschap in Afrika. Twintig jaar geleden hebben Jongeneel et al. geprobeerd een gedetailleerd overzicht te geven van de gemeenschapsvorming van Afrikaanse christenen in Nederland.²¹⁴ In hun boek behandelen ze verschillende soorten Afrikaanse kerken uit verschillende taalgebieden, waaronder Koptische kerken, Ethiopische kerken en veel Engelstalige kerken. Naast de eerder genoemde kerken worden ook andere Afrikaanse kerken besproken, zoals Church of Rock International, Household of God Chapel, Emmanuel Baptist Church, Glad Tidings Assembly of God en United Assemblies of God International. De

---

²⁰⁴ Ibid., 98.

²⁰⁵ Kwiyan, *Sent Forth*, 111-116.

²⁰⁶ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 67-72.

²⁰⁷ Kwiyan, *Sent Forth*, 111-116.

²⁰⁸ Ter Haar, *Halfway to Paradise*, 97.

²⁰⁹ Kwiyan, *Sent Forth*, 123-127.

²¹⁰ Ibid., 124-127.

²¹¹ Ibid., 117-122.

²¹² Ter Haar, *Halfway to Paradise*, 98.

²¹³ Kwiyan, *Sent Forth*, 118.

²¹⁴ Jongeneel (e.a.), *Gemeenschapsvorming van Aziatische, Afrikaanse en Midden- en Zuid-Amerikaanse christenen in Nederland*, 1996.

onderzoekers benadrukken dat er daarnaast een onbekend aantal recentere Afrikaanse gemeenten in Nederland aanwezig is waar weinig informatie over beschikbaar is. Enkele van deze gemeenten worden kort besproken, zoals Bethel Prayer Ministry, Celestial Church of Christ, Christian Baptist Church, Ebenezer Chapel, End-Time Revival Ministry, Global International Outreach Church, Global Revival Outreach Ministry, Holy Ghost Revival Centre, Kingdom of God Reconciliation Church, Lighthouse Chapel International, Maranatha English Fellowship, Praise Valley Temple, True Faith Church en Word Miracle Church International.²¹⁵ Bovendien zijn er in Nederland Afrikaanse gemeenten uit het Frans, Duits of Portugees taalgebied. Ongetwijfeld bestaan er nog vele andere Afrikaanse christelijke gemeenten die niet zijn onderzocht of genoemd.²¹⁶ Het uitgebreide, maar onvolledige overzicht van Jongeneel et al. laat zien hoe divers en moeilijk te documenteren het kerkelijke landschap van Afrikaanse kerken in Nederland is. Activiteiten van talloze christelijke huisgemeenten die plaatsvinden binnen de muren van flats of woonhuizen zijn buiten beschouwing gelaten.²¹⁷ Pas wanneer een groep zich als kerkgemeenschap naar buiten presenteert, wordt het mogelijk om de ontwikkeling ervan te volgen.

3.5 Afrikaanse beweegredenen

3.5.1 Geroepen naar de spirituele woestijn

Danielle Koning laat in haar diepgaande onderzoek zien dat Afrikaanse christenen in het Westen vaak een duidelijke zendingsagenda hebben om westerlingen te bereiken.²¹⁸ Wat zijn de factoren die een rol spelen bij dit missionaire bewustzijn en deze zendingsdrang? Verschillende empirische studies naar reverse mission geven verschillende antwoorden op deze vraag. Een eerste motivatie wordt bepaald door het beeld dat Afrikaanse christenen hebben van het Westen. Europa en Noord-Amerika worden vaak gezien als gebieden waar het christendom in verval is. Europa wordt beschouwd als een ‘donker continent’: een spirituele woestijn die her-evangelisatie nodig heeft. Het wordt vergeleken met een ‘dal van dorre beenderen’ (zie Ezechiël 37,1-14).²¹⁹ Afrikaanse christenen zien zichzelf vaak als door God gezonden om dit donkere continent te bereiken met de boodschap van het evangelie. De Nederlandse missioloog Stefan Paas merkt op dat de meeste Afrikaanse christenen die gemigreerd zijn naar Europa het zien als gesecculariseerd, vervallen in christelijke moraal en verzwakt tot een oppervlakkig christendom.²²⁰ Het is daarom niet verrassend dat geleerden zoals Kahl en Fesenmyer benadrukken dat een persoonlijk besef van goddelijke roeping en leiding vaak een belangrijke rol speelt in de migratie van Afrikaanse christenen naar het Westen.²²¹ Veel Afrikaanse voorgangers geven aan dat ze een duidelijke en krachtige roeping van God ervaren hebben om het evangelie in het Westen te verspreiden. Een intense persoonlijke geloofservaring waarin God tot hen gesproken heeft, vormt vaak een sterke innerlijke stimulans.

3.5.2 Restauratieve functie

Veel Afrikaanse kerken benadrukken tegelijkertijd de oorspronkelijke christelijke identiteit van Europa, waarbij het christendom heeft bijgedragen aan de beschaving en rijkdom van het continent.²²² Ondanks dat Europa dankzij haar christelijke verleden in vele opzichten nog steeds een goede leefomgeving biedt, vormt het verval van het christendom een grote bedreiging voor Afrikaanse christenen. Talloze voorbeelden van moreel verval worden genoemd, met speciale nadruk op zaken zoals homoseksuele praktijken, het homohuwelijk, samenwonen voor het huwelijk en genderkwesties. Deze perceptie van het christelijke karakter van Europa en het morele verval ervan leidt tot een missionaire aanpak die gericht is op het heropleven van verzwakte Europese samenlevingen.²²³ Währisch-Oblau identificeert ook een ‘restauratief beeld’, waarbij de westerse kerk haar glorieuze christelijke verleden weer in ere moet herstellen.²²⁴ Uit

²¹⁵ Ibid., 183-204.

²¹⁶ Ibid., 205-227.

²¹⁷ Ibid., 183.

²¹⁸ Koning, “Importing God”, 12.

²¹⁹ Ter Haar, *African Christians in Europe*, 39, 40.

²²⁰ Paas, “Mission from Everywhere to Europe”, 12.

²²¹ Kahl, “Migrants as Instruments of Evangelization: In Early Christianity and in Contemporary Christianity,” 72-75; Fesenmyer, “Reverse Missionizing”, 2014.

²²² Koning, “Importing God”, 102-108.

²²³ Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 255.

²²⁴ Ibid., 258.

onderzoek van Schreck en Mellis blijkt eveneens dat verschillende Afrikaanse voorgangers in Amsterdam beweren dat hun kerken nieuwe vormen van aanbidding of theologische perspectieven bieden die het werk van Nederlandse kerken kunnen aanmoedigen of versterken. Afrikaanse kerken hebben het vermogen om Nederlanders te evangeliseren en bij te dragen aan een opwekking in Nederland. Bovendien geven Afrikaanse kerken Nederlandse christenen meer vertrouwen om openlijk voor hun geloof uit te komen in een samenleving waarin kerkbezoek sinds de jaren zestig aanzienlijk is afgenomen.²²⁵ Koning beschouwt deze motivatie voor missionair werk van Afrikaanse christenen als een impliciete kritiek, omdat het lijkt dat de Nederlandse kerk tekortgeschoten is in haar missionaire werk.²²⁶

3.5.3 Dankbare en naïeve subversiviteit

Claudia Währisch-Oblau heeft in haar onderzoek naar Afrikaanse neo-Pentecostale zendingen in Duitsland laten zien hoe zij hun rol beschouwen als omgekeerde zending. Voor hen draait het vaak om het teruggeven aan het continent dat hen in het verleden heeft gezegend.²²⁷ Dit heeft volgens Währisch-Oblau een subversief element, omdat als blanke zendingen die het evangelie naar Afrika brachten als een zegen worden gezien, het duidelijk is dat zendingen die vanuit het Zuiden naar het Noorden komen ook niet anders dan een zegen kunnen zijn. Ze benadrukt de impliciete logica van wederkerigheid: wij hebben jullie destijds als zendingen aanvaard, dus moeten jullie nu ook onze zendingen aanvaarden.²²⁸ Stefan Paas wijst erop dat de Europese zendingsgeschiedenis regelmatig naïef wordt gepresenteerd als volledig onproblematisch, in tegenstelling tot de schuldgevoelens die in het Westen nog steeds bestaan over het koloniale verleden. Dit geeft deze nieuwe missiebeweging de vrijheid om ook de tribale tradities van Europa terzijde te schuiven.²²⁹ In ieder geval lijkt er vaak een gevoel van dankbaarheid te zijn bij Afrikanen die hebben geprofiteerd van de zendingsactiviteiten van Europa in de 16e tot de 20e eeuw.²³⁰

3.5.4 De RCCG als voorbeeld

Bovenstaande missionaire motivaties zijn vooral sterk aanwezig binnen de neo-Pentecostale Afrikaanse kerken. Zij hebben de meest expansieve missionaire visie van alle Afrikaanse kerken in Europa die duidelijk tot uiting komt in hun terminologie.²³¹ Terwijl Europeanen en Europese kerkleiders deze kerken zien als ‘immigrantenkerken’ of ‘migrantenkerken’, noemen Afrikaanse neo-Pentecostals hun gemeenten ‘internationale kerken’ of ‘nieuwe zendingskerken’.²³² Een bekend voorbeeld is de Nigeriaanse Pinkstergemeente Redeemed Christian Church of God (RCCG), die een van de snelst groeiende en populairste kerken in Nigeria is.²³³ Binnen de RCCG willen veel leden hun levendige en extatische vorm van aanbidding naar het verduisterde Europa brengen. Sommige van deze kerken sturen zelfs zendingen vanuit hun hoofdkwartier in West-Afrika naar Europa, en vice versa bieden sommige RCCG-kerken in Europa steun aan vestigingen in Afrika.²³⁴

In 2004 had de RCCG zich al verspreid naar ongeveer zestig landen, met meer dan twee miljoen leden in Afrika, Amerika, Europa, Azië, Australië, het Midden-Oosten en andere delen van de wereld.²³⁵ De RCCG heeft duidelijke visie- en missieverklaringen die wereldwijd herkenbaar zijn geworden. De hoofddoelstelling luidt:

To make heaven (1). To take as many people with us (2). To have a member of RCCG in every family of all nations (3). To accomplish no. 1 above, holiness will be our lifestyle (4). To accomplish no. 2 and 3 above, we will plant churches within five minutes walking distance in every city and town of developing countries and within five minutes driving distance in every city

²²⁵ Schreck en Mellis, “The Church and Multiculturalism: The Role of Immigrant Churches in Amsterdam”, 2013.

²²⁶ Koning, “Importing God”, 102-108.

²²⁷ Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 237-259.

²²⁸ Ibid., 260-262.

²²⁹ Paas, “Mission from Anywhere to Europe”, 11.

²³⁰ Burgess, “Bringing Back the Gospel”, 2011.

²³¹ Asamoah-Gyadu, “To the Ends of the Earth”, 26-27.

²³² Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 42,51.

²³³ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 95-97.

²³⁴ Obinna, ‘African Christians in Scotland’, 80-83.

²³⁵ Adogame, “Contesting the Ambivalences of Modernity in a Global Context”, 30.

*and town of developed countries (5). We will pursue these objectives until every Nation in the world is reached for the Lord Jesus Christ (6).*²³⁶

Ook in Nederland is de RCCG actief. De eerste RCCG-gemeente werd in 1997 gesticht en inmiddels heeft de RCCG meer dan duizend vaste leden en enkele duizenden andere volgelingen. Er zijn in totaal 25 parochies en Bijbelstudiecentra verspreid over Nederland. De Nederlandse tak van de RCCG legt duidelijk uit dat hun motivatie gebaseerd is op het bevel van Jezus aan Zijn discipelen in Markus 16,15-20. Op hun website wordt vers 20 aangehaald: 'En zij gingen heen en predikten overal, terwijl de Heere meewerkte en het Woord bevestigde door de tekenen die erop volgden. Amen.'²³⁷ Het is duidelijk dat christenen binnen deze pinksterbeweging zichzelf zien als mensen die door God geroepen zijn om de wereld in te gaan en het evangelie te verkondigen. Ze beschouwen zichzelf als 'zendelingen'.²³⁸ De meeste studies over reverse mission richten zich op deze Afrikaanse pinksterbeweging, omdat zij veruit de grootste groep in Europa vormen. Stefan Paas benadrukt dat er een duidelijke neiging tot 'pentecostalisering' bestaat onder Afrikaanse immigranten in Europa.²³⁹ Dit komt deels door de overvloedige beschikbaarheid van Pinksterkerken in de Afrikaanse diaspora, in tegenstelling tot andere denominaties die minder aanwezig en minder wervend zijn.²⁴⁰

Niet alleen neo-Pentecostale Afrikaanse christenen hebben een sterke missionaire motivatie. Danielle Koning wijst er in haar proefschrift op dat ook Afrikaans geïnitieerde kerken (AIC's) in het Westen, zoals de Celestial Church of Christ en Aladura-kerken, een zelfbewust en mondiaal missionair perspectief hebben.²⁴¹ Dat komt tot uitdrukking in gebruikte benamingen ('worldwide', 'global' en 'international'), het gebruik van nieuwe mediatechnologieën, netwerkstrategieën en het symbolische vertoon van vlaggen in de kerk.²⁴²

3.6 Harvey Kwiyani en Israel Olofinjana

In deze paragraaf wordt de visie van twee gerenommeerde Afrikaanse deskundigen op het gebied van reverse mission besproken, gebaseerd op hun eigen missionaire ervaringen in het Westen. Ze delen hun perspectief op het concept, evenals de kansen en uitdagingen die het met zich meebrengt in de missionaire praktijk.

3.6.1 Vanuit eigen zendingservaring

Dr. Harvey C. Kwiyani en Dr. Israel Olofinjana zijn twee prominente Afrikaanse theologen die veel hebben geschreven over de zendingsimpact van Afrikaanse gemeenschappen op het sociale, economische, politieke en religieuze leven in West-Europa.²⁴³ Dr. Kwiyani heeft zeven jaar als zending in Europa gewerkt en heeft uitgebreide ervaring in het leiden van Afrikaanse gemeenschappen in het Westen. Dr. Olofinjana werd jaren geleden uitgezonden als zending door een grote Afrikaanse Pinkstergemeenschap in Nigeria en migreerde naar het Verenigd Koninkrijk. Hij werd geconfronteerd met een aanzienlijke kloof tussen zwarte en blanke kerken in het VK, waardoor hij zijn oorspronkelijke plan om een Afrikaanse kerk te stichten moest opgeven. In plaats daarvan koos hij er bewust voor om lid te worden van een blanke Britse kerk, om zo een beter begrip te krijgen van de westerse cultuur en context.²⁴⁴

Harvey C. Kwiyani
(*European Mission*, 2021)

²³⁶ Zie de officiële website van de RCCG wereldwijd: <https://www.rccg.org>.

²³⁷ Zie de website van RCCG in Nederland: <https://rccgnetherlandsmission.org>.

²³⁸ Währisch-Oblau, *The Missionary Self-Perception of Pentecostal/ Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe*, 237-239.

²³⁹ Paas, "Mission from Anywhere to Europe", 11.

²⁴⁰ Koning, "Importing God", 73.

²⁴¹ Obinna, 'African Christians in Scotland: Contesting the Rhetoric of Reverse Mission', 80.

²⁴² Koning, "Importing God", 73.

²⁴³ Zie voor meer informatie over Harvey Kwiyani en Israel Olofinjana bijlage 1.

²⁴⁴ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 33.

3.6.2 The 'blessed reflex'

Bij het bestuderen van hun literatuur wordt al snel duidelijk dat zowel Kwiyani als Olofinjana reverse mission niet als een romantisch discours beschouwen, maar als een daadwerkelijke missionaire realiteit.²⁴⁵ Ze zijn zich echter bewust van het feit dat sommige wetenschappers reverse mission zien als een retorisch discours.²⁴⁶

Opvallend is dat beide auteurs herhaaldelijk op optimistische wijze spreken over een langverwachte Afrikaanse reflexbeweging die volgens hen momenteel tot grote zegen is in de westerse samenleving. In de 19e eeuw, toen het westerse christendom zich snel verspreidde naar Afrika, werd al gesproken over de zogenaamde 'blessed reflex' of 'reflexive action'. Dit verwees naar een toekomstig moment waarop Afrikaanse christenen het evangelie zouden terugbrengen naar het westerse christendom en het opnieuw zouden stimuleren, uitdagen en levendig maken.²⁴⁷ Het einde van het kolonialistische tijdperk en de onafhankelijkheid van veel Afrikaanse kerken openden uiteindelijk de deur voor deze langverwachte 'blessed reflex'.²⁴⁸ Kwiyani schrijft:

*Today, 200 years after that discourse, and on the other side of the colonial era, the blessed reflex is finally here. While the concept of the blessed reflex was unrealistic at the time, it has remained a subtext in mission history for two centuries. The prophetic seeds of that hope never died (...). Numerous non-Western Christians from all over the world are living in Western cities. These world Christians in Europe, North America, Australia and New Zealand are, in a sense, spiritual descendants of those early Western missionaries. This is the blessed reflex.*²⁴⁹

Zowel Kwiyani als Olofinjana benadrukken de noodzaak om het 'donkere continent' Europa opnieuw te evangeliseren.²⁵⁰ Het wordt gezien als het 'nieuwe zendingsveld'.²⁵¹ Vooral Olofinjana ondersteunt deze opvattingen met cijfers en percentages. Als oorzaken worden de Verlichting, moderne wetenschap, darwinisme, nihilisme, de Holocaust en de losse seksuele moraal in de jaren 60 genoemd.²⁵² Kwiyani maakt zelfs een vergelijking tussen Israël in Hosea 11,1 en de hedendaagse migratiestroom van Afrika naar het Westen.²⁵³ Volgens hem is deze profetie uit het Oude Testament vervuld toen Jezus als baby in Egypte was, dat destijds in Noord-Afrika lag. Net zoals het volk Israël (in Hosea) en Jezus (bij Zijn geboorte) uit Afrika werden geroepen, worden Afrikanen vandaag de dag door God geroepen om het evangelie in het Westen te verkondigen:

*Today, the continent that was called dark is basking in the light of the gospel and sending its sons and daughters as missionaries to Europe and North America.*²⁵⁴

Zowel Kwiyani als Olofinjana stellen duidelijk dat God het groeiende Afrikaanse christendom gebruikt om het verzwakte christendom in het Westen nieuw leven in te blazen.

3.6.3 Vragen bij terminologie en definiëring

Ondanks het enthousiasme rondom de gezegende reflexbeweging, stellen beide Afrikaanse auteurs vragen bij de bruikbaarheid van de terminologie van reverse mission. Kwiyani heeft bezwaren tegen het idee dat één geografische regio het centrum zou zijn van alle zendingsinspanningen. Hij benadrukt dat hedendaagse Afrikaanse zending niet te vergelijken is met westerse zending tijdens het koloniale tijdperk.²⁵⁵ Desondanks handhaaft hij de term omdat het de meest gebruikte term is om Afrikaanse zending naar het Westen aan te

²⁴⁵ Kwiyani, *Sent Forth*, 1; Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 21.

²⁴⁶ Olofinjana, *Partnership in Mission*, 39.

²⁴⁷ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 19-20.

²⁴⁸ Kwiyani, *Sent Forth*, 70-73.

²⁴⁹ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 21.

²⁵⁰ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Missions*, 2, 47.

²⁵¹ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 26-27.

²⁵² *Ibid.*, 26-29.

²⁵³ Hosea 11,1 (Herziene Statenvertaling): 'Uit Egypte heb Ik mijn zoon geroepen'.

²⁵⁴ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 17.

²⁵⁵ *Ibid.*, 74-75.

duiden en andere definities evenzeer bekritiseerd kunnen worden. Olofinjana heeft eveneens vragen bij het gebruik van de terminologie:

*'Can we say reverse mission is taking place when, for example, a Nigeria pastor is leading a Nigerian church in London? A different but related question is whether reverse mission is only validated when an ethnic pastor is leading a white congregation. Lastly, what is the goal of reverse mission? Is it only about evangelising white people, or is it also about the planting and building of ethnic mega churches?'*²⁵⁶

Olofinjana handhaaft de terminologie en beantwoordt de eerste en derde vraag bevestigend. Hierdoor krijgt hij een brede definitie van reverse mission. In zijn meest recente boek lijkt hij zijn definitie zelfs aanzienlijk te hebben uitgebreid. Hij stelt dat de oorspronkelijk naar binnen gerichte, mono-etnische Afrikaanse gemeenschappen in het Westen ook deel uitmaken van reverse mission. Deze gemeenschappen fungeerden als opvang voor Afrikaanse migranten, ter ondersteuning van hun identiteit en geestelijk welzijn in een uitdagende en ongestuvrijde omgeving. Deze mono-etnische gemeenschappen hebben echter de weg bereid voor latere Afrikaanse kerken die meer naar buiten gericht missionair konden opereren.

In 2015 definieerde Olofinjana het proces van reverse mission uiteindelijk als het brede proces waarbij zowel bewuste uitzending als migratie om andere redenen (zoals economische, educatieve en sociale factoren) leiden tot holistische zending, gericht op het bereiken van verschillende volkeren in de westerse wereld, inclusief autochtonen en andere allochtonen.²⁵⁷ Deze doelgroep omvat ook immigranten die in de loop der jaren Britse burgers zijn geworden, inclusief tweede- en derde generatie Afrikanen die in het Westen zijn geboren.²⁵⁸

Met deze brede opvatting van reverse mission gaat Olofinjana verder dan de definitie die in dit onderzoek wordt gehanteerd. Het beperkt zich niet alleen tot evangelieverkondiging en kerkstichting in het Westen, maar omvat ook sociale betrokkenheid en genezing in de westerse samenleving. Reverse mission impliceert volgens Olofinjana het aanpakken van structurele kwesties die blijvende sociale, economische en politieke veranderingen teweeg zullen brengen.²⁵⁹ Olofinjana pleit voor een missionaire theologie die maatschappelijke transformatie centraal stelt. Hij roept Afrikaanse kerken op om een profetische en radicale stem te ontwikkelen die zich uitspreekt tegen onrechtvaardige structuren en strijdt tegen armoede en onrecht in de samenleving. De auteur spoort aan tot het opleiden van Afrikaanse christenen tot advocaten, artsen, onderwijzers, sociaal werkers, ondernemers en politici. Hij gelooft dat deze diverse vakgebieden kunnen bijdragen aan een holistische benadering van reverse mission en de verwezenlijking van sociale, economische en politieke rechtvaardigheid.²⁶⁰

Israel Olofinjana
(Baptists Together, 2022)

3.6.4 Negatieve connotatie bij 'zending'

In de literatuur van beide auteurs wordt vaak benadrukt dat evangelisatie en zending voor Afrikaanse christenen inherent zijn aan hun geloof. In Afrika wordt iedere gelovige beschouwd als een 'potentiële evangelist' en velen nemen deze roeping serieus genoeg om vrijuit over hun geloof te spreken in openbare ruimtes.²⁶¹ Dit diepgewortelde 'missionaire priesterschap' zorgt ervoor dat de scheiding tussen geestelijken en leken en de kloof tussen heilige en seculiere plaatsen binnen het Afrikaanse christendom kleiner zijn dan in het Westen. Interessant genoeg benadrukt Kwiyani dat Afrikaanse inheemse zendelingen zelf een cruciale rol hebben gespeeld bij de verspreiding en ontwikkeling van het christendom op het Afrikaanse continent.²⁶²

²⁵⁶ Olofinjana, *Partnership in Mission*, 37.

²⁵⁷ Ibid., 38-39.

²⁵⁸ Olofinjana, *Turning Tables on Mission*, 226.

²⁵⁹ Ibid., 226-227.

²⁶⁰ Olofinjana, *Partnership in Mission*, 63-67.

²⁶¹ Kwiyani, *Sent Forth*, 50-56.

²⁶² Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 43.

Voor veel Afrikanen roept het woord ‘zendeling’ of ‘missionair werker’ direct het beeld op van een blanke man uit Europa, Noord-Amerika of Australië. Kwiyani legt uit dat dit komt door de negatieve associaties die veel Afrikanen hebben met het begrip ‘zending’, voortkomend uit de felle strijd voor onafhankelijkheid van Afrikaanse kerken aan het einde van het koloniale tijdperk in de jaren zeventig. Volgens Kwiyani moeten deze termen worden ontdaan van hun koloniale connotaties en opnieuw worden geïnterpreteerd binnen het postkoloniale christendom.²⁶³ In Afrika is het gebruik van het woord ‘zending’ vooral aangenomen binnen pinksterkringen, waar het verwijst naar het bewust uitzenden van voorgangers naar westerse landen, meestal om geestelijke zorg te bieden aan landgenoten die naar die landen zijn geëmigreerd. Het gerichte uitzenden van al voorbereide en professioneel gekwalificeerde zendingen van Afrika naar het Westen begon volgens Kwiyani in de jaren tachtig en werd voornamelijk gestimuleerd door westerse kerken, met name de Rooms-Katholieke en Anglicaanse kerken. Niettemin zijn volgens Kwiyani de overgrote meerderheid van Afrikaanse christenen in het Westen gewone mensen met een missionaire drive.²⁶⁴ Hoewel veel migranten in eerste instantie migreren vanwege een betere levensstandaard, brengen ze hun holistische geloof met zich mee wanneer ze migreren.²⁶⁵

3.6.5 Nadruk op een glorieus verleden

Zowel Kwiyani als Olofinjana pleiten voor een grotere rol van Afrikaanse theologie en missiologie. Ze willen dat theologische stemmen uit Afrika beter gehoord worden, ook op zendingsconferenties en andere fora. Volgens hen wordt de geschiedenis van de kerk, theologie en missiologie vaak beschreven vanuit het perspectief van de ‘winnaars’, met een nadruk op het westerse perspectief.²⁶⁶ Kwiyani benadrukt juist de waarde van Afrikaanse christenen als zendingpartners, omdat hun sociale en culturele afstand hen in staat stelt om de westerse cultuur te bekritisieren en mogelijkheden voor zending te ontdekken die voor westerse christenen minder zichtbaar zijn.²⁶⁷

Beide auteurs onderstrepen dit punt door te betogen dat Afrikaanse christenen een belangrijke rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van het christendom op het Afrikaanse continent en in vroege missionaire bewegingen van de eerste eeuw naar gebieden als Noord-Afrika, Arabië, Azië en Europa.²⁶⁸ Volgens Olofinjana heeft Afrika zelfs de grootste theologen van de vroegchristelijke periode voortgebracht.²⁶⁹ Het vroege christendom had een sterke aanwezigheid in Afrika. Kwiyani noemt in dit verband de Alexandrijnse school en Afrikaanse christelijke leiders zoals Tertullianus, Cyprianus, Origenes, Athanasius en Augustinus. Missionair werk vanuit Afrika in een westerse context is dus zeker niet nieuw. Met de huidige beweging van missionarissen vanuit Afrika naar Europa en Noord-Amerika maakt de geschiedenis als het ware een cirkel rond:

‘African missionary work in the West should be understood to have taken place in two phases. The first phase is recorded in the New Testament and other historical works of church history covering the first five hundred years of the church. The second phase - which is the immediate interest of this book - started in the 1960’s and is still rising.’²⁷⁰

Kwiyani beargumenteert deze stelling door te schrijven dat er bij dit zendingsproces richting Europa en Azië veel Afrikanen betrokken waren, zoals Simon van Cyrene, Niger (Simeon), Lucius van Cyrene (Handelingen 14), Apollos uit Alexandrië (Handelingen 18), de Ethiopische eunuch (Handelingen 8), de zonen van Simon van Cyrene (Alexander en Rufus) en Markus (waarschijnlijk geboren in Cyrene te Libië).

3.6.6 Kleine culturele enclaves

Kwiyani en Olofinjana beschrijven hoe Afrikaanse christenen in het Westen vaak lid worden van gemeenten waar de meeste kerkleden uit hun eigen taal- en cultuurgebied komen. Voor sommigen is dit een handige

---

²⁶³ Ibid., 56-61.

²⁶⁴ Ibid., 73-79.

²⁶⁵ Ibid., 9-12.

²⁶⁶ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Missions*, 73-74.

²⁶⁷ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 157-158.

²⁶⁸ Ibid., 31-36; Kwiyani, *Sent Forth*, 52.

²⁶⁹ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Missions*, 7.

²⁷⁰ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 32.

overlevingsstrategie, gezien de tegenstand en discriminatie die ze op veel gebieden ervaren.²⁷¹ Deze Afrikaanse gemeenten bieden bekende liturgische vormen, een vertrouwde geloofsbeleving en een gemeenschap met dezelfde sociaal-culturele achtergrond.²⁷² Ze fungeren als veilige ruimtes waar Afrikaanse christenen hun identiteit kunnen ontwikkelen en zich geaccepteerd voelen in een land dat hen vaak buitensluit. Deze kerken bieden volgens Kwiyani dan ook coaching, mentorschap en rolmodellen voor jonge zwarte mensen in het Westen:

*These Churches have also provided a space for black people to develop their complex identity and feel included in a country that often excludes them. They have also provided coaching, mentoring and role models for young black people in Britain.*²⁷³

Kwiyani merkt op dat christelijke immigranten die lid waren van zendingskerken in Afrika, die zijn ontstaan in lijn met westerse denominaties, vaak eerst diensten bijwonen in gevestigde kerken in het Westen. Maar al snel beginnen ze hun eigen Afrikaanse gemeente of sluiten ze zich aan bij een bestaande gemeente uit hun eigen taal- en cultuurgebied. Ze ervaren dat de gevestigde kerken niet ingaan op hun geestelijke behoeften en missen de levendigheid en expressie die kenmerkend waren voor de kerkdiensten in Afrika. Ze voelen zich ook vaak niet welkom in de gevestigde kerken en worstelen met de individualistische levensstijl in het Westen.²⁷⁴

Opvallend is dat Afrikaanse christenen in het Westen volgens Kwiyani vaak intensiever betrokken zijn bij hun geloof dan voorheen in Afrika. Maar hij erkent ook dat er altijd mensen zijn die om sociale en economische voordelen lid worden van een Afrikaanse gemeente zonder oprecht geloof. Kwiyani merkt op dat veel Afrikaanse kerken moeite hebben om hun cultuur open te stellen voor westerlingen en soms zelfs terughoudend zijn ten opzichte van Afrikanen uit andere culturele gebieden.²⁷⁵

Beide auteurs beschrijven hoe Afrikaanse gemeenten functioneren als kleine culturele enclaves waar mensen nieuws en ervaringen uit hun thuisland delen. Soms worden ze ook roddelcentra waar gemeenschapszaken worden besproken. Het komt zelfs voor dat iemand geen christen hoeft te zijn om deel uit te maken van zo'n gemeenschap. Kwiyani merkt op dat veel Afrikaanse gemeenten worstelen met hun identiteit: moeten ze vasthouden aan hun culturele enclave of moeten ze contextualiseren en missionair worden?²⁷⁶ Hij gelooft dat Afrikaanse christenen in het Westen beide identiteiten tegelijkertijd nodig hebben, maar veel gemeenten blijven steken in de keuze tussen deze twee.

3.6.7 Beperkte missionaire resultaten

Ondanks verwachtingsvolle opmerkingen met betrekking tot de 'blessed reflex' erkennen zowel Kwiyani als Olofinjana dat de missionaire impact van Afrikaanse christenen in het Westen een twistpunt is, mede vanwege weinig waargenomen en lastig te meten concrete missionaire resultaten.²⁷⁷ Beide auteurs geven aan dat de meeste missionaire activiteiten van Afrikanen in het Westen voornamelijk gericht zijn op mensen met dezelfde culturele achtergrond en etniciteit.²⁷⁸

3.6.7.1 Klasse-, racisme- en statusproblematiek

Kwiyani en Olofinjana wijzen op klasse-, racisme- en statusproblematiek als belangrijkste oorzaak van de neiging naar mono-etnische gemeenten.²⁷⁹ Zij benadrukken dat discriminatie, vooroordelen en uitsluiting de toenadering tot westerlingen bemoeilijken.²⁸⁰ Volgens Kwiyani wordt het Afrikaanse christendom vaak door Europeanen afgedaan als syncretisch, sinister, animistisch en bijgelovig.²⁸¹ Westerlingen beschouwen Afrikaanse theologen zelfs als 'onvolwassen' of 'achterlijk' en tonen geen interesse in de mogelijkheid van

²⁷¹ Ibid., 133; Olofinjana, *Reverse in Ministry & Mission*, 73-74.

²⁷² Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 131.

²⁷³ Ibid., 48.

²⁷⁴ Ibid., 152-153; Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 105-110.

²⁷⁵ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 134.

²⁷⁶ Ibid., 184-185.

²⁷⁷ Kwiyani, *Sent Forth*, 79.

²⁷⁸ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Missions*, 56-57.

²⁷⁹ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 59.

²⁸⁰ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 105-110.

²⁸¹ Ibid., 107-108.

Gods verlossingswerk. Ze zien Afrikaanse missionarissen slechts als economische vluchtelingen. Iedere Afrikaanse missionair gedreven christen die autochtone westerlingen wil bereiken, moet bereid zijn om discriminatie te ondergaan in de bredere westerse cultuur.²⁸² Kwiyani benadrukt de negatieve rol van koloniale geschiedenis, Afrikaanse slavernij, kapitalisme, imperialisme en de daarmee samenhangende onderdrukking. Hij verzet zich tegen het stereotype beeld van Afrika als synoniem voor armoede, ziekte en politieke corruptie.²⁸³ Olofinjana voegt daar zelfs kindermisbruik en hekserij aan toe.²⁸⁴ Tot slot bekritiseert Kwiyani het toenemende anti-immigratiesentiment in de politieke agenda's van het Westen.²⁸⁵

3.6.7.2 Ook in westerse kerken

Beide auteurs stellen dat racisme-issues ook sterk aanwezig zijn in westerse kerkelijke structuren. Vanwege westerse superioriteitsgevoelens is een Afrikaan in een positie van geestelijke autoriteit nog steeds een zeldzaam fenomeen in dit soort kerken.²⁸⁶ Autochtone westerlingen zijn terughoudend om geleid te worden door zwarte Afrikaanse leiders en vinden vaak dat zij niet in staat zijn om leiding te geven in de gastcultuur.²⁸⁷ Er heerst achterdocht aan beide zijden. Theologische verschillen, culturele misverstanden en verschillende leiderschapsstijlen kunnen ervoor zorgen dat verschillende christelijke stromingen elkaar uitsluiten. Kwiyani wijst erop dat leiders in Afrikaanse kerken veel aanzien genieten, terwijl in het Westen postmoderne invloeden en een doorgesloten democratie leiden tot ondermijnde autoriteit.²⁸⁸ Dit culturele verschil kan leiden tot onbegrip en wederzijdse irritaties. Olofinjana bekritiseert de hoogmoedige en koppige houding van westerse christenen. Bij beginnende missionaire samenwerking of in multiculturele kerken worden Afrikanen vaak niet toegelaten tot besturen of prominente functies.

3.6.7.3 Missionaire vaardigheden en theologische issues

De Afrikaanse geleerden erkennen het gebrek aan professioneel theologisch onderwijs bij veel Afrikaanse voorgangers. Dit leidt volgens hen tot een gebrek aan serieuze acceptatie van Afrikaanse missionaire toenaderingen door westerse christenen.²⁸⁹ Bovendien ontbreken meestal goed doordachte interculturele zendingsstrategieën en degelijke contextualisatie in de westerse samenleving. Veel Afrikaanse voorgangers hechten meer waarde aan praktijkervaring dan aan een academische theologieopleiding. Zij beschouwen bijvoorbeeld artsen, advocaten of ingenieurs als bekwaam genoeg om een christelijke gemeente in het Westen te leiden.²⁹⁰

Daarnaast benadrukken beide auteurs theologische verschillen als belangrijke oorzaak van beperkt missionair succes.²⁹¹ De meeste geïmmigreerde Afrikaanse christenen neigen naar een conservatieve interpretatie van de christelijke theologie en verwerpen moderne, historisch-kritische benaderingen van de Bijbel. Hierdoor vinden zij het theologisch liberalisme dat overheerst in het westerse christendom onaantrekkelijk. Ze vermijden de intense debatten in het westerse christendom, zoals die over homoseksualiteit, transgenderkwesties en abortus. Volgens Kwiyani speelt dit vooral een rol bij Afrikaanse christenen in Pinkster- of charismatische kringen:

*While Pentecostals love the bible and know it well, they can be suspicious of theology and theological education, especially Western theology. The Pentecostal movement is highly biblically literate and yet often theologically disinterested. Many still believe that all the minister needs is the Spirit. The anointing is the primary tool for every minister. Everything else, including a good theological understanding of the Bible and ministry, is secondary.*²⁹²

---

²⁸² Ibid., 60.

²⁸³ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 144-147.

²⁸⁴ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Mission*, 56.

²⁸⁵ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 107-108.

²⁸⁶ Kwiyani, *Sent Forth*, 145.

²⁸⁷ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 152-154.

²⁸⁸ Ibid., 146.

²⁸⁹ Kwiyani, *Sent Forth*, 180-182.

²⁹⁰ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Mission*, 56-57.

²⁹¹ Olofinjana, *Partnership in Mission*, 100.

²⁹² Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 57.

Terwijl Afrikaanse kerken in Europa zich vaak vol vertrouwen identificeren en profileren als Pinkster- of charismatische kerken, hebben veel Europeanen voorbehoud tegen de pinksterbeweging uit Afrika. Ze wijzen het welvaartsevangelie dat vaak wordt geassocieerd met de pinksterbeweging resoluut af.²⁹³ Kwiyani merkt op dat Afrikaanse predikanten die grote Pinksterkerken leiden regelmatig negatief in de media worden belicht vanwege hun flamboyante levensstijl en de prediking van het welvaartsevangelie. Daarnaast leggen Afrikaanse Pinksterkerken sterk de nadruk op de kracht en werking van de Heilige Geest, terwijl Europeanen een seculier post-verlichtingswereldbeeld hebben waarin geesten en God te ver weg lijken om relevant te zijn voor het dagelijks leven.²⁹⁴

Verder schrijft Harvey Kwiyani over verdeeldheid zaaierende en kapitalistische neigingen onder conservatieve westerse christenen die Afrikaanse christenen zouden afschrikken. Afrikaanse theologie is vaak nog jong en voornamelijk gebaseerd op mondelinge overlevering, gevormd binnen Afrikaanse religieuze cultussen die sterk spiritueel zijn en minimale invloed van wetenschap en rede toestaan. Het doel is om de essentie van een Bijbelgedeelte direct over te brengen, met minimale aandacht voor de historische context. In westerse ogen worden Afrikaanse immigranten echter vaak als biblicistisch beschouwd in hun theologie. Afrikaanse theologie ontstaat te midden van religieuze en machteloze mensen die worstelen met kolonialisme, armoede en ziekte. Deze theologie probeert God op een andere manier te begrijpen dan de 'trionfalistische theologieën' van het Westen. Hierdoor is het voor veel Afrikanen moeilijk om een kerkelijke denominatie in het Westen te vinden die theologisch bij hen past.²⁹⁵

3.6.7.4 Overige factoren

Beide Afrikaanse auteurs noemen diverse belemmerende factoren, zoals het niet beheersen van westerse talen, het hebben van een Afrikaans accent bij het spreken van Engels en de lange duur van Afrikaanse kerkdiensten. Deze diensten duren meestal meerdere uren en verschillen sterk van de ingetogen en gestructureerde kerkdiensten waar westerlingen aan gewend zijn. Ook de lage kwaliteit en duur van Afrikaanse preken kunnen een hindernis vormen. Olofinjana wijst ook op de gepassioneerde preekstijlen van Afrikaanse predikanten, inclusief grappen, extreem luide geluidsniveaus en enthousiaste, zwetende voorgangers, evenals het gebruik van complexe theologische termen uit het Afrikaanse vocabulaire.²⁹⁶ Zowel Kwiyani als Olofinjana besteden aandacht aan verschillen in visie op leiderschapsmethoden, oecumenische samenwerking en het spanningsveld tussen collectivisme en individualisme.²⁹⁷ Afrikaanse christenen komen uit een cultuur waar gemeenschap van groot belang is en worstelen vaak met het individualisme in het Westen. Het kost veel tijd en energie om westerse vrienden te maken en relaties op te bouwen in westerse kerken. Veel Afrikanen die cross-culturele relaties willen opbouwen met blanke autochtonen eindigen in eenzaamheid.²⁹⁸

Alleen Olofinjana wijst kort op de bruikbaarheid van de missionaire methoden die Afrikanen hanteren. Hij noemt publieke evangelisatie op openbare (markt)pleinen en in treinen als inefficiënte zendingsmethoden. Volgens Olofinjana kunnen Afrikaanse christenen beter evangeliseren door middel van opgebouwde relaties met westerlingen, waarbij ze een voorbeeldig en aantrekkelijk christelijk leven laten zien in gemeenschap met God en de medemens.²⁹⁹

Ten slotte benadrukt Olofinjana het gebrek aan oecumenische samenwerking, politieke betrokkenheid en eenheid en samenwerking onder Afrikaanse kerken. Hierdoor zijn veel Afrikaanse Pinksterkerken eerder geneigd hun eigen imperium op te bouwen dan samen te werken met andere Afrikaanse kerken. Dit leidt tot onafhankelijkheid, hoogmoed en competitie.

---

²⁹³ Het welvaartsevangelie moet volgens Olofinjana beschouwd worden als een contextuele bevrijdingstheologie die beantwoordt aan economische en sociale noden van verdrukte migrantengemeenschappen en als methode om het voortbestaan van onafhankelijke Afrikaanse kerken te kunnen bekostigen.

²⁹⁴ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 57.

²⁹⁵ Kwiyani, *Sent Forth*, 180-181.

²⁹⁶ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 143-145.

²⁹⁷ Olofinjana, *Partnership in Mission*, 100.

²⁹⁸ *Ibid.*, 141-142.

²⁹⁹ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 229.

3.6.8 Tóch opvallend positief

Het is inmiddels duidelijk dat Olofinjana en Kwiyani zich terdege bewust zijn van de obstakels die de missionaire successen van Afrikaanse christenen in het Westen belemmeren. Desondanks tonen zij een opmerkelijk positieve houding ten aanzien van de impact van reverse mission op de westerse samenleving.³⁰⁰

3.6.8.1 Een ‘nieuw missionair tijdperk’

Kwiyani is net klaar met het bespreken van de factoren die het missionaire succes beperken, of hij begint alweer enthousiaste toekomstverwachtingen te schetsen. Hij ziet de groei van het Afrikaanse christendom in Europa als reden tot groot optimisme.

‘There is a hopeful future for Christianity in a continent that has seen dwindling numbers of Christians for decades. God is bringing to Europe Christians from other parts of the world to renew and reinvigorate European Christianity (...). Africans are the salt and light that Christ has in Europe in this day and age (...). African Christians have reversed the church decline in London. Many of the largest congregations in Europe are African. The fastest growing church-planting movements are African. British Christians prayed for revival, but when it came they could not recognize it because it was black and Pentecostal.’³⁰¹

Voor Kwiyani zijn Afrikaanse christenen het zout en het licht dat het neergaande proces van de kerk in het Westen stopt, omkeert en zelfs een grote opwekking teweegbrengt. Hij gelooft dat Afrikaanse christenen in het Westen zich voorbereiden om de voornaamste zendingsbeweging van de 21e eeuw te worden en op vele manieren het westerse christendom zullen versterken:

‘They have brought their African Christianity to continents that have long Christian histories – continents that sent missionaries to Africa some two hundred years ago. Their Christianity will look and feel different from Western Christianity, and they will redefine what it means to be missionary in this century. They will strengthen the non-Western missionary movement. Their presence in the West will invigorate Western Christianity in many ways. This is a significant development in Christianity and deserves proper attention.’³⁰²

Volgens Kwiyani zullen christenen met een andere huidskleur het christendom gaan karakteriseren op plaatsen waar het westerse christendom is afgenomen door de wijdverspreide secularisatie.³⁰³ Culturele diversiteit is altijd een essentieel kenmerk van het christendom geweest en de auteur ziet deze ontwikkelingen als het genadige werk van Gods Geest.³⁰⁴ Hij stelt dat westerlingen zich mogen verheugen over het feit dat Afrikaanse christenen op dit moment al de aanwezigheid van het christendom in veel Europese steden versterken en verrijken met hun gebeden en bezielde bedieningen.³⁰⁵ Kwiyani spreekt zelfs van een ‘nieuw missionair tijdperk’.³⁰⁶ De groei van niet-westerse christenen in het Westen zal het missionaire werk stimuleren doordat er miljoenen nieuwe enthousiaste en missionair gerichte Afrikaanse christenen het zendingsveld betreden.

3.6.8.2 Positieve beïnvloedingsfactoren

Olofinjana ziet de Afrikaanse passie en gevarieerde spiritualiteit, zoals langdurige gebedsbijeenkomsten, Nieuwjaarsdiensten, dynamische aanbiddingsvormen, frequente vastenpraktijken, aantrekkelijke kunst- en dansvormen, en een sterk vertrouwen in de Schrift en de praktijk van Schriftmediatie, als de belangrijkste positieve invloeden van het Afrikaanse christendom in het Westen. Bovendien dragen jonge Afrikaanse kerken in zijn ogen bij aan de toename van hoop in de westerse samenleving door hun inspirerende gospelmuziek.³⁰⁷

³⁰⁰ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Mission*, 2, 52-53.

³⁰¹ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 59.

³⁰² *Ibid.*, 80.

³⁰³ *Ibid.*, 103.

³⁰⁴ Kwiyani, *Sent Forth*, 133-234.

³⁰⁵ *Ibid.*, 61.

³⁰⁶ *Ibid.*, 14.

³⁰⁷ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Mission*, 48-51.

Zowel Kwiyani als Olofinjana schrijven dat het traditionele westerse christendom veel kan leren van 'vreemde theologieën' zoals feministische theologie, postkoloniale bevrijdingstheologie en zwarte theologie.³⁰⁸ Ze benadrukken ook dat de spontaniteit en vrijmoedigheid van Afrikaanse christenen om over hun geloof te spreken, in contrast met de over-professionalisering van evangelisatie in het Westen, als positieve beïnvloedingsfactor moet worden gezien. Aangezien de meeste Afrikanen afkomstig zijn uit landen waar culturele en religieuze diversiteit normaal is, gelooft Kwiyani dat Afrikanen de westerse kerk kunnen verrijken op het gebied van multiculturele evangelisatie.³⁰⁹ Hun diaspora-achtergrond heeft hun de ervaring gegeven om over culturele grenzen heen te kijken. Olofinjana voegt eraan toe dat de aanwezigheid van het Afrikaanse christendom leidt tot een grotere betrokkenheid bij sociale projecten die armoede en sociale onrechtvaardigheid bestrijden.³¹⁰

Het waardevolle spirituele en holistische karakter van het Afrikaanse christendom wordt herhaaldelijk benadrukt.³¹¹ Het Afrikaanse christendom kan zorgen voor een dieper besef van het gemeenschappelijke karakter van de eredienst, omdat de hele spirituele ervaring een publiek en collectief gebeuren is.³¹² Kwiyani stelt stellig dat het spirituele Afrikaanse christendom dichter bij de Bijbelse waarheid staat dan het westerse christendom:

*'As an African Christian, I find that the theological implications of this spiritual cosmology means that a spirit-oriented Christianity makes sense. To me this seems to be taken for granted in the New Testament even though it is never really acknowledged. As a matter of fact, in my view the cosmology of the Bible is closer to that of Africa or Asia than it is to that of Europe and the West. Jesus often spoke of spirits, demons and the devil in terms that would make sense to most non-Westerners.'*³¹³

Ten slotte benadrukt Olofinjana dat Afrikaanse christenen objectieve kritiek kunnen leveren op de westerse cultuur en koloniale erfenis. Ze behouden het westerse erfgoed door leegstaande kerkgebouwen te kopen en dragen bij aan eenheid binnen de oecumenische beweging door samenwerkingsprojecten zoals de Evangelical Alliance, International Ministerial Council of Great Britain en Council of Afro and Afro-Caribbean Churches.³¹⁴

3.6.8.3 Het Verenigd Koninkrijk als voorbeeld

In zijn boek *Turning the Tables on Mission* benadrukt Olofinjana dat er voorbeelden zijn van succesvolle toenadering van niet-westerse predikanten tot mensen met een andere culturele en etnische achtergrond.³¹⁵ Hij bespreekt interculturele zendingswerkzaamheden en multiculturele bedieningen in de Britse context. Olofinjana laat zien dat veel Afrikanen enkele van de grootste kerken in het Verenigd Koninkrijk, de zogenaamde Black Majority Churches, leiden.³¹⁶ Deze kerken worden steeds diverser en zijn actief in het zendingswerk binnen de Britse samenleving. Ze zenden ook zelf zendingen uit en bieden praktische hulp op allerlei gebieden, zoals carrière, onderwijs, ziekte, inkomen en huwelijk.³¹⁷ Olofinjana beschouwt deze kerken in de grote steden als zeer belangrijk in de seculiere Britse maatschappij.³¹⁸ De groei van BMC's heeft ook geleid tot nieuwe academische disciplines en modules op Britse universiteiten, zoals New Religious Movements, Diaspora Studies, African Studies en Global Christianity. Olofinjana ziet een toename van boeken, artikelen en dissertaties die zich richten op de theologie en groei van niet-westerse kerken. Er wordt steeds meer academisch onderzoek gedaan naar de impact van Afrikaans christendom in het Westen, en een groeiend aantal Afrikaanse theologen geeft les aan seminaries, Bijbelscholen en universiteiten in Europa.³¹⁹

---

³⁰⁸ Ibid., 48-51; Kwiyani, *Sent Forth*, 155-170.

³⁰⁹ Kwiyani, *Sent Forth*, 168-169.

³¹⁰ Ibid., 49-50.

³¹¹ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 54-56.

³¹² Ibid., 55-59.

³¹³ Ibid., 54.

³¹⁴ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Missions*, 48-51.

³¹⁵ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 36-37.

³¹⁶ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Missions*, 29-52. Olofinjana gebruikt de term 'Black Majority Churches' om christelijke gemeenten aan te duiden waarvan de meerderheid bestaat uit christenen met een Afrikaanse achtergrond.

³¹⁷ Ibid., 47-53.

³¹⁸ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 34-36.

³¹⁹ Ibid., 49.

3.6.8.4 Het belang van de jonge generatie

Eerste generatie migranten slagen er nauwelijks in om westerlingen met het evangelie te bereiken, waardoor Kwiyani en Olofinjana hun verwachtingen projecteren op hun kinderen, de tweede generatie Afrikaanse immigranten.³²⁰ Vooral Kwiyani benadrukt het belang van de tweede generatie Afrikanen in Europa als het gaat om de verspreiding van het christelijke geloof en de toekomst van het Europese christendom.³²¹ Zij zullen de échte zendingsimpact ervaren. In zijn jongste boek, *Our Children Need Roots and Wings*, roept hij iedereen tot actie die geeft om het geloof van de tweede generatie Afrikanen en de toekomst van de Afrikaanse zending en het christendom in Europa.³²² Afrikaanse christenen moeten zich er doelbewust voor inzetten dat hun kinderen diepgeworteld in het christelijk geloof staan. Kwiyani geeft allerlei praktische suggesties en hulpmiddelen om gemeenten te helpen hun bedieningsstrategieën te heroverwegen en opnieuw vorm te geven. Hij adviseert nieuwe manieren te zoeken om de jongere Afrikaanse generatie effectief te betrekken bij een bediening en zending in de diaspora.³²³

3.6.9 Pleidooi voor Gods multiculturele Koninkrijk

Harvey Kwiyani en Israel Olofinjana benadrukken beide de noodzaak van een multiculturele zendingsbeweging als ‘Gods geprefereerde toekomst’ voor zending.³²⁴ Mono-etnische Afrikaanse kerken in het Westen belemmeren de interculturele aard en missionaire samenwerking die zo kenmerkend waren voor de vroege kerk.³²⁵ Het is essentieel dat zowel Afrikanen als autochtone westerlingen hun neiging om binnen hun veilige grenzen te blijven overstijgen en bestaande vooroordelen overwinnen.³²⁶

In dit kader pleit Olofinjana voor intensief onderzoek naar interculturele theologie en de ontwikkeling van multiculturele kerken in grote westerse steden om de kloof tussen Afrikaanse christenen en autochtone westerlingen te overbruggen.³²⁷ Afrikaanse kerken moeten de christelijke oecumene omarmen, zich in de westerse cultuur onderdompelen en nieuwe benaderingen ontwikkelen op het gebied van interculturele communicatie en Bijbelse hermeneutiek.³²⁸ Het is cruciaal dat Afrikaanse voorgangers openstaan voor westerse broeders en zusters, hun context begrijpen en streven naar gezamenlijke zending.³²⁹ Ze moeten investeren in een lineaire preekstijl en woordkeuze die westerse luisteraars begrijpen. De auteur adviseert Afrikaanse zendelingen om hun preken minder in een Afrikaanse cultuur te verpakken en zich bewust te zijn van de invloed van hun culturele achtergrond op interpretatie en toepassing van de Bijbel. Het exclusieve gebruik van inheemse talen, specifieke dresscodes en eetgewoonten tijdens Afrikaanse kerkdiensten moet worden losgelaten.³³⁰ Olofinjana raadt Afrikaanse voorgangers aan om tijdens diensten Engels te spreken, zodat mensen met een andere culturele achtergrond zich niet buitengesloten voelen. Bovendien stimuleert hij Afrikaanse voorgangers om naast bevrijdingstheologie open te staan voor andere theologische reflecties.³³¹ Hij pleit voor cross-culturele training en toerusting van pastors en zendelingen vanuit Afrika, waarbij nieuwkomers begeleid worden door geschikte Afrikaanse mentoren.³³²

Kwiyani benadrukt dat Afrikaanse christenen hun superioriteitsgevoel ten opzichte van het westerse christendom moeten loslaten. Tegelijkertijd roept hij westerse kerken op om nederig en luisterend te zijn en open te staan voor Afrikaanse christenen met een andere culturele, etnische en theologische achtergrond. Alleen als beide partijen afstand nemen van racisme en klassenverschillen kunnen interculturele, relationele verbindingen en samenwerkingsverbanden ontstaan die het ware christendom, zoals Jezus heeft

---

³²⁰ Ibid., 60.

³²¹ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 60.

³²² Kwiyani, *Our Children Need Roots and Wings*, xix.

³²³ Ibid., xix.

³²⁴ Kwiyani, *Sent Forth*, 204-205.

³²⁵ Kwiyani, *Multicultural Kingdom*, 146.

³²⁶ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Missions*, 73-74.

³²⁷ Olofinjana, *Partnership in Mission*, 49-52.

³²⁸ Olofinjana, *Reverse in Ministry & Mission*, 73-74.

³²⁹ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 143.

³³⁰ Olofinjana, *Partnership in Mission*, 100; *Turning the Tables on Mission*, 230.

³³¹ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 144-145.

³³² Ibid., 226-227.

voorgeleefd, belichamen.³³³ Het is van belang dat samenwerkingen die momenteel voornamelijk functioneel zijn, bijvoorbeeld rondom evenementen of projecten, dieper gaan.³³⁴ Westerse kerken moeten afstappen van stereotype en vooroordelen jegens Afrikaanse christenen en hen opnemen in leidinggevende posities binnen kerken, organisaties en theologische instellingen.³³⁵ Ze moeten inzicht krijgen in niet-westerse leiderschapsstijlen, communicatie en conflictbeheersing.³³⁶ Olofinjana pleit ten slotte voor wederkerigheid door middel van intensievere samenwerking en uitwisseling van zendelingen, voorgangers, gebouwen, gebedsruimtes en zelfs administratieve vaardigheden.³³⁷ Het opbouwen van een goede vertrouwensrelatie is hiervoor een noodzakelijke voorwaarde.³³⁸ Pas dan kunnen verdere samenwerkingsmogelijkheden zoals gezamenlijke kerkdiensten, overkoepelende zendingsinitiatieven en jeugdclubs worden overwogen.³³⁹

3.7 Afe Adogame, Joseph Bangura en Jehu Hanciles

Naast de werken van Kwiyani en Olofinjana zijn ook de geschriften van drie andere Afrikaanse auteurs bestudeerd: Afe Adogame, Joseph Bangura en Jehu Hanciles.³⁴⁰ Hieronder worden de hoofdlijnen uit hun geschriften weergegeven, aangezien hun bevindingen grotendeels overeenkomen met die van Kwiyani en Olofinjana.

Adogame en Hanciles hanteren beide de terminologie van reverse mission in hun geschriften.³⁴¹ Adogame stelt dat, ondanks de tekortkomingen, het paradigma van reverse mission bruikbaar blijft vanwege de focus op het doorbreken van het stereotype van de Noord-Atlantische regio als centrum van het religieuze universum.³⁴² Bangura daarentegen verwerpt het gebruik van reverse mission terminologie om diverse redenen. Desondanks erkennen alle auteurs de realiteit van een rijk gezegende omgekeerde zendingsbeweging vanuit Afrika naar West-Europa.³⁴³ Jehu Hanciles maakt in zijn geschriften consequent gebruik van de interpretatieve ‘migratielens’ om aan te tonen dat God gedurende de geschiedenis, met name in de vroege periode van het christendom, de diaspora van (Afrikaanse) migranten die in de marge verkeerden heeft gebruikt om het evangelie wereldwijd te verspreiden.³⁴⁴

Afe Adogame, Joseph Bangura en Jehu Hanciles
(Candler, 2023; Ajaja, 2021; ETF, 2023)

Adogame wijst op een nieuwe dimensie van reverse mission, waarbij Afrikaanse gemeenschappen in het Westen fysiek hun wortels en routes terug naar Afrika volgen. Deze gemeenschappen richten nieuwe zendingsfronten op in Afrika als een soort ‘geestelijke teruggave’.³⁴⁵

Alle drie de auteurs erkennen dat Afrikaanse diasporakerken slechts op zeer kleine schaal succes boeken bij het bereiken van westerlingen. Zij herkennen alle eerder besproken kritiekpunten en belemmeringen van reverse mission.³⁴⁶ Niet eerder genoemde belemmeringen zijn: westerse, liberale beperkende wetgeving (met name in Belgische context), financiële ontoereikendheid voor concrete missionaire activiteiten, felle weerstand van gevestigde westerse kerken en te drukke bezetting van Afrikaanse voorgangers door het

³³³ Ibid., 140-143.

³³⁴ Kwiyani, *Sent Forth*, 184-194.

³³⁵ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 227, 231.

³³⁶ Ibid., 60-66.

³³⁷ Ibid., 231; Olofinjana, *Partnership in Mission*, 99.

³³⁸ Olofinjana, *Turning the Tables on Mission*, 232-233.

³³⁹ Olofinjana, *Partnership in Mission*, 99-101.

³⁴⁰ Zie bijlage 1.

³⁴¹ Hanciles, “Beyond Christendom: African Migration and Transformations in Global Christianity”, 102.

³⁴² Adogame, “The rhetoric of reverse mission”, 26; Adogame, *The African Christian Diaspora*, 169.

³⁴³ Ibid., 380-381, 388.

³⁴⁴ Hanciles, *Beyond Christendom*, 18; Hanciles, “Migration and Mission: Some Implications for the Twenty-First-Century Church”, 150.

³⁴⁵ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 189.

³⁴⁶ Bangura, “Reverse Mission? Missio Dei and the Spread of African Pentecostalism in the West”, 383, 389-399; Adogame, “Who do they think they are?”, 260.

hebben van een fulltime baan naast het voorgangerschap.³⁴⁷ Net als Kwiyani en Olofinjana zien alle drie de auteurs dat Afrikaanse kerken fungeren als veilige culturele enclaves, oases van rust en conservatoria van de Afrikaanse cultuur en waarden.³⁴⁸ Evangelisatie-inspanningen blijken opnieuw voornamelijk gericht te zijn op gelijkgestemde Afrikanen met dezelfde sociaal-culturele achtergrond.³⁴⁹ De onderzoekers noemen dezelfde oorzaken en beschouwen eveneens het racisme issue als de belangrijkste oorzaak.³⁵⁰

Toch zijn zij, net als Olofinjana en Kwiyani, unaniem opvallend positief en hoopvol over de impact van Afrikaans christelijke migratie op de westerse samenleving en het westerse christendom. Zij zien eveneens significante hoopvolle aanwijzingen die aantonen dat de toename van christelijke Afrikaanse migranten en de vorming van diasporakerken een positief effect hebben op het westerse religieuze milieu en zelfs leiden tot een revitalisering en heropleving van het christelijk geloof in het Westen, mede door de snelle toename van de pinkster- en charismatische bewegingen.³⁵¹ Zij noemen daarvoor dezelfde factoren als Kwiyani en Olofinjana. Nieuw is de waarneming van Bangura betreffende Afrikaanse deelname aan traditionele evangelische en protestantse kerkelijke structuren in het Westen.³⁵² Reverse mission levert volgens Adogame een bijdrage aan de deconstructie en demystificatie van westers, kerkelijk paternalisme. Verder kunnen zendelingen uit Afrika volgens hem helpen een geestelijk en bestuurlijk vacuüm op te vullen dat het gevolg is van het tekort aan Europese geestelijken.³⁵³ Ten slotte wijst hij erop dat Afrikaanse gemeenschappen soms ook invloedrijke, internationale bedieningen vormen die gevolgen hebben op wereldschaal, zoals de wereldwijd verspreide RCCG.³⁵⁴

De drie Afrikaanse geleerden benadrukken het sterke missionaire verlangen en bewustzijn van Afrikaanse christenen en hun besef van een goddelijke opdracht tot deelname aan Gods zending in het ingezonken Westen, dat beschouwd wordt als zendingsveld.³⁵⁵ Volgens Hanciles en Bangura komt deze missionaire bewustheid echter voornamelijk tot uiting in interne activiteiten, zoals langdurige en drukbezochte gebedsbijeenkomsten, de nadruk op demonstratie van geestelijke kracht, bevrijding en genezing, Bijbelse proclamatie en lofprijzing, vasten, gebruik van huisgemeenten, tentenmakerij, lekenapostolaat, een bewustzijn van zwakheid en marginaliteit en een sterke gevoeligheid voor religieuze pluraliteit.³⁵⁶

Uiteindelijk is de Afrikaanse missionaire beweging in het Westen volgens de auteurs een onder alle kerkleden gedeelde beweging van onderaf, vanuit een marginale en kwetsbare positie.³⁵⁷ Afrikaanse christenen roepen in hun ogen scherpe beelden op van het Bijbelse paradigma van Gods volk als pelgrims, migranten en vluchtelingen.³⁵⁸

3.8 Conclusie

In de afgelopen decennia heeft het christendom in Sub-Sahara Afrika een ongekennde groei doorgemaakt. Door dekolonisatie en verschillende factoren, zoals gedwongen ontheemding en migratie, is Afrika het meest ontheemde en mobiele continent ter wereld geworden. De Afrikaanse diaspora heeft bijgedragen aan de verspreiding van het Afrikaanse christendom naar West-Europese landen en heeft geleid tot een dynamiek van kerkvorming in westerse steden. Hoewel de Pinkster- en charismatische kerken de populairste en snelst groeiende bewegingen zijn binnen het hedendaagse Afrikaanse christendom, vertonen Afrikaanse

³⁴⁷ Bangura, 'African Christian Churches in Flanders', 104-106; Adogame, *The African Christian Diaspora*, 182-187; Adogame, 'Contesting the Ambivalences of Modernity in a Global Context', 25-48.

³⁴⁸ Bangura, 'Reverse Mission? Missio Dei and the Spread of African Pentecostalism in the West', 397.

³⁴⁹ Hanciles, 'Beyond Christendom: African Migration and Transformations in Global Christianity', 109.

³⁵⁰ Hanciles, *Beyond Christendom*, 382; Hanciles, 'Transformations within Global Christianity', 24-25.

³⁵¹ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 172-173; Hanciles, *Beyond Christendom*, 379; Bangura, 'African Christian Churches in Flanders', 92, 102.

³⁵² Bangura, 'African Christian Churches in Flanders', 102-103. Vaak lukt het volgens Bangura echter niet om ecclesiologisch te integreren en blijft men vasthouden aan typisch Afrikaanse liturgische praktijken.

³⁵³ Adogame, 'Reverse Mission: Europe a Prodigal Continent?', 2.

³⁵⁴ Adogame, *The African Christian Diaspora*, 182-188; Adogame, 'Contesting the Ambivalences of Modernity in a Global Context', 29.

³⁵⁵ Bangura, 'African Christian Churches in Flanders', 105; Hanciles, *Beyond Christendom*, 379-382; Hanciles, 'Beyond Christendom: African Migration and Transformations in Global Christianity', 108; Adogame, *The African Christian Diaspora*, 389.

³⁵⁶ Hanciles, 'Beyond Christendom: African Migration', 109; Hanciles, 'Transformations within Global Christianity', 24-25; Hanciles, *Beyond Christendom*, 380; Bangura, 'African Christian Churches in Flanders', 102.

³⁵⁷ Hanciles, 'Transformations within Global Christianity', 24-25.

³⁵⁸ Hanciles, *Beyond Christendom*, 150.

kerken in het Westen een grote theologische diversiteit en zijn er minstens vier verschillende kerktypen te onderscheiden.

Bij het schrijven over reverse mission erkennen Afrikaanse auteurs allereerst de twijfels die in het tweede hoofdstuk zijn besproken over de bruikbaarheid van het concept van reverse mission. Ze uiten kritiek op koloniale begrippen zoals 'missie' of 'missionair' en de ongelijke vergelijking met de rol van vroegere zendingsorganisaties uit het Westen. Desondanks blijven de auteurs de terminologie van reverse mission hanteren. Olofinjana geeft een ruime definitie van reverse mission door de nadruk te leggen op de holistische aspecten van Afrikaanse zending, zoals maatschappelijke betrokkenheid en sociale actie tegen structurele armoede en onrecht in de westerse samenleving.

De Afrikaanse auteurs erkennen ook dat Afrikaanse kerken in het Westen vaak een mono-etnische focus hebben bij hun kerkelijke en missionaire activiteiten. Dit wordt als vanzelfsprekend beschouwd vanwege de tegenstand, discriminatie en benadeling waarmee migranten op verschillende gebieden te maken hebben. Afrikaanse christenen hebben behoefte aan vertrouwde liturgische vormen, een bekende geloofsbeleving en gemeenschappen met dezelfde sociaal-culturele achtergrond of levenssituatie. De auteurs herkennen daarnaast dezelfde obstakels die in het vorige hoofdstuk zijn besproken voor het bereiken van autochtone westerlingen met het evangelie. Verschillende factoren worden genoemd, zoals een gebrek aan theologisch onderwijs, onvoldoende inzicht in contextualisering, een gebrek aan interculturele zendingsstrategieën en taal- en cultuurbarrières. Opmerkelijk is echter dat er vaak wordt gewezen op de negatieve rol van raciale discriminatie en de daarmee samenhangende stigmatisering en klasse- of statusverschillen. Dit belemmerende aspect wordt regelmatig uitvoerig besproken en vaker benadrukt dan in mainstream onderzoeksliteratuur van westerse auteurs.

Opvallend genoeg schrijven Afrikaanse auteurs, met name Olofinjana, Kwiyani en Hanciles, uitgebreid over een langverwachte reflexbeweging genaamd de 'blessed reflex'. Hierbij geven Afrikaanse christenen de gezegende evangelieboodschap terug aan het Europese continent dat hen in het verleden gezegend heeft. Alle auteurs beschouwen reverse mission als een impactvolle realiteit en gaan ervan uit dat het een door God geleid en rijk gezegend omgekeerd zendingsproces is. Sommigen benadrukken dat Afrika ook in de vroegchristelijke kerk een grote rol speelde bij de verspreiding van het evangelie over de wereld. Op vergelijkbare wijze wil God in de 21^e eeuw opnieuw op verrassende wijze Afrikanen gebruiken voor Zijn zending over de hele wereld en voor de her-evangelisatie en opleving van het ingezonken Westen. Er wordt dan ook een warm pleidooi gehouden voor meer aandacht voor Afrikaanse auteurs en voor de belangrijke rol van Afrika in de verspreiding van het evangelie in de vroegchristelijke kerk en in het mondiale Zuiden. Volgens de Afrikaanse onderzoekers moet er een betere integratie komen van onbelichte en ondergewaardeerde Afrikaanse theologie, missiologie en kerkgeschiedenis in de mainstream theologische literatuur die voornamelijk vanuit een westers perspectief is geschreven.

Volgens het Afrikaanse perspectief brengen Afrikaanse christenen waardevolle gaven met zich mee die het westerse christendom verrijken, zoals inzicht in het spirituele karakter van het geloof, bevrijdingstheologie of feministische theologie, een multireligieuze of interculturele gevoeligheid, holistische benaderingen, dynamische liturgische vormen, bevlogen gebeds- en vastenpraktijken en een spontane vrijmoedigheid in het spreken over God en het geloof. Deze aspecten worden enthousiast beschreven als de Bijbelse norm. Bovendien bieden Afrikaanse christenen een frisse kijk op de westerse cultuur en koloniale erfenis, onderhouden ze leegstaande kerkgebouwen en dragen ze bij aan internationale uitzendingen, sociale projecten en een multiculturele eenheid binnen de christelijke oecumene. Volgens Afrikaanse auteurs moet de positieve impact van reverse mission niet in eerste instantie worden gezocht in numerieke toename van westerse bekeerlingen, maar eerder worden beoordeeld als een zegenrijk langetermijnproces dat het secularisatieproces in het Westen ondermijnt.

Opvallend is dat Afrikaanse auteurs vrijwel zonder enige nuance benadrukken dat Afrikaanse christenen die naar het Westen migreren, een sterk missionair bewustzijn en een grote zendingsdrive hebben. Ze beschouwen Afrikaanse christenen als potentiële zendelingen, gedreven door een diepgeworteld missionair priesterschap en een besef van Gods roeping om een vervallen continent te evangeliseren. Deze missionaire

motivatie komt vooral naar voren binnen neo-Pentecostale Afrikaanse kerken, waarbij de nadruk ligt op geestelijke kracht, gebed, bevrijding, genezing, Bijbelse proclamatie en lofprijzing. Toekomstige missionaire kansen worden vooral gezien in de missionaire toerusting van jonge Afrikaanse generaties en de multiculturele ontwikkeling waarbij meer westerse christenen zich aansluiten bij Afrikaanse kerken. Een multiculturele zendingsbeweging wordt gezien als de gewenste toekomst voor de zending, waarbij zowel Afrikaanse als westerse christenen hun eigen grenzen overstijgen en wederzijdse vooroordelen overwinnen. Er is een krachtige oproep voor intensievere cross-culturele training en toerusting van Afrikaanse christenen en hun voorgangers.

Volgens Afrikaanse auteurs draagt de Afrikaanse zendingsbeweging in haar ontmoeting met de westerse samenleving het stempel van marginalisatie, machteloosheid en kwetsbaarheid, waarbij wordt gereageerd op de dominantie van het westerse christendom. Reverse mission wordt gezien als een onder alle kerkleden gedeelde beweging vanuit een marginale underdog positie, vergelijkbaar met het Bijbelse paradigma van Gods volk als pelgrims, migranten en vluchtelingen. De visie op de missionaire impact van Afrikaanse christenen en hun toekomstige kansen in het Westen is beduidend rooskleuriger en omvangrijker dan in mainstream onderzoeksliteratuur.

Hoofdstuk 4: De missionaire realiteit in Dordrecht

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bouwt voort op de theoretische kaders die zijn uiteengezet in hoofdstuk 2 en 3. Het heeft als doel een dieper inzicht te bieden in de ervaringen, motivaties en strategieën van Afrikaanse voorgangers met betrekking tot de verspreiding van het evangelie in Dordrecht, een stad in Zuid-Holland. Door middel van diepte-interviews met voorgangers van vijf Afrikaanse kerken is geprobeerd een compleet beeld te krijgen van hun betrokkenheid bij reverse mission, de impact die ze hebben gehad op de lokale kerkelijke gemeenschappen in Dordrecht en hun mate van succes bij het bereiken van westerlingen.³⁵⁹ Deze bevindingen zullen geïllustreerd worden met citaten van de voorgangers zelf, om hun perspectieven levendig weer te geven. Bijzondere nadruk zal worden gelegd op citaten van de West-Afrikaanse voorgangers, aangezien zij op een uitgebreidere en diepgaandere wijze hebben gereageerd op de interviewvragen in vergelijking met de voorgangers uit Angola en Congo.³⁶⁰ Naast de gesprekken met de voorgangers heeft de onderzoeker uiteraard verschillende informele gesprekken gevoerd met kerkgangers gedurende de kerkdiensten, welke eveneens verwerkt zullen worden in dit hoofdstuk.

4.2 De route naar een bediening in Nederland

De drie geïnterviewde voorgangers uit West-Afrika (Ghana en Nigeria) vertellen uitvoeriger over hun migratieproces naar het Westen dan de twee voorgangers uit Midden-Afrika (Congo en Angola). Zo vertelt pastor 2 bijvoorbeeld dat zijn moeder al in 1990 vanuit Ghana naar Nederland migreerde vanwege economische motieven en beginnende politieke onrust. Op dat moment volgde de jongeman nog zijn middelbare school en een universitaire opleiding in Ghana. Hij was verbonden aan een charismatische kerk die de nadruk legde op de gaven van de Heilige Geest. Tijdens zijn studieperiode volgde pastor 2 verschillende theologische trainingen aan de Assemblies of God Bible School, die een uitgesproken pinksterkarakter had. Nadat hij zijn opleidingen had afgerond, besloot hij in 1998 naar Europa te migreren en zich te herenigen met zijn moeder in Nederland.

Na een intensieve asielprocedure kreeg pastor 2 een verblijfsvergunning en werd hem een woning toegewezen in Rotterdam. In deze stad zette hij zijn opleiding voort via een Amerikaanse kerk die gelieerd was aan de Assemblies of God. In die periode kwam hij in contact met veel West-Afrikaanse migranten en verwarde mensen uit landen als Liberia, Togo en andere politiek instabiele landen in de buurt van Dordrecht en Sliedrecht. De pastor voelde de behoefte om met hen in contact te komen en zocht manieren om hen te bemoedigen en troost te bieden. Hij ontmoette hen steeds vaker, bad met hen, onderwees hen vanuit de Bijbel en rustte hen toe.

Uiteindelijk werd hij aangemoedigd en ondersteund door de Assemblies of God bij het oprichten van een christelijke gemeente in Dordrecht. Vanaf 2002 kwamen de pastor en andere ontheemde Afrikanen vroeg op zondagochtend en woensdagavond samen op een boot van een evangelisatiestichting in de haven van Dordrecht. Er was geen geld om een kerkgebouw te huren. Na 9 maanden verhuisde de groeiende christelijke gemeente naar een zalencentrum in het stadscentrum. Tegenwoordig komt de Afrikaanse gemeente samen in een gebouw dat wordt gedeeld en gehuurd van de Vergadering der Gelovigen in Dordrecht. De Ghanees is inmiddels al 18 jaar officieel voorganger in Dordrecht.

Pastor 4, de voorganger van de Nigeriaanse gemeente, is in 2003 naar Nederland gemigreerd. Zijn ouders waren al in 1988 naar Nederland geëmigreerd, na een verblijf in Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Schotland. Hoewel zijn ouders inmiddels terug zijn in Nigeria, is de voorganger in Nederland gebleven. In Nigeria groeide hij op als een toegewijde en betrokken jonge christen en was hij op jonge leeftijd al lid van het kerkkoor. Hij raakte steeds meer betrokken bij verschillende kerkelijke activiteiten. In 2003 migreerde

³⁵⁹ De getranscribeerde interviews zijn in het bezit van de onderzoeker, worden op een veilige plaats bewaard en zijn indien nodig of gewenst beschikbaar. Als voorbeeld is alleen het diepte-interview met pastor 1 weergegeven in bijlage 4.

³⁶⁰ Zie voor meer informatie over de onderzochte Afrikaanse gemeenten bijlage 2.

pastor 4 naar Nederland. Daar sloot hij zich aan bij de RCCG in Rotterdam en kreeg hij intensieve training. Langzaam maar zeker klom hij op door verschillende kerkelijke functies en volgde hij bijbelscholen van de RCCG, zoals de School of Disciples en het Bible College School of Mission, om uiteindelijk een zelfstandige bediening te ontwikkelen. De pastor gelooft dat God hem geleidelijk door de jaren heen heeft geroepen. Zijn roeping werd bevestigd door de mensen om hem heen, die zagen dat hij bekwaam was.

Sinds 2018 is pastor 4, samen met zijn vrouw, voorganger van een Nigeriaanse Pinkstergemeente in Dordrecht. Deze kleine Afrikaanse gemeente telt naast ongeveer 30 Nigeriaanse leden ook enkele Ghanese leden. Hoewel de kerk al sinds 2007 bestaat, heeft zij in de loop der jaren verschillende voorgangers gehad. De pastor legt uit dat er veel migrantenvoorgangers zijn die een zwervend bestaan leiden. Ze migreren van stad naar stad en zelfs van land naar land, waar ze op veel verschillende plaatsen preken.

Pastor 1 en 3 gaven aan gevlucht te zijn uit Congo en Angola in respectievelijk 1997 en 2001. Zij waren in hun moederlanden al christen en migreerden op jonge leeftijd via Duitsland, Spanje of de Verenigde Staten. Pastor 1 geeft aan dat er interesse en grote christelijke betrokkenheid was, maar dat de ontwikkeling in de richting van een bediening in Nederland geleidelijk ging en pas begon na vestiging in Nederland. Hij was eerst pastor in Rotterdam, maar kwam naar Dordrecht in verband met beschikbare huurruimte en doordat er steeds meer Afrikaanse christenen in de Drechtsteden gingen wonen. Pastor 3 geeft aan dat hij al in 1982 in Congo een roeping ontving 'om zichzelf op de weg van de Eeuwige te plaatsen'. Hij geeft aan zijn hele jeugd gegeven te hebben om God te dienen. Rond 1994 werd hij in Congo dienaar van het Woord aan een pastoraal college na 'intensieve theologische studie', zo geeft hij aan. Hij verlangde in Nederland zijn bediening voort te zetten. Daar verbeterde hij naar eigen zeggen zijn 'theologische fundering door middel van een theologische bacheloropleiding'. Na doorvragen bleek deze 'universitaire opleiding' een online Bijbelcursus te zijn geweest.

4.3 Verschil tussen Afrikaanse kerken

Het valt sterk op dat de voorgangers uit de Midden-Afrikaanse landen Congo en Angola, veel minder gedetailleerd en terughoudender spreken over hun migratieproces naar Nederland en hun missionaire bediening in Nederland. Het kostte meer moeite om hen over te halen om deel te nemen aan het onderzoek en ze gaven minder uitgebreide antwoorden op de vragen. Daarentegen waren voorgangers en kerkleden van de drie West-Afrikaanse (Nigeriaanse en Ghanese) kerken aanzienlijk opener, extravertter en enthousiaster tegenover de onderzoeker. Mogelijk heeft dit te maken met ingrijpende of ondoorzichtige oorzaken die tot migratie vanuit Angola en Congo hebben geleid. Beide voorgangers wezen op de moeilijke situatie destijds en gaven aan daar niet over te willen uitweiden. Zo kostte het in eerste instantie veel inspanning om met de Congolese pastor in contact te komen. Er leek sprake te zijn van argwaan en een afstandelijke houding. Naar aanleiding van het eerste contact stuurde de voorganger in een email:

*Ik ben niet iemand die graag debatteert over religie of het woord van God. Paulus zegt niet voor niets in Romeinen 16,27: Ik roep u ertoe op, broeders, u te hoeden voor hen die verdeeldheid zaaien en aanstoot geven aan de leer die u hebt ontvangen. Blijf uit hun buurt!*³⁶¹

In alle bezochte kerken voelde de onderzoeker zich als een buitenstaander en gezien als een 'bezienswaardigheid'. Hij ervoer een aanzienlijke culturele afstand, maar in de Angolese en Congolese kerk was deze afstand veel sterker voelbaar dan in de West-Afrikaanse kerken. De christenen benaderden hem in die kerken niet, stelden geen vragen en nodigden hem niet uit. Ze gedroegen zich beleefd en respectvol, maar hielden tegelijkertijd een veilige afstand. Terwijl de onderzoeker van nature sociaal is, stond hij in de Angolese en Congolese kerk vaak alleen terwijl zij onderling met elkaar praatten. Het is riskant om Afrikaanse christenen te generaliseren als een homogene groep, omdat er grote diversiteit bestaat binnen en tussen Afrikaanse landen, zowel op cultureel als religieus vlak. Niettemin zullen culturele, historische en politieke factoren in het land van herkomst invloed hebben op de manier waarop Afrikaanse christenen hun geloof beleven en zich in de samenleving gedragen.

³⁶¹ Om lezers tegemoet te komen zijn alle Franse citaten in dit hoofdstuk door de onderzoeker vertaald in het Nederlands.

4.4 Roepingsbesef en missionaire motivatie

Alleen pastor 1 en pastor 2 gaven aan zich voorafgaand aan hun komst naar Nederland al geroepen te weten door God en een diepgeworteld verlangen te koesteren om het evangelie te verspreiden in het Westen. Voor pastor 2 vormde het zelfs de voornaamste reden voor zijn besluit om in Nederland te blijven bij zijn moeder:

'From the moment God showed me the way to Europe, I immediately and with all my body and mind, and with all my attention, surrendered to Him for a missionary ministry in the Netherlands. (...) The desire was very, very strong! I saw how people needed the gospel. I was acutely aware of the need to be called and used by God, since He had already given me many experiences and challenges in life and prepared me with them. It felt natural for me to meet new people, reach them with the gospel and attract them. I am convinced that I was at the right time and place. God provided all these aspects and led everything in a special way. At exactly the right time, God brought me to the Netherlands so that I could do my missionary work here in Dordrecht.'

Voorganger 3 vermeldt dat hij in 1982 in Congo een roeping ontving 'om zichzelf op het pad van de Eeuwige te plaatsen' en dit pad 'voort te zetten in het Westen'. De andere Afrikaanse voorgangers geven aan dat ze niet bewust werden uitgezonden vanuit Afrika en geen specifieke roeping hebben ervaren om het evangelie in het Westen te verspreiden. Ze waren jong en ontheemd toen ze in het Westen arriveerden. Pastor 4 zegt bijvoorbeeld:

'I was an ordinary, young Christian, eager to live with his parents and attracted to the rich, promising West. Of course, I was a Christian in every fibre of my being, but I had no clear, concrete calling for a ministry in the Netherlands then at my young age.'

Pastor 1 erkent dit eveneens en benadrukt het missionaire priesterschap van Afrikaanse christenen door hun vreemdelingschap in het Westen te beschrijven:

'Ik ben niet naar Nederland gekomen als zendeling. Nee, wij zijn hier gekomen als jonge ballingen, zoals het volk Israël in Babel terecht kwam. We kwamen als ballingen en het christelijke leven zat al heel diep in ons. Voor ons is het christelijke leven een leven dat, ondanks de omstandigheden die ons hier hebben gebracht, in alles tot uiting komt. Niets kan ons tegen houden te bidden of het woord van God te delen in deze situatie. We zijn als Daniël en zijn vrienden in Babylon, als Sadrach, Mesach en Abednegro.'

Ongeacht of ze al dan niet een roeping in Afrika hebben ontvangen, toonden alle geïnterviewde voorgangers overduidelijk hun diepe bewustzijn van de noodzaak om het evangelie onder westerlingen te verspreiden. Pastor 4 drukte dit bijvoorbeeld als volgt uit:

'Het is niet alleen een verlangen, maar eerder een onontkoombare missie die God ons heeft gegeven om Zijn volk over de hele wereld te evangeliseren. En nu zijn wij hier. Wij moeten dat nu hier doen! Het is de wil van God en Zijn wil is dat wij westerlingen de passie en de heerlijkheid van God, van Christus, laten zien en met hen delen. We moeten hier het evangelie verspreiden. Het is Zijn bevel. We moeten Zijn missie respecteren en uitvoeren!'

Bij alle voorgangers werd een sterk missionair bewustzijn waargenomen en een gevoel van plicht om het evangelie in het Westen te verspreiden. Voorganger 1 verwees naar Mattheüs 5, waar Jezus leert dat een brandende lamp niet onder een emmer moet worden geplaatst, maar op een standaard, zodat het licht kan schijnen voor iedereen in huis. Hij benadrukte dat zijn gemeenteleden op deze manier hun licht moeten laten schijnen in het verzwakte Nederland. Pastor 4 deelt dezelfde sterke missionaire drive om westerlingen te bereiken en benadrukte dat hij volledig achter de officiële visie van de RCCG staat. Deze visie streeft ernaar om elke vijf minuten loopafstand een kerk te vestigen in dorpen en steden van ontwikkelde landen. De pastor onderstreept dat dit geen menselijke visie is, maar een goddelijke visie gericht op het winnen en behouden van zielen. Tegelijkertijd erkent hij nuchter dat er in Nederland een tekort is aan met de Heilige Geest vervulde Afrikaanse of westerse christenen en voorgangers om deze visie te realiseren. In Nigeria en sommige multiculturele delen van Engelse steden is de visie werkelijkheid geworden, maar in Nederland is de situatie volgens hem complexer.

Ten slotte waarschuwde een van de West-Afrikaanse voorgangers voor het gevaar van het uitdoven van het missionaire vuur. Afrikaanse christenen mogen niet, net als westerse christenen, uitgeput raken en hun passie verliezen. Hij benadrukt de kracht van de West-Afrikaanse gedrevenheid:

'The Westerners have come to Africa in the past and brought us the gospel of Jesus Christ. Now, they are very, very tired, exhausted even. But it is precisely at this moment that we should return with the gospel to minister to them! It is of utmost importance! We need to make them strong again. Some understand this, but unfortunately, not all pastors and churches see the need for it. The revival in Africa is incredibly powerful, so powerful. The Netherlands could truly benefit from the African passion and a fresh revival. Yes, indeed! However, we must exercise caution. As fiery as the African spirit may be, when we come to the Netherlands, that fire can diminish. The passion and fervor for the gospel and the message of Jesus Christ can be extinguished. So, we need to be extremely careful.'

4.5 Contextualisering in Afrikaanse kerkdiensten

Gezien deze missionaire ambities zou men verwachten dat de bezochte Afrikaanse kerken zich tot het uiterste zouden inspannen om westerlingen aan te trekken voor hun kerkdiensten en om missionaire activiteiten uit te voeren. Het belang hiervan werd zeker erkend tijdens de gesprekken. Echter, zoals eerder besproken in voorgaande hoofdstukken, blijkt dat de mate waarin de onderzochte kerken succesvol zijn in het bereiken van autochtone Nederlanders teleurstellend is.

4.5.1 Inzicht in de noodzaak van contextualisering

Tijdens de interviews werd duidelijk dat de Afrikaanse voorgangers zich bewust zijn van de noodzaak van contextualisering om westerlingen aan te trekken. Zij waren goed op de hoogte van de culturele en theologische kloof die bestaat tussen Afrikaanse christenen en autochtone westerlingen, met betrekking tot ethiek, geloofsbeleving, aanbidding en liturgie. Pastor 3 merkte op dat het voor westerlingen lastig moet zijn dat er tijdens de diensten Frans wordt gesproken en soms zelfs in de inheemse talen Lingala of Swahili. Pastor 2 was geschokt tijdens zijn eerste jaren in Nederland toen hij zag dat christenen regelmatig sigaretten opstaken en zelfs alcohol dronken. In Ghana is dat ondenkbaar. Daarnaast noemden pastor 1, pastor 3 en pastor 5 de westerse, liberale opvattingen over abortus, euthanasie, homoseksualiteit en genderideologie. Volgens alle voorgangers is het Afrikaans christendom veel conservatiever als het gaat om deze ethische kwesties.

Daarnaast erkenden alle gesprekspartners dat westerlingen die een Afrikaanse kerkdienst bijwonen, deze als vreemd kunnen ervaren vanwege verschillende aspecten. Zo noemden zij het extreem hoge geluidsniveau, de langdurige aanbidding waarbij Afrikaanse jongeren elektrische gitaar, drumstel en elektrische piano bespelen, en de zwetende en luid schreeuwende voorganger die tijdens zijn preek losse teksten uit verschillende Bijbelhoofdstukken aanhaalt. De twee Ghanese kerken waren op dit gebied het meest gematigd. Pastor 3 vroeg lachend aan de onderzoeker na afloop van de dienst: 'Haha, did you survive? What was the culture shock like?' Pastor 2 maakte zelfs een grapje en zei glimlachend: 'We Africanise you!' Hij beschreef de 'cultuurschok' als volgt:

'When we are in Africa, we eagerly and joyfully go straight to church. We are filled with enthusiasm and delight. We engage in loudly praising, dancing, clapping our hands, and even jumping with exuberance. We become enraptured, speak in tongues and are anointed with the Spirit. However, upon arriving in the Netherlands, I soon realized that such expressions were not the norm. I once found myself rising up during a service, clapping my hands enthusiastically, but as I looked around, I couldn't help but wonder, Why is everyone not dancing and moving? (...) That was a significant culture shock for me, noticing that everyone here is reserved. In my experience, back home, regardless of one's financial situation, when you come to church, you become excited. It's a necessity. It's a way to forget everything and praise God! But here, it's a stark contrast. Especially when you observe Protestant churches, people are sitting down in the church, just sitting, and they remain seated. There's no dancing, no movement. In Ghana, staying seated while worshipping God is unthinkable! It is irreverent and to the dishonor of God! Often I miss the passion and the energy in Dutch churches and of people in the Netherlands.'

Ook pastor 5 bespreekt deze culturele en theologische kloof. Hij legt de nadruk op de levendige en expressieve aanbidding van Afrikaanse christenen en de belangrijke rol van muziek, dans en zang in hun

erediensten. In Nederland is de aanbidding vaak veel kalmer, ingetogener en meer gestructureerd, met traditionele liturgische elementen:

'Dutch people are generally much calmer. And, you know, they enjoy their peace and quiet. They are more extroverted and direct in their communication, but when it comes to worship and experiencing faith, they are so serene! If you compare it to going to Africa, I mean, everything, yes, absolutely everything is done with music there. Even when someone passes away. Oh my God, it becomes a celebration. They sing, praise God, and all that. So, music plays a significant role in everything there. At least, that's what I think. The impact of music is incredibly important! Loud music! Yes, I believe that music has always played a major role in Christianity, so I think the big difference lies in how we perceive and experience things... How we perceive or experience the Holy Spirit. And I think it's influenced by our culture. So, a Western person would simply say, 'I was here, I heard a sermon, and the Holy Spirit spoke to me.' But an African person would shout, dance, sing, and start speaking in tongues, being much more expressive in their gestures or grammatical expression. So, when Africans come here, they find themselves in a Western society where everything happens in silence. So, sometimes you have to adapt and do things more quietly. We've had the police show up at our door multiple times because the neighbours called them due to noise disturbance. The officers even entered the service. In some buildings, you can't even use a drum. Okay. So, yeah, from my perspective, I think culture is the biggest difference between the Dutch church and the migrant church.'

Tijdens de gesprekken gaven alle voorgangers aan dat de Afrikaanse gemeenschappen een grotere nadruk leggen op spiritualiteit, ervaring en bovennatuurlijke verschijnselen dan de meer rationele westerse kerken. Er bestaat een diepgeworteld geloof in de kracht van gebed, genezing en het uitdrijven van boze geesten. Tijdens het bezoek aan de Pinkstergemeente van pastor 4 vond er bijvoorbeeld een speciale uitdrijvingsdienst plaats. Hierbij werd er langdurig in tongen gesproken, lagen gemeenteleden af en toe trillend op de grond en vond er genezingspraktijk plaats. Gedurende drie uur werd er luidkeels en vurig gebeden om de vervulling en kracht van Gods Geest als bescherming tegen negatieve invloeden.

In de bezochte gemeenten heerst een diepe angst voor demonische machten, ziekte, armoede, ongelukken, een vroegtijdige dood en de hel, waartegen Gods Geest moet beschermen. Degene die zijn vertrouwen op God stelt, wordt in dit aardse leven beschermd en rijkelijk gezegend en ontvangt een vervuld leven. Tijdens alle bijgewoonde diensten, was er een moment van getuigenissen waarin gemeenteleden vertelden over de bijzondere manieren waarop God hen had beschermd tegen ongelukken, ziektes en hen had gered uit moeilijke en bedreigende situaties, waarna God luidkeels werd geprezen. Hieruit blijkt dat er in de visie van de bezochte Afrikaanse gemeenschappen voortdurend satanische machten actief zijn die gelovigen ervan weerhouden het beloofde leven te bereiken. Het Afrikaanse dualistische wereldbeeld waarin twee rijken strijden om zielen en gebieden blijkt ook in Nederland nog steeds relevant te zijn. Uit de gesprekken kwam naar voren dat zelfs evangelisatie wordt gezien als een spirituele krachtmeting, waarbij aanhoudend en gepassioneerd gebed de belangrijkste rol speelt.

Pastor 2 en pastor 3 erkenden openlijk dat er af en toe sprake is van vermenging met traditionele religies en spiritualiteit. Alleen Pastor 2 liet enige vorm van kritische reflectie zien op dit gebied:

'What I've come to realize is that many Africans bring their culture and traditional beliefs into their theology. Sometimes, African Christians take it to extremes. We Africans are highly inclined towards spirituality. It permeates everything, and superstition becomes intertwined with our beliefs. They believe that every event holds a special meaning. Let me tell you, everything gets a spiritual connotation. There is a spiritual aspect to everything! Yes.. Sometimes, when someone is unemployed, sick, or facing difficulties... it's attributed to something their father did wrong. There is sometimes suspicion towards scientists, scholars and doctors. They interpret everything, everything in a spiritual context. I think it can become too focused on spirituality. African theology sometimes gets mixed up with superstition, and that's where it becomes troubling. It can even be dangerous. Fortunately, in our church, these tendencies have diminished. They don't appeal to outsiders.'

De voorgangers 2 en 4 gaven eerlijk aan dat sommige Nederlanders het moeilijk vinden om trouw te blijven aan hun kerk vanwege de culturele kloof en meestal uiteindelijk geen lid worden. Na slechts enkele weken of soms enkele maanden verdwijnen ze weer uit de kerk. Om deze reden vertelde pastor 2 dat hij in het verleden nieuwkomers wel eens doorverwees naar een andere evangelische of Pinkstergemeente in Dordrecht of de omliggende regio, die meer gericht is op de westerse cultuur:

'At times, when they come and see that almost everyone is African, it becomes challenging for them. We make an effort to make them feel welcome, to be kind and friendly. However, we also understand that it can be overwhelming and difficult for them to adapt to the African service and culture. So, sometimes we offer a suggestion. If we feel it's too demanding for someone, we connect them with a Western evangelical church like Jozua or something similar.'

Bovendien gaven drie voorgangers aan dat het ontbreken van speciale aandacht voor kinderen in Afrikaanse kerken westerlingen ervan weerhoudt om naar hun kerk te komen. Tijdens de dienst worden kinderen geacht passief aanwezig te zijn. Westerlingen met kinderen zoeken vaak een plek waar speciale voorzieningen zijn voor hun kinderen, zoals een crèche of een kindernevendienst. Pastor 4 verwoordt het als volgt:

'In Western churches, they often have a well-developed children's department and various activities. They have dedicated youth teachers who take care of the children. We are struggling with that aspect. We feel the absence of such provisions, and it poses a significant challenge for us. We need more expertise in working with children and youth. How can we achieve that? It's challenging to train people to effectively engage with young individuals and guide them as servants of God.'

Uit alle gesprekken kwam naar voren dat Afrikaanse voorgangers inzicht hebben in de bovenstaande culturele, theologische en liturgische verschillen met het westerse christendom. Na zorgvuldig doorvragen geven zij bovendien duidelijk aan dat ze de noodzaak erkennen om zich meer aan te passen aan de westerse cultuur en geloofsbeleving. Zij benadrukken unaniem het grote belang van openstaan voor westerlingen.

4.5.2 Weinig concrete aanpassingen

Eenzijds komt dit besef tot uiting in het feit dat de bezochte Afrikaanse kerken gekenmerkt worden door toegankelijkheid in die zin dat de deuren wijd open staan en in principe iedereen hartelijk verwelkomd wordt om deel te nemen aan de kerkdiensten. Als bezoeker op zondag kreeg de onderzoeker met name in de West-Afrikaanse kerken vriendelijke knikjes en glimlachjes. Hij werd beleefd ontvangen en in twee kerken kreeg hij zelfs een belangrijke erepositie vooraan in de kerk toegewezen. Bij pastor 1, 3 en 5 werd hij uitgenodigd om zichzelf voor te stellen en kort iets te vertellen over zijn onderzoek. Hij werd gerespecteerd en tijdens het begroetingsmoment kreeg hij van alle gemeenteleden een hand. Hij werd behandeld en beschouwd als een speciale gast. Na de dienst ontving hij in twee kerken een klein tasje met een presentje, bestaande uit een koek, een kipklui, een Afrikaanse oliebol met ei en een flesje water.

Anderzijds worden er opvallend weinig tastbare veranderingen doorgevoerd in de kerkelijke praktijk die wijzen op aanpassing aan de westerse cultuur en geloofsbeleving. De aanpassingen die wel zijn opgemerkt of tijdens de interviews naar voren komen, hebben voornamelijk betrekking op de liturgie. Zo werd er in vier van de vijf kerken vertaling naar het Nederlands verzorgd door een jongere die in het Westen is opgegroeid. In de Ghanese kerken van pastor 2 en pastor 5 werd er daarnaast een internationaal bekend lied gezongen. Opmerkelijk was bijvoorbeeld dat in de Ghanese gemeente van pastor 5 een liedboekje werd uitgedeeld met Engelse liederen die nationaal en internationaal in alle kerken van deze Pinksterdenominatie worden gebruikt. Alleen pastor 2 benadrukte expliciet dat er bewust aanpassingen waren doorgevoerd in de kerkdienst om deze aantrekkelijker en toegankelijker te maken voor westerlingen. Deze aanpassingen betroffen onder andere de keuze van liederen, het gebruik van taal en zelfs de kleding:

'Indeed, we have successfully embraced inclusivity within our church community. Our sermons are conducted in English, which is also the prevalent language in Ghana. Additionally, my wife translates the sermons into Dutch every Sunday. We surely believe that this is of great importance for the younger generation of our congregation who were born and raised in the Netherlands. It serves as a means to not only engage them but also to attract newcomers to our church. We consciously stopped singing too many indigenous songs and using indigenous languages a few years ago. That is not attractive to westerners. I also made sure that women no longer wear traditional clothes. That also can be too much of an obstacle.'

Voorganger 2 benadrukte niet alleen het zingen van Nederlandse of Engelse liederen, maar ook het vermijden van de traditionele Ghanese kleding die voorheen door de vrouwen tijdens de kerkdiensten werd gedragen. Ook gaf hij aan in Nederland meer gestructureerd en rustiger te preken dan tijdens kerkdiensten in Ghana.

Op het gebied van contextualisering in de kerkdienst vallen opnieuw zowel de Angolese kerk van pastor 1 als de Congolese kerk van pastor 3 op, aangezien zij geen enkele aanpassing hebben gedaan om rekening te houden met mogelijke niet-Afrikaanse bezoekers. Ook pastor 4 van de Nigeriaanse Pinkstergemeente heeft weinig aandacht voor contextualisering in de kerkdienst. Hij gaf aan dat er af en toe een internationaal bekend lied wordt gezongen. Hij is alert en instrueert het muziketeam om ook een Nederlands lied te zingen wanneer er een Nederlandse gast aanwezig is. Toen naar specifieke aanpassingen werd gevraagd, wees de voorganger erop dat de gemeente rekening houdt met het geluidsniveau vanwege de burens en dat 24-uurs gebeds- en aanbiddingsbijeenkomsten, zoals in Nigeria, niet mogelijk zijn vanwege de Nederlandse regelgeving en de kosten van de zaalhuur.

De Ghanese pastor 2 vertoont in zijn gemeente een grotere mate van aanpassing op liturgisch gebied dan in de andere gemeenten. De voorganger benadrukt dat de fase waarin een Afrikaanse gemeente zich bevindt bepalend is voor de mate van contextualisatie. In de beginfase van hun bediening in het Westen richten veel Afrikaanse voorgangers zich voornamelijk op mensen uit hun eigen taal- en cultuurgebied, die in de kerk een veilige en vertrouwde toevlucht vinden te midden van de kwetsbare positie tijdens het wachten op een verblijfsvergunning, het regelen van de juiste papieren en het zoeken naar inkomen. Naarmate een gemeente langer bestaat en haar leden de Nederlandse taal en cultuur beter beheersen en een stabielere levenssituatie krijgen, groeit vaak de interesse om ook mensen uit andere culturen en de westerse cultuur te bereiken met het evangelie. Het is dan ook geen toeval dat de charismatische gemeente, onder leiding van pastor 2, de meest diverse en gemengde samenstelling van leden had. Het was de enige kerk waar af en toe een handvol mensen uit Oost-Europa of Caribisch gebied aanwezig is. In het licht hiervan deelde de voorganger het volgende verhaal:

'Recently, we had a visitor from Poland at our church. Poland is not widely recognized in Ghana, so this lady seemed quite nervous and unsure when she arrived. However, she decided to stay and attend the service. As time went on, we noticed a positive change in our church community's attitude towards newcomers. People have become more welcoming, open, and friendly. What's remarkable is that the Polish woman who initially felt lost and uncertain now plays an active role in our church. She not only continues to attend but also takes the initiative to greet and welcome other newcomers. She has truly become a leader in this aspect, setting a beautiful example for all of us.'

Dit positieve voorbeeld illustreert op welke wijze een nieuwkomer in de kerk, op verrassende wijze, als rolmodel kan dienen voor de Afrikaanse gemeenteleden als het gaat om het tonen van openheid jegens westerlingen. Ondanks dit voorbeeld zijn er echter opvallend weinig tastbare veranderingen doorgevoerd in de kerkelijke praktijk die wijzen op een aanpassing aan de westerse cultuur en geloofsbeleving. Dit hangt nauw samen met de visie op wat de juiste, Bijbelse manier is om prediking, liturgie en gemeente-zijn vorm te geven.

4.5.3 Afrikaanse aanbidding als Bijbels model

Uit de interviews, met name die met de voorgangers 1,3 en 4, kwam naar voren dat de voorgangers de Afrikaanse manier van aanbidding beschouwen als de juiste, Bijbelse manier van gemeente-zijn. Ze geloven dat westerlingen in de loop van de tijd de geestelijke diepte, schoonheid en Bijbelse waarheid hiervan zullen inzien door de werking van de Heilige Geest. Pastor 4 spreekt zelfs over de 'culture of God':

'We always strive to set aside our own cultural preferences and embrace the culture of God as described in the scriptures. Actually, we should create a platform where Westerners can gain a solid understanding of our church's vision, the RCCG, so that they can develop a similar mindset. Currently, the cultural gap is significant for them, but if they attend and truly observe our services, they will grasp their essence. They need to come, listen attentively, and be open. The Holy Spirit will then grant them deeper comprehension and insight into how we shape our worship. He will guide them in the right direction. For some, certain elements like the keyboard, the lively drumming, and our exuberant singing and dancing may make them uncomfortable. It might seem excessive, even like a carnival, but it's not. No, they must learn to view it from a spiritual perspective. It is truly infused with the Holy Spirit!'

Voor de Afrikaanse voorgangers heeft de manier waarop ze aanbidden en hun liturgie vormgeven duidelijk een diepere betekenis die verder gaat dan alleen een cultureel verschil. Uit hun woorden blijkt een zekere

angst voor verandering en aanpassing aan de westerse cultuur, omdat ze vrezen dat dit zou kunnen afwijken van Gods bedoeling en de voorgeschreven normen in Zijn Woord, en dat wordt als gevaarlijk beschouwd. Tijdens de gesprekken hielden de voorgangers 2 en 3 een krachtig betoog dat gebaseerd was op de diepgewortelde Afrikaanse cultuur die volgens hen haar basis vindt in de Schrift. Zo stelde de laatstgenoemde pastor:

'We Africans possess a vibrant, resilient, and scripturally rooted culture, while Europeans have their own culture, which may not be as robust. We need to make sure we don't get distracted from the Bible! Even as we adopt a more global approach, it is crucial to acknowledge that our culture influences everything we do and pervades every aspect of our lives. Yes, every aspect! I am so convinced that our African culture can serve as a bridge. A bridge for Westerners to communicate the gospel and discover real faith in God.'

Ook voorganger 1 en 4 sluiten zich aan bij deze visie en benadrukken dat het spirituele leven in Afrika volledig in overeenstemming is met de Schrift en de wil van God. Pastor 4 drukte dit als volgt uit:

'According to the Scriptures, we are also commanded to clap, sing, dance, and use tambourines and stringed instruments to praise God. And that's exactly what we do: we play instruments, including tambourines, and encourage everything that breathes to give praise to the Lord. If we let go of that, we're letting go of God's Word! Our way of celebrating and expressing joy may be different from that of Westerners. We need to find a way to help Westerners understand the purpose and significance of our practices when they attend an African church. By doing so, they can start to feel a sense of belonging. Then, we can consider making some adjustments and assist them in adapting.'

Ten slotte benadrukten drie voorgangers dat de Afrikaanse manier van aanbedding een aanstekelijk effect kan hebben op westerse bezoekers. Zij beogen dat westerlingen aanschouwers zijn van hun bruisende enthousiasme, een verlangen koesteren om die Afrikaanse vreugde eveneens te ervaren en een innerlijke drang ervaren om terug te keren naar de kerkdiensten. Om deze reden wordt gemeenteleden vaak opgedragen om aan bezoekers te vragen of zij wederom aanwezig zullen zijn bij toekomstige kerkdiensten.

In samenvatting kan geconcludeerd worden dat Afrikaanse voorgangers op een bewuste of onbewuste en soms krampachtige wijze vasthouden aan hun manier van prediking, liturgische vormgeving en gemeente-zijn. Zij beschouwen dit als een voorbeeld voor westerlingen. Geen van de Afrikaanse voorgangers meldde dat zij veel westerlingen verwelkomen in hun kerkdiensten. Pastor 4 spreekt hier openhartig over:

'We first need to establish our presence within the society, the system, and the structure of Dordrecht. The location presents its challenges, and the neighborhood adds to the complexity. Occasionally, a Western individual may enter, but they often leave again very soon. If you don't feel a sense of belonging in a particular place, you won't stay there.'

4.6 Evangelisatie-activiteiten

4.6.1 Verwachting van de jongere generatie

Alle geïnterviewde Afrikaanse voorgangers behoorden tot de oudere generatie, met een leeftijd boven de 40 jaar. Zij uitten allen de hoop en verwachting dat de jongere generatie een invloedrijkere rol zou gaan spelen in het verspreiden van het evangelie onder de westerse bevolking. Deze jongeren spreken de Nederlandse taal, zijn opgegroeid in een westerse context en hebben daardoor een veel beter begrip van de westerse cultuur dan de oudere generaties. Tijdens de kerkbezoeken sprak de onderzoeker met enkele jongeren. Tijdens deze informele gesprekken gaven zij aan dat ze op missionair vlak vrijmoediger zijn dan de vaak conservatievere oudere generatie in de kerk. De ouderen zijn minder vertrouwd met de Nederlandse taal en cultuur en hechten vaak waarde aan Afrikaans-inheemse tradities, wat de ideeën en enthousiasme van de jongeren soms tempert. De oudere gemeenteleden ervaren moeilijkheden bij het benaderen van mensen buiten de kerk en zijn weinig tot niet betrokken bij evangelisatie gericht op westerlingen.

Niet voor niets geven meerdere voorgangers aan dat ze zich concentreren op het onderwijzen van de jeugd in de kerk. Zowel pastor 3 als pastor 4 uiten hun bezorgdheid over het risico dat de waardevolle jongere generatie verloren gaat in de westerse cultuur. Pastor 4 verwoordt het als volgt:

'We are putting a strong focus on the youth, young people who were born here. They often have a lot of enthusiasm! They are more integrated than us and they can help newcomers integrate better. I pray for them a lot! They understand the Dutch people, their culture, and their way of life. Yeah. So if we can involve young people in what we are doing, it becomes more effective. They are familiar with the culture, having been born here. They are accustomed to the language and everything. So I am highly engaged with the young people, even more than with the main church! Because, yes. And it's making progress gradually. The children, the youth... they must be and stay engaged. We don't want them to get lost in Western culture. They need to have the spirit and be shaped according to God's word.'

Ook pastor 1,2 en 5 onderschrijven deze focus op en verwachting van de jongere generatie. In de Angolese kerk van voorganger 1 zijn er speciale jeugdtrainingen en voorganger 2 gaf zelfs aan dat hij jongeren tussen de 12 en 18 jaar in de kerk voorbereidt op het houden van preken en het delen van het evangelie met buitenstaanders. Op vrijdag krijgen ze een Bijbeltekst waarover ze een mini-preek van ongeveer vijf minuten moeten voorbereiden. Vervolgens brengen ze hun voorbereide boodschap om de beurt naar voren tijdens de kerkdienst, twee dagen later. De voorganger is vaak verrast door het resultaat. Hij wil het belang van het Woord benadrukken en hen trainen voor het verspreiden van het evangelie in de toekomst.

4.6.2 Sociale hiërarchie en autoriteit

Het valt daarnaast op dat er in de bezochte Afrikaanse kerken aanzienlijke waarde wordt gehecht aan sociale hiërarchie, autoriteit en het respecteren van oudere leden van de gemeenschap, vooral de voorgangers. Dit leidt soms tot strikte sociale rangordes, waarbij ouderen of voorgangers gezag uitoefenen en beslissingen nemen die door de jongere kerkleden worden gerespecteerd en opgevolgd. Van jongere generaties wordt verwacht dat zij respect en gehoorzaamheid tonen aan oudere familieleden en gezagsdragers. Dit kan in contrast staan met de westerse cultuur, die over het algemeen meer nadruk legt op individuele vrijheid, gelijkheid en gelijkwaardigheid en waarin de focus meer ligt op het individu en zijn of haar rechten, ongeacht leeftijd, geslacht of sociale status.

Een illustratief voorbeeld hiervan is dat twee van de geïnterviewde pastors zich na de dienst in aparte ruimtes bevonden en bediend werden door jongere kerkleden. Pastor 2 sprak trots over zijn internationale reizen als enige vertegenwoordiger van zijn kerk, waarbij hij regelmatig preekt in West-Afrika en de Verenigde Staten. Afrikaanse voorgangers uit andere continenten zijn ook vaak te gast in Dordrecht, waar zij met veel eerbewondering en respect worden behandeld. Uit het volgende citaat van pastor 2 blijkt dat hij vooral bezig lijkt te zijn met het behouden en uitbreiden van zijn eigen bediening, in plaats van zich te richten op het bereiken van seculiere buitenstaanders:

'Unfortunately, even after all these years, I haven't managed to improve my Dutch skills. I rely on my wife for that. She's really good at speaking Dutch. She's well-educated and works as a doctor in Dordrecht. I should put more effort into it. I should try to fit in better in the Netherlands. Yes, we should adapt more and learn as much as we can about the Dutch language and culture. But honestly, I'm just too busy with traveling, taking care of my own church, and dealing with the situation in Ghana. I started an orphanage there for children who lost their parents, but it's a shame that it has collapsed now. My work involves a lot of traveling. I'm a servant of God and I often find myself in different countries. I travel around preaching, serving God, and encouraging churches and friends in the United States, Ghana, and Suriname.'

Het aspect van autoriteit en sociale hiërarchie werd het meest prominent aangetroffen binnen de sterk hiërarchisch opgebouwde Pinkstergemeente van pastor 5, een wereldwijd actieve kerk. Zowel binnen als buiten Nederland is de leiderschapsstructuur van deze kerk strak georganiseerd, waarbij een duidelijke hiërarchie in autoriteit wordt gehanteerd. Binnen deze kerk hebben hogere leiders, zoals bisschoppen en apostelen, aanzienlijke invloed en macht. Zij dragen de verantwoordelijkheid voor internationale organen en sturen lokale voorgangers aan. De besluitvorming en koers van de kerk worden veelal bepaald door deze hogere leiders, waarbij gehoorzaamheid en respect naar hen toe worden verwacht. Een voorbeeld hiervan is pastor 5, die slechts ongeveer eens per maand aanwezig is in zijn gemeente in Dordrecht, maar desondanks een grote autoriteit uitoefent. Hij reist frequent, dient regelmatig rapport uit te brengen tijdens bovenlokale vergaderingen en heeft ook de verantwoordelijkheid over andere kerken in de provincie die tot dezelfde denominatie behoren. Op zijn beurt moet hij zich houden aan de richtlijnen en instructies van de hogere

leiders. Dit betekent dat er weinig ruimte is voor individuele besluitvorming, eigen interpretatie van geloofspraktijken en eigen initiatief, zelfs op het gebied van evangelisatie.

4.6.3 De lastige praktijk van evangelisatie

Hoewel westerlingen zelden aanwezig zijn bij de zondagse diensten en de meeste kerkelijke activiteiten zich richten op de eigen taal- en cultuurgroep, worden er zo nu en dan evangelisatieactiviteiten georganiseerd door Afrikaanse gemeenten in Dordrecht. Van de vijf Afrikaanse voorgangers gaven twee West-Afrikaanse kerken expliciet aan dat er sprake is van missionaire activiteiten die specifiek gericht zijn op niet-Afrikaanse buitenstaanders. Met name de jongere gemeenteleden zijn hierbij betrokken, aangezien zij de Nederlandse taal beter onder de knie hebben dan de oudere gemeenteleden. In de charismatische gemeente van pastor 2 wordt er bijvoorbeeld aan straatevangelisatie gedaan op de Dordtse markt tijdens de weekenden. Op zaterdagen wordt er een gedeelde marktkraam gebruikt, samen met andere kerken in Dordrecht, waar flyers van de kerk worden uitgedeeld en mensen worden aangesproken die voorbijlopen. Af en toe komt het voor dat er luidkeels gepreekt wordt in het openbaar, begeleid door achtergrondmuziek van zingende gemeenteleden, gitaar en drums.

Ook pastor 4 uit Nigeria gaf aan dat een groepje jonge gemeenteleden maandelijks de straat op gaat in Dordrecht. Ze vragen mensen of ze voor hen kunnen bidden en geven flyers van hun eigen Afrikaanse kerk. Het evangelisatiewerk gericht op westerlingen blijft beperkt tot straatevangelisatie door mensen aan te spreken op straat en flyers uit te delen. Daarnaast hebben pastor 1 en pastor 2 aangegeven dat er in de afgelopen jaren pastorale bezoeken zijn afgelegd aan gevangenen en zieken. Op dit moment zijn er vanuit de Angolese, Congolese en Ghanese kerk van pastor 5 geen specifieke missionaire activiteiten gaande in Dordrecht die gericht zijn op niet-Afrikaanse seculieren. Wel werd in deze kerken aangegeven dat het essentieel is om zich in de toekomst meer op dat aspect te gaan richten.

Iedere Afrikaanse voorganger bracht naar voren dat het een grote uitdaging vormt voor Afrikaanse gemeenteleden om westerlingen te bereiken met het evangelie. Tijdens de gesprekken met pastor 2 en pastor 4 werd benadrukt dat Afrikanen een krachtige en standvastige geest moeten hebben en gesteund moeten worden door de Geest van God, vanwege de zware arbeid die het met zich meebrengt. Pastor 4 deelde zijn ervaring op openharige wijze:

'Sometimes you really need to have a strong mindset, a very strong mindset. That's when we truly rely on the spirit of God. I always say that strength doesn't lie in your physicality, but in your mental state. Sometimes you approach people and try to talk to them, but they show no interest. Absolutely no interest. But if they're not interested, you move on to the next person. Some may show a slight interest, but the most important thing is that as you persist, the Holy Spirit takes over and gradually helps! Yes, He does! (...) Even if it's just a small percentage of people who listen to you..., it is still important to do it. And if we have enough strength in our minds, through the power of the Spirit, to keep visiting, reaching out to people..., we will surely have a fruitful work. God promised His Spirit!'

Tijdens verschillende gesprekken werd duidelijk gemaakt dat de zichtbare resultaten van evangelisatie minimaal zijn. Alleen pastor 2 gaf specifiek informatie over de resultaten van het straatwerk. Hij vertelde dat hij af en toe later werd gebeld door iemand die op straat was aangesproken en die vervolgens gebed wilde vragen voor een moeilijke situatie. Zowel hij als pastor 4 benadrukten dat veel westerse mensen in Dordrecht te kampen hebben met zwaarmoedigheid, eenzaamheid en depressie, waardoor ze veel behoefte hebben aan gebed. Onlangs heeft pastor 4 samen met enkele nieuwe, jonge kerkleden die gevlucht waren uit Oekraïne en bij zijn kerk terecht waren gekomen, de straten van het centrum van Dordrecht bezocht. Ze spraken mensen aan, deelden flyers uit, nodigden hen uit voor de kerk en vroegen of ze samen mochten bidden. Helaas wees bijna iedereen hun toenadering en aanbod af. In Dordrecht lijkt het volgens pastor 4 'op rotsen ploegen'. Mensen lijken meer gesloten te zijn voor de boodschap van het evangelie dan in grote steden zoals Rotterdam en Amsterdam. Pastor 4 zegt:

'I was almost in tears, you know, seeing those young people. They all seemed to be struggling with something. Maybe it was a drinking problem, drugs, depression, and so on. It was disheartening. The first people we approached, one of them almost fell

into the water. Yeah, they were sitting by the canal. They all appeared to be under the influence of drugs, completely disinterested in the gospel. People are so closed off! Maybe it's because we're in the Bible Belt...?'

4.6.4 De rol van social media

In de vorige twee hoofdstukken zijn talrijke theoretische bronnen aangehaald die vóór of tijdens de opkomst van social media zijn geschreven. Hierdoor blijft de rol van social media binnen Afrikaanse christelijke gemeenschappen grotendeels onbesproken in de bestaande missionaire onderzoeken over reverse mission. Het viel echter op dat social media een prominente rol speelt in alle bezochte kerken, met uitzondering van de Pinkstergemeente van voorganger 5. Bijna elke kerkdienst werd via een live-verbinding opgenomen en gestreamd op YouTube of de eigen website. Daarnaast werden er tijdens de diensten regelmatig foto's en video's gemaakt. Met name de jongeren delen deze opnames via diverse social media kanalen, zoals Instagram, WhatsApp, Facebook, Twitter, Snapchat en zelfs TikTok. Het was opmerkelijk dat het digitaal delen van aanbiddingsfragmenten en het online verspreiden van flyers en uitnodigingen vaak genoemd werden als methoden om naar buiten te treden en nieuwe mensen aan te trekken. Echter, toen gevraagd werd of dit ook daadwerkelijk mensen van buiten de eigen taal- en cultuurgroep aantrok, was het antwoord negatief. Men benadrukte herhaaldelijk dat de meest effectieve en gebruikte vorm van evangelisatie het aangaan van gewone, dagelijkse contacten in de samenleving is. In dit verband verklaarde voorganger 1 het volgende:

'Het belangrijkste werk dat wij te doen hebben, is prediken! En dat geldt niet alleen voor de pastor, maar voor ons allemaal. In ons dagelijks leven moeten wij vol vuur de boodschap van Christus verspreiden, waar we ook zijn en wanneer dan ook. (...) Dat is onze verantwoordelijkheid, en door dit te doen voelen wij ons vrij en hebben we onze plicht vervuld. Het is aan de luisteraars om een beslissing te nemen, wij mogen hen niet dwingen. We nodigen mensen uit via het internet. Soms maken we flyers voor onze gemeente of speciale evenementen, die we enthousiast verspreiden in onze netwerken. We maken gebruik van alle sociale netwerken van onze gemeenteleden om onze boodschap naar buiten te brengen. Iedereen nodigt uit, vooral via internet, Facebook, Instagram, TikTok, Whatsapp, bellen, en nog veel meer! Elk gemeentelid draagt zo bij aan de verspreiding van het goede nieuws!'

Het is duidelijk dat jongeren binnen de Afrikaanse kerken op dit gebied vrijmoediger en actiever zijn dan ouderen. Zij zijn bedreven in het gebruik van internet en sociale media. Echter, deze digitale ontwikkeling lijkt opnieuw niet te leiden tot het bereiken van inheemse westerlingen met de boodschap van het evangelie. De aanbiddingsfragmenten, nieuwsberichten en uitnodigingen worden voornamelijk verspreid binnen de eigen, veelal Afrikaanse netwerken.

4.6.5 Vooroordelen en racisme issues

Bij het bespreken van racisme in interacties met westerlingen tonen de voorgangers aanvankelijk terughoudendheid in hun reacties. Ze merken op dat dit vooral gold voor de beginjaren en dat men er inmiddels aan gewend is geraakt, waardoor het tegenwoordig minder vaak voorkomt. Met name de jongere generatie is beter geïntegreerd en gewend om met een donkere huidskleur in Nederland te leven. Voorganger 2 constateerde tijdens zijn beginperiode in Dordrecht dat blanke voorgangers uit westerse kerken afstandelijk waren en zich ongemakkelijk voelden wanneer hij contact zocht, ze vermeden het contact. Nu is dat volgens hem anders geworden. Pastor 4 heeft geleerd racistische uitingen van zich af te laten glijden en negatieve energie buiten te sluiten. Hij kiest ervoor om niet steeds te denken dat iemand racistisch is, maar om te realiseren dat mensen met racistische en bevooroordeelde denkbeelden weinig begrip en inzicht hebben in diverse culturen en erg bekrompen zijn. Ook pastor 3 is gewend geraakt aan blikken en afwijzende reacties van anderen.

Na verder doorvragen bleek echter dat racisme pijnlijk is en veel energie vergt. Alle voorgangers benadrukken dan ook dat het van essentieel belang is om een bepaalde mindset te hebben, een geestelijke kracht die ervoor zorgt dat ze zich niet laten beïnvloeden door de negativiteit waarmee ze keer op keer worden geconfronteerd. Het feit dat vooroordelen pijn kunnen veroorzaken, blijkt uit de woorden van voorganger 2:

'Yes, it really hurts deep down and makes you feel completely broken. When racism affects us, we sometimes find comfort in the church building we rent. We support and encourage each other, pray together, and offer solace. We pray for strength and for God's Spirit to be with us in our hearts. Yes..., Yes... We ask for His strength and power to be within us, in our hearts. Yeab... Some people in the Netherlands are really unkind to us Africans, even over small things. They are not nice... not kind. The way they react, the looks they give us, or when they completely ignore us on the streets. However, we have gotten somewhat used to it. I say 'some people' because there are also very friendly people. The Holy Spirit has also given us the wisdom to handle this... to remain calm. Always stay calm.'

Tot slot geeft pastor 4 aan dat het voor een westerling moeilijker is om een boodschap te accepteren van een persoon met een zwarte huidskleur dan van iemand met een blanke huidskleur. Hij merkt op dat hij het moeilijk vindt wanneer mensen van tevoren al niet willen luisteren wanneer hij hen op straat aanspreekt:

'It is more challenging to receive the message from a person with a dark skin than from someone who is white. Imagine you and I going out for evangelism right now. You go left, I go right. We both approach different individuals and engage in conversation. However, there is a 90% chance that they will stop for you and not for me. Yeab. Yeab. They have no idea what I want to say, whether it's a simple greeting or asking for the time. Even if we were to walk together and I introduced myself, their eyes would instinctively turn towards you first. People don't listen to what I have to say... They jump to a 'no' response before even hearing my questions. It can be so strange and painful at times! When you want to ask something, people immediately shut you down with a resounding 'no, no, no...' People are highly skeptical. Language is also a barrier we face. Despite these challenges, God has the power to break through. Only God can do it!'

4.6.6 Overige hindernissen

Voor veel Afrikaanse christenen bleek het praktisch erg lastig te zijn om naast het bijwonen van kerkdiensten bezig te zijn met missionaire activiteiten. Ze hebben vaak drukke en veeleisende banen, zowel doordeweeks als op zondag. Opvallend was dat er voor en na de diensten slechts kort met elkaar gesproken werd door gemeenteleden. Er werd niet samen gegeten of gedronken na de dienst. Wel konden gemeenteleden van de kerken van pastor 3 en pastor 4 een zakje met snacks en een broodje meenemen naar huis.

Daarnaast viel het op dat alle onderzochte kerken leden hebben die afkomstig zijn uit dorpen en steden ver van Dordrecht. In de Nigeriaanse Pinkstergemeente van pastor 4 waren Afrikaanse christenen aanwezig uit Utrecht, Breda, Enschede, Leiden, Tilburg en zelfs het Zeeuwse Middelburg. In de kerk van voorganger 3 waren er zelfs mensen die speciaal voor de kerkdienst met de trein uit België kwamen. Sommigen hebben om sociale of culturele redenen een sterke band met de voorganger of kerkelijke gemeenschap, waardoor ze wekelijks lange reizen maken. Tegelijkertijd zijn er in de kerken in de loop der jaren opvallend veel veranderingen geweest in het ledenbestand en in de voorgangers.

Verder gaven drie voorgangers aan dat een gebrek aan materiële middelen een obstakel vormt. Voorgangers ontvangen geen salaris voor hun pastorale werk en prediking, en de gemeente huurt vaak slechts een paar uur per week een zaal in een gebouw van de gemeente, een stichting of een andere kerk. Daardoor zijn er weinig plekken waar gemeenteleden doordeweeks kunnen samenkomen. Alle kerken hadden wel een digitale gebedsbijeenkomst die enkele uren duurde, maar deze vond digitaal plaats via Zoom. Pastor 1 heeft het volgende hierover te zeggen:

'We staan voor een grote uitdaging om te blijven voortbestaan! We hebben zo weinig middelen en het is ontzettend moeilijk om onze gebedsplaatsen te bekostigen. Sommigen maanden kunnen we nauwelijks de zaalhuur betalen. We krijgen geen hulp van buitenaf, we zijn volledig op onszelf aangewezen. We hebben geen gebouwen, salarissen, materialen en grote organisaties, zoals westerse dominees. En we doen het uiteraard allemaal op vrijwillige basis! Ik vervul de rol van pastor zonder enige vergoeding, en dat naast mijn drukke voltijdse baan. Door de weeks moet ik wel beschikbaar zijn voor pastorale hulp, want veel mensen vragen of ik voor hen kan bidden. Ook moet ik de dienst van zondag voorbereiden. Maar weet je, God is trouw aan mij! Hij voorziet in mijn behoeften en geeft me de kracht om door te gaan. We geven niet op, we blijven standvastig in ons geloof en vertrouwen op Zijn leiding.'

Ten slotte gaven twee voorgangers aan dat om westerlingen te bereiken, er geïnvesteerd zou moeten worden in een rustige, sfeervolle en gezellige ontmoetingsplaats, waar mensen voor of na de dienst samen koffie

kunnen drinken, of op zijn minst in beschikbare tijd en ruimte waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, netwerken en sociaal contact kunnen leggen. Ze benadrukten dat dit totaal niet gebruikelijk is voor Afrikanen en dat ze zich er erg ongemakkelijk bij voelen. Pastor 4 illustreert dit treffend door te verklaren dat Afrikaanse christenen in eerste instantie naar de kerk gaan om te voorzien in hun geestelijke verlangens naar rust, troost, vervulling door de Heilige Geest, en soms zelfs voor materiële behoeften. De rest is volgens hem bijzaak:

I believe what Westerners highly value is the concept of fellowship, and by fellowship, I mean sitting down together for a cup of coffee or tea. It's fascinating to see how much importance they place on it. For instance, the owners of this building, once they're done, they all come here and enjoy a cup of coffee, maybe have a slice of cake. It holds more significance for them compared to Africans. Africans are more inclined to get straight to the point. We quickly engage in worship, dancing, praying, singing, speaking in tongues, you know... and later on, there's a sermon based on the Word of God. Maybe after the service, we have a few minutes to share some food to take home. But the youth aren't interested in that. They linger around, while many members have to leave early for work. We are too busy for Westerners, haha... The entire process might be overwhelming for them. It could be too much to handle.'

Bovenstaande heeft ook indirect te maken met de familiestructuur, die in Nederland doorgaans anders is dan in Afrika. In de Afrikaanse herkomstlanden is het over het algemeen namelijk niet gebruikelijk dat een heel gezin of gemeenschap op hetzelfde moment samen eet en drinkt. Daarnaast zijn veel Afrikaanse christenen ontheemd en leven zonder ouders, of hebben slechts één ouder, zoals hun moeder. Pastor 1 legde bijvoorbeeld uit dat wanneer ze in de westerse samenleving terechtkomen, velen moeite hebben met het leggen van contact en ontspannen socializen met anderen. Ze zijn simpelweg niet gewend om dat te doen. Daarnaast kwam tijdens de gesprekken herhaaldelijk naar voren dat veel Afrikaanse christenen introvert, voorzichtiger en meer gesloten zijn dan Nederlanders, die over het algemeen extravert, open en direct zijn.

4.7 Contacten met kerken en christelijke organisaties

Uit de interviews blijkt dat er weinig tot geen contact is tussen de verschillende Afrikaanse kerken in Dordrecht, zelfs niet tussen de twee Ghanese kerken. Soms was er zelfs nauwelijks bekendheid van elkaars bestaan. Elke Afrikaanse kerk richt zich op zijn eigen taal- en cultuurgroep, evenals zijn eigen netwerk. De eerder genoemde taalkundige en culturele diversiteit speelt hierbij een rol, evenals de verbondenheid met de kerkelijke traditie en denominatie waartoe elke kerk behoort. Hierdoor blijkt het moeilijk om een gemeenschappelijke basis te vinden.

De Congolese kerk van pastor 3 en de Angolese kerk van pastor 1 hebben momenteel geen contact met andere westerse kerken of christelijke organisaties in Dordrecht. Dit komt mede door het gebrek aan een gecentraliseerde organisatiestructuur en communicatiekanaal. In hun geval ontbreken overkoepelende kerkelijke instanties die hun Afrikaanse kerk verbinden met andere kerken of organisaties. Zij onderhouden tegelijkertijd wel contacten met andere Congolese en Angolese gemeenten in Nederland die af en toe samenkomen op mono-etnische conferenties. Daarentegen is de Engelstalige gemeente van pastor 2 duidelijk meer betrokken bij andere kerken en interkerkelijke christelijke organisaties. Pastor 2 gaf bijvoorbeeld aan dat zijn kerk is aangesloten bij SKIN (Samen Kerk in Nederland) in Rotterdam en betrokken is bij Missie Dordt, een missionaire overkoepelende organisatie in Dordrecht die de afgelopen jaren aanzienlijke groei heeft doorgemaakt. Zijn vrouw is zelfs lid van de Raad van Toezicht van deze organisatie. Er worden regelmatig bijeenkomsten georganiseerd door Missie Dordt, waar pastor 2 de gelegenheid heeft om te netwerken en andere voorgangers uit verschillende gemeenten, ook westerse gemeenten, te ontmoeten. Hij waardeert dit zeer en is er dankbaar voor. Onlangs kreeg hij zelfs de kans om te preken in Jozua en Nehemia, twee grote evangelische gemeenten in Dordrecht. Hierdoor is pastor 2 bekender geworden in de christelijke gemeenschap in Dordrecht. Daarnaast bezoekt de voorganger met enkele leden af en toe Dordtse evenementen, zoals de viering van 400 jaar afschaffing van de slavernij. De voorganger is hierin echt een positieve uitzondering. Zijn kerk staat verder op zichzelf en is niet specifiek verbonden aan een denominatie of moederkerk in Ghana. Het ontstaan van de kerk werd wel gestimuleerd vanuit Assemblies of God in Rotterdam, maar er is geen officiële verbinding.

Hoewel de gemeente van de Angolese pastor 1 naar binnen gericht is en nauwe banden heeft met een pinksterdenominatie uit Angola genaamd MELSA, is de gemeente ook aangesloten bij SKIN, evenals de Nigeriaanse gemeente van pastor 4. Echter, zijn Pinkstergemeente is voornamelijk betrokken bij de eigen denominatie, waarbinnen een duidelijke hiërarchische structuur bestaat en waarvan het hoogste orgaan gevestigd is in Nigeria. De aansturing vindt plaats via een Regionale Pastorale Raad, die wordt geleid door een regionale pastor en toezicht houdt op de lokale gemeenten, elk met een eigen gemeentepastor. Deze pastor moet op zijn beurt rapporteren aan hogere kerkelijke organen. Pastor 4 neemt samen met enkele gemeenteleden en zijn vrouw regelmatig deel aan evenementen zoals nationale bijeenkomsten van hun kerk of zelfs aan grote internationale gebedsbijeenkomsten in grote steden. Opvallend is overigens dat de gemeente van pastor 4 het kerkgebouw deelt met vijf andere christelijke migrantengroepen in Dordrecht en dat er recentelijk een verzoek kwam van de kleine, traditionele doopsgezinde gemeente waar ze de kerkzaal van huren om muziek te maken in hun kerk. Tot slot heeft ook de kerk van voorganger 5 een sterke etnische Ghanese focus binnen de eigen denominatie en een hiërarchische structuur met nationale en regionale leiders, gemeentepastors en een internationaal bestuur.

4.8 Toekomstverwachtingen

Geheel in lijn met de onderzochte Afrikaanse literatuur delen de Afrikaanse voorgangers een groot en optimistisch geloof in de toekomst van hun kerken en de rol die deze kerken kunnen spelen bij het stimuleren van een opleving van het christendom in Nederland. Hoewel dit momenteel in de meeste onderzochte kerken nog niet goed tot uiting komt of weinig succesvol is, gaven alle voorgangers aan dat ze in de toekomst meer willen doen om westerlingen te bereiken met het evangelie. Dit getuigt opnieuw van hun sterke missionaire bewustzijn en plichtsgevoel. Pastor 4 gaf dit het duidelijkst en vol enthousiasme aan:

'Yes, absolutely, there will be an amazing revival. No doubt about it! The Netherlands and Europe are about to experience a powerful revival. People who have lost their way will rediscover Christ. We are passionate about spreading the good news and inviting Westerners to join our church community. We pray a lot for this cause. It's deeply rooted in our hearts. Our biggest hope is to see more people from the Netherlands embracing the church. But if they decide not to come, we've done our best to share our message with them. They can find comfort in any other church they prefer. Just like Paul said, he planted the seeds, Apollos took care of them, and God made them grow. Our job is to faithfully follow God's teachings and share them far and wide.'

Ook de Angolese pastor 1 deelt het geloof in de kracht van het Afrikaanse christendom:

'Wanneer ik naar Nederland kijk, zie ik dat het misschien vroeger anders was, maar nu is het zo zwak en koel. Het stelt niet veel voor. Het is niet radicaal en niet in overeenstemming met Gods Woord. Ik zie gelovigen steeds onder worden, kerken achteruitgaan en weinig jongeren in hun midden. Wij hopen, bidden en verwachten dat Afrikaanse christenen nieuw leven kunnen brengen. Een opwekking. We moeten niet langer zo timide zijn, nee, we moeten agressiever zijn in het verspreiden van het evangelie, zelfs in het centrum van de stad! Ja, in het hele land!'

Alle voorgangers erkenden uiteindelijk het belang van een multiculturele kerk van Christus die een afspiegeling vormt van christenen uit diverse taal- en cultuurgebieden.

4.9 Conclusie

De geïnterviewde Afrikaanse voorgangers gaven allen aan dat ze op jonge leeftijd al actief waren als christenen in Afrika, deelnamen aan de studie van Gods Woord en affiniteit hadden met theologisch onderzoek. Geen van hen gaf aan bewust door een kerk vanuit Afrika te zijn uitgezonden om het evangelie in het Westen te verkondigen. De pastors kwamen allemaal op jonge leeftijd als gewone Afrikaanse christenen naar het Westen via een intensief migratieproces en groeiden geleidelijk door de jaren heen naar een bediening in Nederland. Twee van hen hadden echter al voor hun komst naar Nederland een diepgeworteld verlangen om het evangelie in het Westen te verspreiden. Alle voorgangers waren zich zeer bewust van de noodzaak om het evangelie onder westerlingen te verspreiden.

De Afrikaanse voorgangers begrepen duidelijk de noodzaak van contextualisering om westerlingen aan te trekken. Ze waren goed op de hoogte van de culturele en theologische kloof tussen Afrikaanse christenen

en inheemse westerlingen, met betrekking tot ethiek, geloofsbeleving, aanbidding en liturgie, en noemden vele concrete voorbeelden. Ze realiseerden zich dat westerlingen het moeilijk vinden om zich aan te sluiten bij hun kerken vanwege deze verschillen.

Hoewel er enkele aanpassingen zijn gemaakt op liturgisch gebied, zoals vertalingen in het Nederlands, liederen en kledingkeuze, zijn er opvallend weinig tastbare veranderingen doorgevoerd in de kerkelijke praktijk die wijzen op aanpassing aan de westerse cultuur en geloofsbeleving. Dit komt voort uit hun visie op wat de juiste, Bijbelse manier is om prediking, liturgie en gemeenschap vorm te geven. In de bezochte Afrikaanse gemeenten bleek vaak sterk dualistisch gedacht te worden vanuit angst, niet alleen voor onzichtbare, tegenwerkende demonische machten en tegenslagen in het leven, maar ook voor een gevaarlijke afwijking van de Afrikaanse manier van aanbidden, prediken en gemeenschapsvormen, die als de juiste, Bijbelse manier wordt beschouwd en bovendien inspirerend wordt geacht voor westerlingen.

Als het gaat om missionaire activiteiten onder westerlingen, viel op dat de oudere generatie Afrikaanse voorgangers in Nederlandse kerken hoopt en verwacht dat de jongere generatie een invloedrijkere rol zal spelen. Deze jongeren zijn opgegroeid in een westerse context, begrijpen de Nederlandse taal en cultuur beter, en tonen meer vrijmoedigheid op missionair gebied in vergelijking met de oudere generatie. Daarom richten meerdere voorgangers zich op het onderwijzen en trainen van jongeren, met speciale jeugdtrainingen en het voorbereiden en presenteren van preken tijdens kerkdiensten. Op deze manier hopen zij de jongere generatie voor te bereiden op een effectieve verspreiding van het evangelie in de toekomst.

In de bezochte Afrikaanse kerken wordt grote waarde gehecht aan sociale hiërarchie en respect voor oudere leden en voorgangers, wat soms resulteert in strikte rangordes en gehoorzaamheid aan autoriteit. Dit laat weinig ruimte voor individuele besluitvorming en eigen initiatief, zelfs op het gebied van evangelisatie. Bovendien zijn voorgangers vaak vooral bezig met het behouden, verstevigen en uitbreiden van hun eigen bediening, in plaats van zich te richten op het bereiken van seculiere buitenstaanders. Om dit te bereiken, tonen ze een actieve en betrokken missionaire inzet binnen hun eigen taal- en cultuurgemeenschap.

Ondanks het bovenstaande worden er zo nu en dan evangelisatieactiviteiten onder niet-Afrikaanse buitenstaanders georganiseerd door de Nigeriaanse gemeente van pastor 4 en de Ghanese gemeente van pastor 2. Dit gebeurt voornamelijk in de vorm van straat evangelisatie, het uitdelen van flyers en prediking op de markt onder begeleiding van muziek. Tijdens de gesprekken werd duidelijk gemaakt dat de zichtbare resultaten van evangelisatie minimaal zijn. Het werk wordt als zwaar en emotioneel belastend ervaren. Alle voorgangers benadrukken het belang van de kracht van Gods Geest die bescherming biedt tegen negativiteit, vooroordelen en racisme, waar zij regelmatig mee geconfronteerd worden.

Het is opvallend dat social media een grote rol speelt in alle bezochte gemeenten. Jongeren delen regelmatig opnames van kerkdiensten en maken gebruik van diverse social media kanalen. Hoewel dit wordt gezien als een manier om naar buiten te treden, wordt erkend dat het geen mensen van buiten de eigen taal- en cultuurgroep aantrekt. De nadruk ligt vooral op aanhoudend gebed vanuit een dualistisch wereldbeeld om een geestelijk doorbraak in de spirituele krachtmeting en het aangaan van gewone, dagelijkse contacten in de samenleving als de meest effectieve vorm van evangelisatie.

Andere belemmerende factoren voor het opzetten en uitvoeren van missionaire activiteiten zijn drukke en veeleisende banen, inclusief werk op zondag, woonplaatsen van gemeenteleden op grote afstand van de kerklocatie, gebrek aan geschikte ruimtes om samen te komen, tekort aan financiële en materiële middelen, gewend zijn aan andere familie- en gemeenschapsstructuren, gewend zijn aan alternatieve benaderingen en communicatiemethoden, en het afwijzen van missionaire methoden die effectief blijken te zijn in een westerse context.

Er is weinig tot geen contact tussen verschillende Afrikaanse kerken in Dordrecht. Elke Afrikaanse kerk richt zich voornamelijk op de eigen taal- en cultuurgroep en heeft zijn eigen (inter)nationale netwerk. Enkele kerken zijn echter ook aangesloten bij Nederlandse overkoepelende, verbindende organisaties. De zelfstandige Ghanese kerk van pastor 2 vormt een positieve uitzondering, omdat deze kerk contact heeft

met enkele evangelische gemeenten, betrokken is bij diverse Dordtse evenementen en deelneemt aan Missie Dordt, een missionaire interkerkelijke organisatie.

Een opvallende bevinding is dat voorgangers uit Midden-Afrikaanse landen zoals Congo en Angola minder gedetailleerd en terughoudender spreken over hun migratieproces, kerkelijke praktijk en missionaire activiteiten in Nederland. Hun voorgangers en kerkleden zijn aanzienlijk minder open, extravert en enthousiast dan in de West-Afrikaanse Ghanese en Nigeriaanse kerken. Deze kerken worstelen met de grootste taal- en cultuurbarrières en passen zich nauwelijks aan de westerse context aan. Zij voeren momenteel geen missionaire activiteiten gericht op westerlingen uit en hebben het minste contact met andere kerken, overkoepelende netwerken en missionaire organisaties.

Ten slotte delen alle Afrikaanse voorgangers een groot en optimistisch geloof in de toekomst van hun kerken en de rol die deze kerken kunnen spelen bij het stimuleren van een opleving van het christendom in Nederland. Hoewel dit momenteel nog niet goed tot uiting komt of weinig succesvol is in de meeste onderzochte kerken, gaven alle voorgangers aan dat ze in de toekomst meer willen doen om westerlingen te bereiken met het evangelie.

5. Algemene conclusie en discussie

5.1 Meer dan alleen retoriek

In de achterliggende twee decennia hebben tal van wetenschappers zich verdiept in het missionaire paradigma van reverse mission. Dit paradigma is herhaaldelijk onderwerp van discussie geweest en heeft daardoor een controversieel karakter gekregen. Er bestaan verschillende interpretaties, terminologieën en nuances met betrekking tot het concept. Niettemin kan geconcludeerd worden dat de vraag in de titel van dit onderzoek, of reverse mission slechts een 'lege belofte' is, negatief beantwoord moet worden. Hoewel reverse mission in veel gevallen kan functioneren als een theoretisch discours of bemoedigende retoriek, is er sprake van een daadwerkelijke missionaire realiteit die het onderwerp van onderzoek kan zijn. Het kan worden gedefinieerd als de bewuste of onbewuste zendingsstrategie van kerken in Afrika, Azië en Latijns-Amerika om het Westen (opnieuw) te evangeliseren. Het is realiteit dat er in de afgelopen decennia vanuit het mondiale Zuiden een aanzienlijke migratiestroom van christenen heeft plaatsgevonden, van zowel voorgangers als gewone gelovigen, die doorgaans een sterk verlangen hebben om actief deel te nemen aan missionaire activiteiten in het Westen. Het feit dat er om diverse redenen in de praktijk weinig van deze missionaire intenties tot uitvoering komt, doet niets af aan de realiteit van een massale omgekeerde missionaire beweging en het bestaan van concrete voorbeelden van missionaire resultaten op kleine schaal. De werkelijkheid en impact van reverse mission dienen beoordeeld te worden aan de hand van andere criteria dan alleen het aantal westerse bekeerlingen.

5.2 Reverse mission vanuit westers perspectief

In vrijwel alle beschikbare wetenschappelijke studies wordt de impact van reverse mission in West-Europa en Nederland als minimaal beoordeeld aan de hand van numerieke criteria. De beperkte empirische onderzoeken die zijn uitgevoerd, tonen aan dat het aantal Europeanen dat daadwerkelijk wordt bereikt met de evangelieboodschap zeer gering is. Hoewel er een drang wordt waargenomen onder niet-westerse christenen in het Westen om de gesecculariseerde westerse samenleving te evangeliseren, is de algemene conclusie dat deze intentie tot op heden nauwelijks werkelijkheid wordt. Het blijkt moeilijk, zo niet onmogelijk, om autochtone Europeanen te betrekken bij niet-westerse kerkelijke gemeenschappen. Missionaire activiteiten van Afrikaanse kerken zijn meestal gericht op de eigen etnische of taalkundige groepen en tonen weinig betrokkenheid bij het christendom in het gastland, wat kan leiden tot sociale en religieuze segregatie.

Westerse geleerden zijn het er unaniem over eens dat er een aanzienlijke culturele en sociaaleconomische kloof bestaat tussen autochtone Europeanen en allochtone christenen uit het mondiale Zuiden. Dit wordt veroorzaakt door taal- en cultuurbarrières, verschillen in welvaart en opleidingsniveau, vervreemdende evangelisatiemethoden, afwijkende theologische inhoud, gebrek aan interculturele vaardigheden en zelfs wederzijdse vooroordelen, westerse superioriteitsgevoelens en racisme. De weinige autochtone Europeanen die wel worden bereikt door reverse mission-activiteiten en lid worden van niet-westerse kerken, zijn meestal betrokken geraakt via huwelijksrelaties of vanwege hun zoektocht naar nieuwe liturgie, gemeenschapszin of theologie. Bovendien komen ze voornamelijk uit lagere sociaaleconomische klassen.

5.3 Reverse mission door een Afrikaanse bril

Afrikaanse auteurs die zich specifiek bezighouden met het onderwerp van reverse mission zijn zich bewust van de twijfels omtrent de bruikbaarheid van het concept. Ze bekritisieren voornamelijk kolonialistisch getinte begrippen en de vergelijking met vroegere zendingsorganisaties uit het Westen. Desondanks blijven zij de terminologie van reverse mission hanteren. De Afrikaanse Israel Olofinjana hanteert een bredere definitie door de holistische kant van Afrikaanse zending te benadrukken, met nadruk op maatschappelijke betrokkenheid en sociale actie tegen armoede en onrecht in de westerse samenleving.

Daarnaast erkennen Afrikaanse auteurs dat Afrikaanse kerken vaak een mono-etnische focus hebben bij hun kerkelijke en missionaire activiteiten in het Westen. Het feit dat deze kerken fungeren als veilige havens

voor Afrikaanse immigranten en etnische minderheden die worstelen met diverse noden wordt door hen beschouwd als vanzelfsprekend vanwege de tegenstand en discriminatie die zij ervaren. De auteurs herkennen alle in wetenschappelijke literatuur beschreven obstakels voor missionaire gerichtheid op autochtone westerlingen, zoals een tekort aan theologisch onderwijs, gebrek aan inzicht in contextualisering en taal- en cultuurbarrières. In hun geschriften benadrukken ze voornamelijk de negatieve impact van raciale discriminatie, evenals de bijbehorende stigmatisering en ongelijkheden op basis van klasse of status.

Hoewel Afrikaanse auteurs de twijfels rondom de terminologie en resultaten van reverse mission erkennen, bieden zij tegelijkertijd beduidend meer positieve voorbeelden van effectieve missionaire arbeid in het Westen dan wat te vinden is in westerse onderzoeksliteratuur. Zij leggen sterk de nadruk op de positieve impact van reverse mission en schrijven opvallend uitgebreid en optimistisch over een langverwachte reflexbeweging, de 'blessed reflex', waarbij Afrikanen het evangelie teruggeven aan Europa. De auteurs beschouwen reverse mission als een impactvolle realiteit, waarbij zij geloven dat God Afrikanen op verrassende wijze wil gebruiken, vergelijkbaar met de eerste eeuwen van het christendom, om het ingezonken Westen te her-evangeliseren. Zij benadrukken de gaven en inzichten die Afrikaanse christenen meebrengen, zoals spirituele diepgang, geestdriftige aanbiddingsvormen, bevrijdingstheologie, interculturele gevoeligheid en holistische benaderingen. Ook dragen Afrikaanse christenen volgens hen bij aan internationale zending, het opvullen van geestelijke en bestuurlijke vacuüms, grotere betrokkenheid bij sociale projecten en een multiculturele eenheid binnen de christelijke oecumene. Niet voor niets pleiten de Afrikaanse geleerden voor een betere integratie van Afrikaanse theologie, missiologie en kerkgeschiedenis in de theologische literatuur.

Deze positieve impact van reverse mission wordt door Afrikaanse auteurs niet in eerste instantie gezocht in numerieke toename van bekeerlingen, maar voornamelijk in het op breder vlak ondermijnen van het secularisatieproces in het Westen en de groei van multiculturele kerken. Ze leggen sterk de nadruk, vrijwel zonder enige nuance, op het missionaire bewustzijn en de zendingsdrang van Afrikaanse christenen die naar het Westen zijn geëmigreerd, en beschouwen hen als potentiële zendelingen. Toekomstige missionaire kansen worden voornamelijk gezien in de missionaire toerusting van jonge Afrikaanse generaties en in een multiculturele ontwikkeling waarbij meer westerse christenen lid worden van Afrikaanse kerken.

De Afrikaanse zendingsbeweging draagt het stempel van marginalisatie, machteloosheid en kwetsbaarheid, waarbij Afrikaanse christenen reageren tegen de dominantie van het westerse christendom. Vanuit Afrikaans perspectief wordt reverse mission gezien als een door God geleide beweging vanuit een marginale onderdog positie, die sterk doet denken aan het Bijbelse paradigma van pelgrims, migranten en vluchtelingen. De visie op de missionaire impact van Afrikaanse christenen en hun toekomstige kansen in het Westen is door de bril van Afrikaanse geleerden rooskleuriger en verwachtingsvoller dan in westerse onderzoeksliteratuur.

5.4 Wat komt ervan terecht in Dordrecht?

De voorgangers van de vijf geselecteerde kerken in de casestudy van Dordrecht gaven allemaal aan dat ze op jonge leeftijd als gewone Afrikaanse gelovigen naar het Westen zijn geëmigreerd. Geen van hen verklaarde dat ze bewust werden uitgezonden door een kerk of zendingsorganisatie vanuit Afrika om het evangelie in het Westen te verspreiden, hoewel drie kerken momenteel duidelijk in contact staan met overkoepelende kerkelijke organisaties in Afrika. Desondanks erkennen zij de noodzaak om het evangelie onder westerlingen te verspreiden en begrijpen ze het belang van contextualisering om westerlingen aan te trekken. Twee voorgangers hadden in hun Afrikaanse land van herkomst reeds het persoonlijke verlangen om het evangelie te verspreiden in het Westen.

De Afrikaanse voorgangers van de vijf overwegend charismatische en Pinksterkerken, waren goed op de hoogte van de culturele en theologische kloof tussen Afrikaanse christenen en inheemse westerlingen, en beseften dat deze verschillen het voor westerlingen moeilijk maken om zich aan te sluiten bij hun kerken. Hoewel er enkele aanpassingen zijn gedaan op liturgisch gebied, zoals vertalingen in het Nederlands, liederen en kledingkeuze, zijn er echter opvallend weinig tastbare veranderingen doorgevoerd die wijzen op aanpassing aan de westerse cultuur en geloofsbeleving. Dit komt voort uit hun theologische visie op de

Bijbelse, juiste manier om prediking, liturgie en gemeenschap vorm te geven, waarbij vanuit een dualistisch wereldbeeld angstvallig en krampachtig wordt vastgehouden aan Afrikaanse tradities die bovendien als inspirerend worden beschouwd voor westerlingen. Net zoals in de Afrikaanse literatuur wordt er nadruk gelegd op de waarde en noodzaak van de gaven en inzichten die Afrikaanse christenen met zich meebrengen, zoals spirituele diepgang, geestdriftige aanbiddingsvormen, bevrijdingstheologie en holistische benaderingen.

In lijn met de onderzochte Afrikaanse literatuur werd daarnaast duidelijk dat de oudere generatie Afrikaanse voorgangers hoopt en verwacht dat de jongere generatie een invloedrijkere rol zal spelen in missionaire activiteiten onder westerlingen. Deze jongeren zijn opgegroeid in een westerse context, begrijpen de Nederlandse taal en cultuur beter en tonen meer vrijmoedigheid op missionair gebied. Daarom richten meerdere voorgangers zich op het onderwijzen en trainen van jongeren, om hen voor te bereiden op een effectieve verspreiding van het evangelie in de toekomst.

Daarnaast spelen sociale hiërarchie en respect voor oudere leden en voorgangers een belangrijke rol in de Afrikaanse kerken. Dit kan leiden tot strikte rangordes en beperkte individuele besluitvorming, zelfs op het gebied van evangelisatie. Daarnaast zijn voorgangers vaak vooral gericht op het behouden, verstevigen en uitbreiden van hun eigen bediening, waardoor ze minder aandacht hebben voor het bereiken van seculiere buitenstaanders.

Hoewel zowel de Nigeriaanse kerk als een van de Ghanese kerken in Dordrecht af en toe actief zijn in straatangelisatie onder niet-Afrikaanse buitenstaanders, zijn de zichtbare resultaten minimaal. Bovendien wordt deze vorm van evangelisatie als zwaar en emotioneel belastend ervaren, voornamelijk vanwege de negativiteit, vooroordelen en racisme waarmee ze geconfronteerd worden. Daarnaast zijn er diverse belemmerende factoren die het opzetten en uitvoeren van missionaire activiteiten bemoeilijken, zoals drukke (weekend)banen, grote reisafstanden tussen gemeenteleden en een gebrek aan ruimtes en financiële en materiële middelen. Daarnaast speelden cultureel gebonden familie- en gemeenschapsstructuren, communicatiemethoden en de afwijzing van westerse evangelisatiemethoden een belemmerende rol. Bovendien is er weinig tot geen contact tussen de verschillende Afrikaanse kerken in Dordrecht, met uitzondering van enkele kerken die aangesloten zijn bij Nederlandse overkoepelende organisaties. De nadruk ligt vooral op het aanhoudend en gepassioneerd bidden om een geestelijke doorbraak, het delen van kerkgebonden nieuwsitems via social media en het aangaan van gewone, dagelijkse contacten in de samenleving als de meest effectieve vormen van evangelisatie. Net zoals in de Afrikaanse literatuur wordt elke Afrikaanse christen met zijn of haar holistische geloof beschouwd als een potentiële zendeling. Men redeneert en handelt vanuit een positie van marginalisatie en machteloosheid.

Opvallend is dat voorgangers uit Midden-Afrikaanse landen, zoals Angola en Congo, terughoudender zijn als het gaat om het uitvoeren van naar buiten gerichte kerkelijke praktijken en missionaire activiteiten in Nederland, in vergelijking met de meer extraverte en succesvollere West-Afrikaanse kerken, met name de Ghanese kerk van pastor 2. De eerstgenoemde kerken ervaren de grootste taal- en cultuurbarrières en passen zich nauwelijks aan de westerse context aan. Momenteel voeren ze geen missionaire activiteiten gericht op westerlingen uit en hebben ze weinig contact met andere kerken en missionaire organisaties.

Ondanks de uitdagingen en belemmeringen delen alle Afrikaanse voorgangers, in overeenstemming met de Afrikaanse literatuur, een sterk geloof in de toekomst van hun kerken en de rol die ze kunnen vervullen bij de herleving van het christendom in Nederland. Hoewel er momenteel weinig zichtbare resultaten zijn, hebben alle voorgangers aangegeven dat ze in de toekomst meer willen doen om westerlingen te bereiken met het evangelie.

5.5 Vergelijking tussen theorie en praktijk

Wanneer gekeken wordt naar de lage missionaire resultaten onder westerlingen, de belemmeringen op missionair gebied en de mono-etnische focus van Afrikaanse gemeenten, kan geconcludeerd worden dat de Afrikaanse missionaire realiteit in Dordrecht goed overeenkomt met de bevindingen uit westerse onderzoeksliteratuur. Echter, deze mainstream literatuur lijkt te weinig oog te hebben voor de missionaire

werkelijkheid vanuit Afrikaans perspectief. Vanuit dat perspectief wordt er sterk geloofd in de kracht van het holistische, missionair-gerichte Afrikaanse geloof, dat zich op bredere wijze manifesteert dan alleen evangelisatie onder westerlingen. Vanuit deze visie bestaat er een optimistisch en hoopvol geloof in de belangrijke rol van Afrikaanse christenen bij het verspreiden van het christelijke geloof in het verleden en bij het heropleven van het christendom in het hedendaagse Westen.

Daarnaast wordt er onvoldoende aandacht besteed aan het onuitwisbare koloniale verleden en de realiteit dat de Afrikaanse zendingsbeweging gekenmerkt wordt door marginalisatie, machteloosheid en kwetsbaarheid, terwijl zij moet opboksen tegen de dominantie van het westerse christendom met zijn diepgewortelde raciale discriminatie en stigmatisering. Verder wordt er te weinig rekening gehouden met de verschillen tussen Afrikaanse kerken op missionair vlak, de praktische belemmeringen die missionaire activiteiten in een stad soms simpelweg onmogelijk maken, en het dualistische wereldbeeld dat resulteert in angst voor satanische machten en het loslaten van Afrikaanse tradities en aanbiddingvormen.

Anderzijds schrijven Afrikaanse auteurs positiever en concreter over de impact van Afrikaanse kerken dan zichtbaar is in de weerbarstige praktijk in Dordrecht. Onder andere hun bevindingen over Afrikaanse bijdragen aan zending en evangelisatie, multiculturele bedieningen en samenwerkingsvormen, toenemende missionaire contextualisering, het invullen van geestelijke en bestuurlijke vacuüms, en de sterke Afrikaanse betrokkenheid bij sociale projecten worden nauwelijks zichtbaar in Dordrecht. De Afrikaanse auteurs houden te weinig rekening met het feit dat de historische, demografische en sociaal-culturele context van hun onderzoeksgebied in bijvoorbeeld grote steden in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten heel anders is dan de missionaire context in kleinere, seculariserende steden in West-Europa, zoals de Nederlandse stad Dordrecht, die overigens ook nog eens gelegen is in de conservatieve en orthodoxe 'Biblebelt'.

5.6 Validiteit, beperkingen en enkele aanbevelingen

Bij het in overweging nemen van alle bovengenoemde bevindingen is het belangrijk om te beseffen dat het nog te vroeg is om definitieve conclusies te trekken over de vruchtbaarheid en impact van missionaire activiteiten van Afrikaanse christenen in het Westen. Reverse mission moet worden beschouwd als een complex langetermijnproces en de gevolgen ervan dienen te worden beoordeeld aan de hand van andere criteria dan alleen het aantal westerse bekeerlingen. Met de kennis van de geschiedenis van het christendom en de aanzienlijke toestroom van christelijke migranten in Europa, is het niet geheel onredelijk om te stellen dat reverse mission het secularisatieproces in de westerse samenleving ondermijnt en dat er op langere termijn een spirituele opleving te verwachten is in westerse bestemmingslanden. Andrew Walls, een missionair historicus, heeft bijvoorbeeld duidelijk laten zien dat de geschiedenis van het wereldwijde christendom kan worden gereconstrueerd als een opeenvolging van migratiegolven en de vorming van etnische diaspora's.³⁶²

Triangulatie verhoogde de betrouwbaarheid en validiteit van dit onderzoek door het gebruik van verschillende bronnen. Dit omvatte algemene onderzoeksliteratuur, specifieke Afrikaanse literatuur en kwalitatief onderzoek in de vorm van diepte-interviews. Het raadplegen van deze diverse bronnen bood een breder theoretisch kader, inzicht in de Afrikaanse context en directe ervaringen van betrokkenen. Het vergelijken en verifiëren van bevindingen uit verschillende perspectieven en bronnen versterkte de geloofwaardigheid en validiteit van dit onderzoek.

Het onderzoek heeft tegelijkertijd enkele beperkingen die de generaliseerbaarheid van de resultaten kunnen beïnvloeden. Ten eerste is het laatste deel van het onderzoek gericht op één specifieke stad in Nederland, namelijk Dordrecht, en de bevindingen kunnen daarom niet direct worden ggeneraliseerd naar andere steden of regio's in Nederland. Er zijn slechts vijf voorgangers geïnterviewd, wat echter een goede representatie vormt van de betrokkenheid van Afrikaanse kerken bij missionaire activiteiten in de stad Dordrecht. Dit aantal is beperkt omdat er geen andere kerken zijn gevonden waarvan meer dan 80% van Afrikaanse afkomst is. Het is echter lastig om op basis van deze casestudy betrouwbare uitspraken te doen over de Afrikaanse missionaire realiteit in andere Nederlandse steden. Het zou interessant zijn om in de

³⁶² Walls, "Mission and Migration: The Diaspora Factor in Christian History," 19-37.

toekomst een groter aantal Afrikaanse voorgangers en gemeenten te betrekken om een breder beeld te krijgen van de betrokkenheid bij reverse mission in Nederland. Het is daarbij essentieel om ook Afrikaanse gemeenten op te nemen die behoren tot andere kerkelijke stromingen dan de charismatische- en pinksterbeweging. Hoewel deze kerken een minderheid vormen, is het noodzakelijk ze bij toekomstig onderzoek te betrekken om een meer genuanceerd beeld te krijgen van de reverse mission onder Afrikaanse christenen in Nederland.

Ook op het gebied van gespreksvoering vertoont de kwalitatieve onderzoeksmethode haar tekortkomingen. Zoals eerder vermeld in het voorgaande hoofdstuk, bleken de voorgangers van de Midden-Afrikaanse kerken het minst bereidwillig en uitgebreid te zijn bij het beantwoorden van de gestelde vragen. Een van de twee interviews, namelijk het interview dat plaatsvond in de kerk van pastor 1 na de kerkdienst, werd na een half uur onderbroken doordat de Afrikaanse huurders het gebouw dienden te verlaten. Er werd overeengekomen om het gesprek later digitaal voort te zetten. Ook pastor 3 had onverwacht haast na de kerkdienst en was bereid om enkele vragen die tijdens het live interview niet aan bod waren gekomen, achteraf op digitale wijze te beantwoorden. Dergelijke onvoorziene gebeurtenissen behoren enerzijds tot de onderzoekscontext en zijn kenmerkend voor de praktijk van kwalitatief onderzoek, maar kunnen ongetwijfeld invloed hebben op de kwaliteit van het interview. Bovendien waren er bij twee interviews ook andere personen aanwezig ter ondersteuning van de voorganger. Bij pastor 1 waren zijn dochter en de jeugdleider aanwezig vanwege de taalbarrière, en bij pastor 4 was zijn echtgenote aanwezig. Hoewel zij waardevolle en interessante aanvullingen leverden, kan dit mogelijk invloed hebben gehad op de antwoorden die werden gegeven op de interviewvragen. Daarnaast kan het feit dat een blanke, westerse predikant-in-opleiding vragen stelt voor een masteronderzoek, met alle bijbehorende taal- en cultuurverschillen, leiden tot subjectieve antwoorden die bijvoorbeeld een ietwat rooskleuriger beeld schetsen dan de werkelijke missionaire realiteit.

Om de onderzoeksbevindingen met betrekking tot de rol van angst bij het vasthouden aan Afrikaanse tradities en de verklaringen voor de opmerkelijke verschillen tussen Midden-Afrikaanse en West-Afrikaanse kerken te kunnen generaliseren, is een breder en uitgebreider onderzoek nodig. Het is niet verstandig om Afrikaanse christenen over één kam te scheren, omdat er aanzienlijke variatie bestaat binnen en tussen Afrikaanse landen, zowel op cultureel als religieus gebied. Desalniettemin worden de manier waarop Afrikaanse christenen hun geloof praktiseren en zich in de samenleving gedragen beïnvloed door culturele, historische en politieke factoren in hun land van herkomst. Angola en Congo hebben bijvoorbeeld een complexe geschiedenis van kolonisatie, burgeroorlogen en politieke instabiliteit gekend, terwijl landen als Nigeria en Ghana relatief meer politieke stabiliteit hebben gekend, de Engelse taal als primaire voertaal hebben en bovendien een hoger welvaartsniveau hebben bereikt dan de meeste delen van Angola en Congo. Deze historische en economische context kan invloed hebben op de houding en gedragingen van de gelovigen. Bovendien hebben landen zoals Nigeria een rijke culturele geschiedenis met veel verschillende etnische groepen en talen. Ook kunnen kerkelijke tradities of bijvoorbeeld een grotere nadruk op het behouden van sociale harmonie en collectivisme een rol spelen. Om dit objectief vast te stellen, is echter breder en diepgaander onderzoek noodzakelijk.

Daarnaast kan er meer diepgaand onderzoek worden verricht naar de specifieke benaderingen en strategieën die effectief blijken te zijn voor Afrikaanse missionaire inspanningen in westerse context. Dit kan helpen om concrete handvatten te bieden voor Afrikaanse gemeenten en christenen die zich willen inzetten voor missionair werk onder autochtone westerlingen.

Bovendien is het belangrijk om de ervaringen en perspectieven van autochtone westerlingen te onderzoeken en te integreren in toekomstige onderzoeken. Door hun percepties en ervaringen in kaart te brengen, kan een beter inzicht worden verkregen in de impact en effectiviteit van reverse mission vanuit hun westerse perspectief.

Ten slotte zouden er initiatieven moeten worden genomen om een open dialoog en samenwerking tussen Afrikaanse gemeenten en autochtone westerse kerken te bevorderen. Dit zou kunnen resulteren in een vruchtbare uitwisseling van kennis, ervaringen en middelen, wat de effectiviteit van reverse mission verder

zou kunnen vergroten. Op deze manier kunnen traditionele christelijke kerken en Afrikaanse kerken gezamenlijk als één en hetzelfde Lichaam van Christus functioneren en gezamenlijk getuigen van Jezus Christus te midden van het seculariserende Nederland.

Literatuurlijst

- Abram, F.Y., J.A. Slosar en R. Walls, “Reverse Mission: a Model for International Social Work Education and Transformative Intra-national Practice”, *International Social Work* 48, no. 2 (2005), 161-176.
- Adedibu, B.A., “Reverse Mission or Migrant Sanctuaries? Migration, Symbolic Mapping, and Missioinary Challenges of Britain’s Black Majority Churches”, *Pneuma* 35, no. 2 (2013), 405-423.
- Adogame, A., “Contesting the Ambivalences of Modernity in a Global Context: The Redeemed Christian Church of God, North America.” *Studies in World Christianity* 10, no. 1 (2004), 25- 48.
- Adogame, A., “Reverse Mission: Europe a prodigal Continent?”. Ongepubliceerd studiemateriaal 2006, http://www.wcc2006.info/fileadmin/files/edinburgh2010/files/News/Afe_Reverse%20mission_edited.pdf [Laatst geraadpleegd: 31 januari 2023].
- Adogame, A., *The African Christian Diaspora: New Currents and Emerging Trends in World Christianity*. New York: Bloomsbury Academic, 2013.
- Adogame, A., “The rhetoric of reverse mission: African Christianity and the changing dynamics of religious expansion in Europe.” Verslag van een lezing gehouden op conferentie ‘South Moving North: Revised Mission and its Implications’, Protestant Landelijk Dienstencentrum, Utrecht, september 2007.
- Adogame, A., “Transnational Migration and Pentecostalism in Europa”, *PentecoStudies* 9.1 (2010) 56-73.
- Adogame, A., ‘Who do they think they are? Mental Images and the unfolding of an African Diaspora in Germany in Christianity’. In: Adogame, A., R. Gerloff & K. Hock (ed.), *Africa and the African Diaspora: The Appropriation of a Scattered Heritage*. New York: Continuum International, 248-264.
- Ajaja, T., “Megachurch members must break free, stop seeing leaders as perfect”, *Punch*, 26 september 2021, <https://punchng.com/megachurch-members-must-break-free-stop-seeing-leaders-as-perfect-adogame-professor-of-religion/> [Laatst geraadpleegd: 25 mei 2023].
- Asamoah-Gyadu, J. K., “To the Ends of the Earth: Mission, Migration and the Impact of African-led Pentecostal Churches in the European Diaspora”. *Mission Studies* 29, no.1 (2012) 23-44.
- Baarda, D.B., M.P.M. de Goede en J. Teunissen, *Basisboek Kwalitatief Onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers, 2009.
- Bangura, J.B., “African Christian Churches in Flanders”. *Globale Christentümer*, no. 2 (2022) 89-106.
- Bangura, J.B., “Reverse Mission ? Missio Dei and the Spread of African Pentecostalism in the West”. *Ecclesiology*, no. 16 (2020) 379-399.
- Baptist Together, “Perspectives of Majority World Theologies on Suffering and Discipleship” [foto], online artikel september 2020, https://www.baptist.org.uk/Articles/586979/Discerning_the_prophetic.aspx [Laatst geraadpleegd: 25 januari 2023].

- Benders, L., “Grounded Theory uitgelegd: een compleet stappenplan”. Scribbr, 23 november 2021, <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/grounded-theory/> [Laatst geraadpleegd: 11 oktober 2022].
- Burgess, R., “Bringing Back the Gospel: Reverse Mission among Nigerian Pentecostals in Britain”, *Journal of Religion in Europe* 4, no. 3 (2011) 429-449.
- Byrnes, T.A., *Reverse Mission: Transnational Religious Communities and the Making of US Foreign Policy*. Washington D.C: Georgetown University Press, 2011.
- Candler School of Theology, “Jehu, J. Hanciles”, online CV, <https://candler.emory.edu/faculty/profiles/hanciles-jehu.html> [Laatst geraadpleegd: 18 mei 2023].
- Catto, R., “From the Rest to the West: Exploring Reversal in Christian Mission in Twenty-First Century Britain.” Diss. Exeter: University of Exeter, 2008.
- Catto, R. ‘Reverse Mission: From the Global South to Mainline Churches’, in: D. Goodhew (ed.), *Church Growth in Britain: 1980 to the Present*, Farnham: Ashgate Publishing, 2012, 91-106.
- Edwards, R. en J. Holland, *What is Qualitative Interviewing?* London: Bloomsbury Academic, 2013.
- Escobar, S., *A Time of Mission: The Challenge for Global Christianity*. Leicester: Intervarsity Press, 2003.
- European Mission, *Introducing Harvey Kwiyani*, online artikel oktober 2021, <https://www.europeanmission.redcliffe.ac.uk/latest-articles/introducing-harvey-kwiyani> [Laatst geraadpleegd: 23 april 2023].
- ETF, “Joseph Bosco Bangura”, online CV, <https://www.etf.edu/medewerkers/joseph-bosco-bangura/> [Laatst geraadpleegd: 25 mei 2023].
- Fesenmyer, L., “Reverse Missionizing: Migration, Christianity, and Civic Engagement in London”. *Compas Communications* (blog), juni 2014, <https://www.compas.ox.ac.uk/2014/reverse-missionizing-migration-christianity-and-civic-engagement-in-london/> [Laatst geraadpleegd: 28 september 2022].
- Freston, P., “Reverse Mission: A Discourse in Search of Reality?”, *PentecoStudies* 9, no. 2 (2010) 153-174.
- George, S.K., ‘From Missionary to Missiologist at the Margins’, in: P. Lloyd-Sidle en B.S. Lewis (ed.), *Teaching Mission in a Global Context*. Louisville: Geneva Press, 2001, 40-53.
- Haar, ter G., ‘African Christians in Europe’. In: S. Spencer (ed.), *Mission and Migration, Papers read at the biennial conference of the British and Irish association for Mission Studies at Westminster College*, Calver, Hope Valley: Cliff College Publishing, 31-52.
- Haar, ter G., *Halfway to Paradise. African Christians in Europe*. Fairwater, Cardiff: Cardiff Academic Press, 1998.

- Haar, ter G., 'Who Defines African Identity? A Concluding Analysis'. In: Cox, J.L. & G. ter Haar (ed.), *Uniquely Africa? African Christian Identity and Historical Perspectives*. Trenton: African World Press, 2003, 261-74.
- Haar, ter G., 'The African Christian Diaspora in Europe: The Atlantic Difference'. In: Ludwig, F. & J. K. Asamoah-Gyadu, *African Christian Presence in the West: New Immigrant Congregations and Transnational Networks in North America and Europe*, 241-250. Trenton: African World Press, 2011, 241-250.
- Hanciles, J.J., *Beyond Christendom: Globalization, African Migration, and the Transformation of the West*. New York: Maryknoll Orbis Books, 2008.
- Hanciles, J.J., "Beyond Christendom: African Migration and Transformations in Global Christianity". *Studies in World Christianity*, no. 10 (2008) 93-113.
- Hanciles, J., "Migration and Mission: Some Implications for the Twenty-First-Century Church", *International Bulletin of Missionary Research* 27, no. 4 (2003) 146–53.
- Hanciles, J.J., "Transformations within Global Christianity and the Western Missionary Enterprise", *Mission Focus: Annual Review*, no. 14 (2006) 4-27.
- Hastings, A., *The Church in Africa: 1450-1950*. Oxford: University Press, 1994.
- Hill, G., *Global Church: Reshaping Our Conversations, Renewing Our Mission, Revitalizing Our Churches*. Illinois, Downers Grove: IVP Academic, 2016.
- Hof, E.D., "Reimagining Mission in the Postcolonial Condition: A Theology of Vulnerability and Vocation at the Margins". Diss. Amsterdam 2016.
- Jackson, D. en A. Passarelli, *Mapping Migration, Mapping Churches' Responses in Europe: Being Church Together*. Geneve: WCC Publications, 2020.
- Jemirade, D., "Reverse Mission and the Establishment of Redeemed Christian Church of God (RCCG) in Canada", *Misionalia* 45, no. 3 (2017) 263-284.
- Jenkins, P., *God's Continent: Christianity, Islam, and Europe's Religious Crisis*. New York: Oxford Press, 2007.
- Jenkins, P., *The Next Christendom: The Coming of Global Christianity*. Oxford: University Press, 2002.
- Jenkins, P., *The New Faces of Christianity: Believing the Bible in the Global South*. New York: Oxford Press, 2006.
- Johnson, T.M., D.B. Barret en P.F. Crossing, "A View from the New Atlas of Global Christianity" *International Bulletin of Missionary Research* 34, no. 1 (2010), 29-36.
- Johnson, T.M. en G.A. Zurlo, 'Global Christianity and Global Diasporas', in: A. Yong en C. H. Im (ed.), *Global Diasporas and Mission*. Edinburgh: Holy Spirit Research Center, 2014, p. 38-56.

- Jongeneel, J.A.B., R. Budiman & J.J. Visser, *Gemeenschapsvorming van Aziatische, Afrikaanse en Midden- en Zuid-Amerikaanse Christenen in Nederland*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1996.
- Kahl, W., 'Migrants as Instruments of Evangelization: In Early Christianity and in Contemporary Christianity,' In: Chandler H. I. and A. Yong (ed.), *Global Diasporas and Mission*. Regnum Edinburgh Centenary Series, Vol. 23. Oxford: Regnum, 2014, 71-86.
- Kalu, O., *African Pentecostalism: An Introduction*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Kamp, L. van de & R. van Dijk, 'Pentecostals Moving South-South: Brazilian and Ghanaian Transnationalism in Southern Africa', In: A. Adogame en J. Spickard (ed.), *Religion Crossing Boundaries: Transnational Dynamics in Africa and the New African Diasporic Religions*. Leiden/Boston: Brill, 2010, 123-142.
- Kay, W. & A. Dyer, *European Pentecostalism*. Leiden: Brill, 2011.
- Kim, H., 'Migrant workers and 'reverse mission' in the West.' In: S. Hun & Wunsuk Ma, *Korean Diaspora and Christian Mission*, Eugene: Wipf and Stock, 2011, 146-152.
- Kim, Y., "From the 'Church for' to the 'Church with': A Study of Diaspora Missions in South Korea". Diss., Wilmore: Asbury Theological Seminary, 2013.
- Kim, H., "Receiving Mission: Reflection on Reverse Phenomena in Mission by Migrant Workers from the Global Churches to the Western Society", *Transformation* 28, no. 1 (2011) 62-67.
- Knibbe, K., "Nigerian Missionaries in Europe: History Repeating Itself or a Meeting of Modernities?" *Journal of Religion in Europe* 4, no. 3 (2011) 471-487.
- Koning, D.T., "Importing God: The Mission of the Ghanaian Adventist Church and Other Immigrant Churches in the Netherlands". Diss. Amsterdam 2011.
- Kwiyani, H.C., *Mission-Shaped Church in a Multicultural World*. Oxford: Grove Books, 2017.
- Kwiyani, H., *Multicultural Kingdom: Ethnic Diversity, Mission and the Church*. London: SCM Press, 2020.
- Kwiyani, H.C., *Our Children Need Roots and Wings: Equipping and Empowering Young Diaspora Africans for Life and Mission*. Liverpool: Missio Africanus, 2019.
- Kwiyani, H.C., *Sent Forth: African Missionary Work in the West*. New York: Maryknoll Orbis Books, 2014.
- Lauterbach, K. & M. Vähäkangas, *Faith in African Lived Christianity: Bridging Anthropological and Theological Perspectives*. Leiden/Boston: Brill, 2019.
- Lee, S. "Omgekeerde Zending", *De Nieuwe Koers*, no. 1 (2020), <https://denieuwekoers.nl/artikel/omgekeerde-zending/> [laatst geraadpleegd: 27-10-2022].
- López, A.J., 'Introduction: Whiteness After Empire', In: A.J. López (ed.), *Postcolonial Whiteness: A Critical Reader on Race and Empire*. New York: State University of New York Press, 2005, 1-30.

- Mason, J., *Qualitative Researching*. Los Angeles: Sage, 1996.
- Merkus, J., “Een introductie tot kwalitatief onderzoek: uitleg en voorbeelden”. Scribbr, 6 juli 2021, <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/kwalitatief-onderzoek/> [Laatst geraadpleegd: 10 oktober 2022].
- Morier-Genoud, E., ‘Reverse Mission: A Critical Approach for a Problematic Subject’, In: V. Altglas, en M. Wood: *Bringing Back the Social into the Sociology of Religion, Critical Approaches*. Leiden: Brill, 2018, 169-188.
- Muck, T. en F. Adeney. *Christianity Encountering World Religions: The Practice of Mission in the 21st Century*. Michigan: Baker Academic, 2009.
- Obinna, E., ‘African Christians in Scotland: Contesting the Rhetoric of Reverse Mission’, In: Vincett, G., E. Obinna, E. Olson en A. Adogame, *Christianity in the Modern World: Changes and Controversies*. New York: Routledge, 2016, 77-94.
- Ojo, M.A., ‘Reverse Mission’, In J. Bonk (ed.), *Encyclopedia of Mission and Missionaries*. New York/London: Routledge, 380-382.
- Ola, J., “Reverse Mission: Recognising Limiting Factors and Identifying Creative Possibilities.” MA thesis, Liverpool Hope University, 2017.
- Oliveira, S.G., de., “Global South Reverse Mission in Europe: An Examination of the Limiting Factors and Prospects”, *Global Missiology*, no. 3 (2021), 2-7.
- Olofinjana, I.O., *Partnership in Mission: A Black Majority Church Perspective on Mission and Church Unity*. Watford: Instant Apostle, 2015.
- Olofinjana, I.O., *Turning the Tables on Mission: Stories of Christians from the Global South in the UK*. Watford: Instant Apostle, 2013.
- Olofinjana, I.O., *Reverse ministry and mission: Africans in the Dark Continent of Europe*, Milton Keynes: AuthorHouse, 2010.
- Olofinjana, I.O., “Reverse Mission: Is it Rhetoric or Reality?”, <https://goodfaithmedia.org/reverse-mission-is-it-rhetoric-or-reality--cms-21385/> [Laatst geraadpleegd: 28 september 2022].
- Paas, S., “Het vak missiologie anno nu: De plaats en betekenis van missiologie in het theologisch curriculum”, *Theologia Reformata* 58, no. 3 (2015) 253-270.
- Paas, S., “The Making of a Mission Field: Paradigms of Evangelistic Mission in Europe”, *Exchange* 41 (2012) 44-67.
- Paas, S., “Mission from Anywhere to Europe: Americans, Africans, and Australians coming to Amsterdam.” *Mission Studies* 32 (2015) 4-31.
- Pew Research Center, “The Countries with the 10 Largest Christian Populations and the 10 Largest Muslim Populations”, April 2019, <https://pewresearch.org/fact-tank/2019/04/01/the-countries->

with-the-10-largest-christian-populations-and-the-10-largest-muslim-populations/[Laatst geraadpleegd: 04 november 2022].

- Pew Research Center, “The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2015”, 02 April 2015, <https://www.pewresearch.org/religion/2015/04/02/europe/> [Laatst geraadpleegd: 25 oktober 2022].
- Pocock, M., *The Changing Face of World Missions: Engaging Contemporary Issues and Trends* (Grand Rapids: Baker Academic 2005).
- Reddie, A.G., *Is God Colourblind?: Insights from Black Theology for Christian Faith and Ministry*. London: SPCK, 2020.
- Sanneh, L., *Whose Religion is Christianity? The Gospel beyond the West*. Grand Rapids: Eerdmans, 2003.
- Schreck, H. en J. Mellis., “The Church and Multiculturalism: The Role of Immigrant Churches in Amsterdam.” Unpublished research paper, 2013, <https://fathermeditations.com/the-church-and-multiculturalism-the-role-of-immigrant-churches-in-amsterdam/> [Laatst geraadpleegd: 04 oktober 2022].
- Schipper, J., “In Dordrecht ontdekte ik Gods veelkleurigheid.” Online artikel Cvandaag, december 2015, <https://cvandaag.nl/53613-in-dordrecht-ontdekte-ik-gods-veelkleurigheid?viacip=true> [Laatst geraadpleegd: 11 oktober 2022].
- Schuurman, P.J., “Post-Colonial Mission as Gift-Exchange and Reciprocity”, <https://peterschuurman.ca/2019/05/17/post-colonial-mission-as-gift-exchange-and-reciprocity/> [Laatst geraadpleegd: 13 september 2022].
- Silverman, D., *Interpreting Qualitative Data*. London: Sage, 2005.
- Smith, A., “Interview Differences Between Structured, Unstructured and Semi-Structured Interviews”, Comeet, december 2019, <https://www.comeet.com/resources/blog/structured-unstructured-semi-structured-interviews> [Laatst geraadpleegd: 11 oktober 2022].
- Stevens, P. en B. Stelck, “Equipping Equippers Cross-Culturally: An Experiment in the Appropriate Globalization of Theological Education”, *Missiology: An International Review* 21 (1), 1993, 33-36.
- Táscon, S., ‘Refugees and the colonality of power: border-crossers of postcolonial whiteness’, In: A. Moreton-Robinson (ed.), *Whitening Race: Essays in Social and Cultural Criticism*. Canberra: Aboriginal Studies Press, 2004, 239-253.
- Tennent, T.C., *Theology in the Context of World Christianity: How the Global Church Is Influencing the Way We Think about and Discuss Theology*. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2007.
- Wrogermann, H., *Interkulturelle Theologie und Hermeneutik: Grundfragen, aktuelle Beispiele, theoretische Perspektive*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 2012.
- Währisch-Oblau, C., *The Missionary Self-Perception of Pentecostal/ Charismatic Church Leaders from the Global South in Europe: Bringing Back the Gospel*. Leiden: Brill, 2009.

- Walls, Andrew, A.F., ‘Afterword: Christian Mission in a Five-hundred year Context’, In Andrew Walls and Cathy Ross (ed.), *Mission in the 21st Century: Exploring the Five Marks of Global Mission*. New York: Maryknoll Orbis Books, 2008, 193-204.
- Walls, A.F., “Mission and Migration: The Diaspora Factor in Christian History,” in Im, C. H. & A. Yong (ed.), *Global Diasporas and Mission*. Regnum Edinburgh Centenary Series 23, Oxford: Regnum, 2014, 19-37.
- Walls, A.F., “Of Ivory Towers and Ashrams: Some Reflections on Theological Scholarship in Africa”. *Journal of African Christian Thought*, 3, no. 1, (2000) 1-3.
- Walls, A.F., *The Missionary Movement in Christian History: Studies in the Transmission of Faith*. New York: Maryknoll Orbis Books, 2004.
- Walls, A.F., ‘The Rise of Global Theologies’, in Jeffrey P. Greenman and Gene L. Green (ed.), *Global Theologies in Evangelical Perspective: Exploring the Contextual Nature of Theology and Mission*. Illinois, Downers Grove: IVP Academic, 19-34.
- Wan, E., “Diaspora missiology in the context of the 21st century,” *Transformation: An International Journal of Holistic Mission Studies* 28, no. 1 (2011) 3- 13.
- Westerbeke, D., *Internationale Kerken in Dordrecht*. Onderzoek voor Evangelische Theologische Academie, Zwijndrecht, 2015.
- Zurlo, G. & T. Johnson, ‘Religious Demographics of Africa, 1970-2025’, in: Phiri, I.A. (ed.), *Anthology of African Christianity*. Oxford: Regnum, 2016.

Bijlage 1

Geselecteerde Afrikaanse auteurs

Afe Adogame

Afe Adogame, geboren en getogen in Nigeria, is hoogleraar Religie en Samenleving aan het Princeton Theological Seminary. Hij is een vooraanstaande wetenschapper op het gebied van de Afrikaanse diaspora. Hij behaalde zijn doctoraat in godsdienstgeschiedenis aan de Universiteit van Bayreuth in Duitsland en bekleedde posities als universitair hoofddocent wereldchristendom, godsdienstwetenschappen en internationaal directeur van de School of Divinity, New College, aan de Universiteit van Edinburgh in Schotland. Zijn interesses op het gebied van onderwijs en onderzoek zijn breed, maar zijn vooral gericht op de nieuwe dynamiek van religieuze ervaringen en uitingen in Afrika en de Afrikaanse diaspora, met speciale aandacht voor Afrikaanse christenen en opkomende inheemse religieuze bewegingen. Hij onderzoekt tevens de verwevenheid tussen religie en migratie, globalisering, politiek, economie, media en de burgermaatschappij.

Adogame heeft verschillende publicaties geschreven op het gebied van zijn onderzoek, waaronder ‘The African Christian Diaspora: New Currents and Emerging Trends in World Christianity’ (Bloomsbury Academic, 2013), ‘The Public Face of African New Religious Movements in Diaspora: Imagining the Religious Other’ (Ashgate, 2014), ‘Africa in Scotland, Scotland in Africa: Historical Legacies and Contemporary Hybridities’ (Brill, 2014) en ‘Engaging the World: Christian Communities in Contemporary Global Societies’ (Regnum Edinburgh Centenary Series, Regnum, 2014).³⁶³

Joseph Bangura

Dr. Joseph Bangura is een bekwaam wetenschapper en onderzoeker op het gebied van theologie en religiestudies. Hij heeft een doctoraat behaald in Theologie en Religiestudies aan de Evangelische Theologische Faculteit in Leuven, België, en aan de Vrije Universiteit Amsterdam in Nederland. Zijn educatieve parcours omvat ook een masterdiploma in Theologie van ETF Leuven, een masterdiploma in Filosofie in Theologie van Fourah Bay College, University of Sierra Leone, en een bachelordiploma in Theologie van The Evangelical College of Theology in Freetown, Sierra Leone.

Joseph heeft verschillende academische posities en onderwijsfuncties bekleed gedurende zijn carrière. Momenteel is hij werkzaam als Senior Onderzoeker in Religiestudies en Missiologie aan ETF Leuven en als Senior Onderzoeker in Interculturele Theologie aan de Protestant Theological University in Groningen, Nederland. Hij heeft ook gewerkt als parttime docent aan het Institute of Catholic Theology van de Aachen University in Duitsland en als postdoctoraal onderzoeker aan de North-West University in Potchefstroom, Zuid-Afrika.

Als gerespecteerd lid van de academische gemeenschap is Joseph actief betrokken bij verschillende professionele verenigingen en netwerken. Deze omvatten de European Academy on Religion and Society, the Pan-African Theological Roundtable, the American Society of Missiology, the Berlin Society for Mission History, the German Society of Mission Studies, GloPent: European Research Network on Global Pentecostalism, Netwerk Theologien Afrika, en het Lamin Sanneh Institute aan de University of Ghana.

Joseph heeft uitgebreid gepubliceerd in de vorm van boeken, tijdschriftartikelen en hoofdstukken in boeken. Zijn onderzoek richt zich op onderwerpen zoals Afrikaanse theologie, pinksterbeweging, missiologie, secularisatie en de relatie tussen religie en samenleving. Enkele van zijn opmerkelijke werken zijn ‘Pentecostalism in Sierra Leone: Contextual Theologies, Theological Education and Public Engagements’ en ‘Is Africa Incurably Religious? Secularization and Discipleship in Africa’.³⁶⁴

---

³⁶³ Princeton Theological Seminary, <https://www.ptsem.edu/people/afe-adogame>

³⁶⁴ ETF Leuven, <https://www.etf.edu/medewerkers/joseph-bosco-bangura/>

Jehu Hanciles

Dr. Jehu J. Hanciles, geboren en getogen in Malawi, bekleedt de functie van hoogleraar World Christianity en is tevens directeur van het World Christianity Program. Hij heeft in verschillende landen gewoond en gewerkt, waaronder Sierra Leone, Schotland, Zimbabwe en de Verenigde Staten. Bovendien heeft hij als gasthoogleraar aan diverse scholen wereldwijd lesgegeven. Voordat hij in 2012 bij Candler kwam, was Hanciles universitair hoofddocent in de geschiedenis van het christendom en globalisering, en diende hij als directeur van het Centrum voor Missiologisch Onderzoek aan het Fuller Theological Seminary.

Hanciles' meest recente onderzoek richt zich op de geschiedenis van de mondiale verspreiding van het christendom vanuit het perspectief van migratie. Hij heeft een nieuw boek geschreven met als titel 'Migration and the Making of Global Christianity' (Eerdmans, 2021). Hij heeft ook geschreven en gepubliceerd over onderwerpen die verband houden met de geschiedenis van het christendom, met name de Afrikaanse ervaring, en globalisering. Enkele van zijn werken zijn 'Euthanasia of a Mission: African Church Autonomy in a Colonial Context' (Praeger, 2002) en 'Beyond Christendom: Globalization, African Migration and the Transformation of the West' (Orbis Books, 2009), evenals talrijke artikelen. In 2015 stond zijn artikel 'The Future of Missiology as a Discipline' in de top tien van meest gelezen artikelen in het vakgebied van de missiologie. Hij fungeert als associate editor van *Missiology*, een vooraanstaand wetenschappelijk tijdschrift op het gebied van zendingstudies, en is tevens lid van de redactionele adviescommissie voor *Studies in World Christianity* van Baylor University Press.³⁶⁵

Harvey Kwiyani

Dr. Harvey Kwiyani, geboren en getogen in Malawi, vervult de functie van CEO bij Global Connections en combineert dit met een onderwijspositie bij Church Mission Society (CMS), waar hij de leiding heeft over een masterprogramma dat zich richt op het Afrikaanse christendom in Groot-Brittannië. Hij heeft meer dan tien jaar ervaring als wetenschapper en veldwerker op het gebied van zending in Europa en Noord-Amerika. In 2012 behaalde hij zijn doctoraat aan het Luther Seminary met een onderzoek naar de theologische implicaties van het zendingswerk van Afrikanen in Noord-Amerika. Kwiyani's belangrijkste boek over reverse mission draagt de titel 'Sent Forth: African Missionary Work in the West' en is geschreven in 2014. Ook schreef Kwiyani in 2019 het boek 'Our Children Need Roots and Wings', waarin hij jonge diaspora-Afrikanen in het Westen toerust voor een missionair christenleven. Kwiyani's meest recente pennenvrucht draagt de titel 'Multicultural Kingdom: Ethnic Diversity, Mission and the Church'. Daarin onderzoekt de auteur oorzaken en implicaties van de etnische diversiteit van het Britse christelijke landschap en voert hij een pleidooi voor multiculturele aanbidding en bediening. Voorheen gaf hij les in zending, leiderschap en Afrikaanse studies aan het Birmingham Christian College, en doceerde hij African Christianity aan de Liverpool Hope University.³⁶⁶

Israel Olofinjana

Dr. Israel Oluwole Olofinjana, geboren en opgegroeid in Nigeria, is de directeur van de One People Commissie van de Evangelische Alliantie. Hij is een prominente predikant van de Baptistenkerk in Engeland. Voorheen was hij voorganger bij Woolwich Central Baptist Church, een multiculturele en multi-etnische kerk met een Black Majority in Zuidoost-Londen (2014-februari 2021), Crofton Park Baptist Church (2007-2011) en Catford Community Church (2011-2013). Als Nigeriaan met een pinksterachtergrond heeft hij een BA (Hons) in Religious Studies behaald aan de Universiteit van Ibadan, Nigeria, en een MTh aan de Carolina University of Theology.

Israel is de redacteur van verschillende publicaties, waaronder 'World Christianity in Western Europe: Diasporic Identities, Narratives and Missiology' (2020), 'African Voices: Towards African British Theologies' (2017), 'Turning the Tables on Mission: Stories of Christians from the Global South in the UK' (2013). In het laatste genoemde boek beschrijft hij de ervaringen van hedendaagse zendelingen uit het

³⁶⁵ Candler School of Theology, <https://candler.emory.edu/faculty/profiles/hanciles-jehu.html>

³⁶⁶ CMMW, <https://cmmw.org.uk/team/>

mondiale Zuiden die net als hij in het Verenigd Koninkrijk dienen. Ook in zijn boeken 'Partners in Mission' en 'Reverse in Ministry and Missions' gaat de auteur in op de migratiebeweging van Afrikaanse christenen naar het Verenigd Koninkrijk, hun zendingspraktijk aldaar, hun pogingen tot missionaire samenwerking en hun bijdrage aan het westers christendom. Bovendien is Olofinjana de auteur van '20 Pentecostal Pioneers in Nigeria' (2011) en 'Discipelschap, Lijden en Raciale Gerechtigheid: Mission in a Pandemic World' (2021).

Het thema van Olofinjana's onderzoek en publicaties richt zich op de ontwikkeling van Afrikaans-Britse Theologie, waarbij hij de Afrikaanse identiteit verkent door middel van Interculturele Missiologie en Publieke Theologie. Hij is een Honorary Research Fellow bij Queens Foundation for Ecumenical Theological Education in Birmingham. Daarnaast is hij lid van de Christian Aid Steering Group van Black Majority Church leiders die zich bezighouden met raciale rechtvaardigheid en klimaatrechtvaardigheid, en maakt hij deel uit van de adviesgroep over ras en theologie van de Society for the Study of Theology (SST). Israel is ook adviseur van het Executive Team van Lausanne Europe, waarbij hij hen adviseert over vraagstukken met betrekking tot diasporabedieningen in Europa. Bovendien is hij lid van de Baptist World Alliance (BWA) Commissie voor Zending.³⁶⁷

---

³⁶⁷ CMMW, <https://cmmw.org.uk/team/>

Bijlage 2

Geselecteerde voorgangers van 5 Afrikaanse gemeenten in Dordrecht

---

Pastor 1

Denominatie: Pinkstergemeente (vanaf 2007)
Gemiddeld ledenaantal: 40
Achtergrond gemeenteleden: Angola
Taal: Frans (vertaling in Nederlands)
Voorganger: Angolees (50 jaar)
Kerkdienst: zondagmiddag van 15:00 tot 18:00

Pastor 2

Denominatie: Pinkster- / charismatische gemeente (vanaf 2002)
Gemiddeld ledenaantal: 90
Achtergrond gemeenteleden: 95% West-Afrikaans: overwegend Ghanees (enkele leden uit Nederland, Oost-Europa en Zuid-Amerika)
Taal: Engels (vertaling in Nederlands)
Voorganger: Ghanees (47 jaar)
Kerkdienst: zondagmiddag om 13:15-16:00

Pastor 3

Denominatie: Pinkster- / charismatische gemeente (vanaf 2009)
Gemiddeld ledenaantal: 35
Achtergrond gemeenteleden: Angola (en enkele personen uit Togo en Burundi)
Taal: Frans (vertaling in Nederlands)
Voorganger: Angolees (54 jaar)
Kerkdienst: zondagmorgen van 11:00 tot 14:00

Pastor 4

Denominatie: Pinkstergemeente (vanaf 2009)
Gemiddeld ledenaantal: 35
Achtergrond gemeenteleden: Nigeriaans (en enkele leden uit Ghana)
Taal: Engels (geen vertaling aanwezig)
Voorganger: Nigeriaans (46 jaar)
Kerkdienst: zondag van 13:00 tot 15:00

Pastor 5

Denominatie: Pinkstergemeente
Gemiddeld ledenaantal: 25
Achtergrond gemeenteleden: Ghanees
Taal: Engels (geen vertaling aanwezig)
Voorganger: Ghanees (45 jaar)
Kerkdienst: zondag van 12:30 tot 15:00

Bijlage 3

Semigestructureerde interviewvragen voor kwalitatief onderzoek

---

1. Could you tell me about the reasons and the way you came to the Netherlands? To what extent did religious (Christian) motives play a role in this?
2. How did you experience being a Christian in the Netherlands in the first years after your migration? What did you perceive as positive? What challenges did you face?
3. You are now a pastor in a predominantly African church. Can you tell me about how your church was established and how you became a minister?
4. What does your congregation currently look like (number of members, ethnic composition)? How was it when you started? How do you think it will develop in the coming years?
5. What is your greatest desire regarding the spread of the Gospel in the Netherlands and Western Europe?
6. To what extent do you see it as the responsibility of African Christians and churches in the Netherlands or Western Europe to reach the secularized West with the Gospel? Why?
7. In what ways does your church engage in evangelism? How do these missionary activities look like in practice? Which target groups are the evangelistic efforts aimed at? Why?
8. What is the role of your church members in these efforts? And what about your wife (if you have one)?
9. What missionary activities are specifically aimed at secular, non-Christian Dutch people? To what extent have you been successful in reaching these Dutch individuals?
10. What obstacles do you and your church members experience in reaching the Dutch people with the Gospel? According to you, what is the biggest hindrance? What do you find the most challenging? Can you provide examples?
11. How do you think these obstacles could potentially be overcome?
12. To what extent do you, outside the church, in your personal life, have conversations about faith with non-believing Dutch people?
13. Are your church services ever attended by people without an African background? If yes, where do these people come from? How did they find out about your church and why do they come?
14. Are there any contacts between your church and other African churches or organizations in Dordrecht? How do you experience these contacts? To what extent is there collaboration with these churches?
15. Do you know in what ways other African churches try to reach non-Christian Dutch people with the Gospel? Are they successful?
16. How do you view missionary collaboration with (traditional) Dutch churches? What has already been achieved in this area? What could be improved?
17. According to you, what would be necessary to promote the spread of the Gospel in the city? Where do the opportunities or possibilities lie?
18. Does your church belong to an ecumenical movement or Christian network in the Netherlands?
19. What connections does your church have with Africa? Is there a mother church in Africa?
20. Have you made any changes in your church over the years that make it different from the African mother church? How did your congregation respond to these changes?
21. According to you, what are the main differences between African Christianity and Western Christianity? And between African church services and Western church services?
22. What are your thoughts on the future of your church? How should that future look like, in your opinion? What is needed to achieve this goal? How do you think about the future of African churches and Christians in the West?

Bijlage 4

Interview met pastor 2

A: Hello! Good afternoon.

K: Good afternoon. Very, very sorry for the delay.

A: Ah, it's totally no problem. Haha, I'm from the Netherlands. In the Netherlands time is very strictly. But in Africa, I heard, time is always flexible. And you are in Africa now? In Ghana...?

K: Yeah. It was very difficult. I was doing so many things yesterday and this morning!

A: Ah, okay

K: Yeah. So last night I was, uhm.. I traveled very long for a long time, so I came very tired. So I slept late.

A: I understand. It's no problem. I'm very glad that you want to conversate with me and that you take the time while you are in Ghana. I think you are a busy person.

K: Yeah, yeah...

A: So I'm very glad, pastor.

K: Yes, yes. So, if you want you can ask some questions. You live in Rotterdam, right?

A: No, I'm living in Dordrecht, like you.

K: Okay. Yeah.

A: Maybe it's good to tell something about myself first.

K: Yes, of course!

A: Um, and is it the best for you to speak English or Dutch? Where do you feel the most comfortable with?

K: Um, English is better. So that's not everything is okay. It's fluent. Yeah.

A: Okay, I will tell you a little more about myself. I am Arjan Smit, 32 years old. I live in Dordrecht and am married to Roelinde. We have 1 small son and my wife is pregnant with a second baby.

K: That's nice. Good to hear!

A: Besides that, I am a geography teacher in daily life. I also study theology and am in my final year of study. Every student then has to do a thesis research. My research is about African Christians in the Netherlands. I have always been interested in Africa. In recent decades, many African Christians have migrated to Western Europe and the Netherlands. I would like to know whether or not they have missionary desires. Can they reach white Westerners with the gospel? And what are the biggest difficulties and opportunities in missionary work in the Netherlands?

K: Okay, that is very interesting. That's good. That's good. Yes.

A: So you are a pastor in Dordrecht?

K: Yes, in Dordrecht: Christ Family Chapel International.

A: Oh, great. Yeah.

K: So my name is ....., and, uhm, we started a church in 2002 in Dordrecht. Yeah. In the first period we came together as African Christians on a boat 'Res. Nova' of the Dordrecht Evangelization. Now we meet

weekly in the ..... This year it is twenty years ago that we started on the boat, where we spent nine months. And then went to the central station where we have a party centre. Yes. And then we arrived here.

A: Ah, so! Sorry, I can't hear you very well. I think there is a problem with the connection. Can you hear me? Hello? Oh, yes, there you are again. Nice!

K: Yes, I'm sorry, my iPad is down, so I'm using my phone currently. Yeah. So I'm charging an iPad, and then in a few minutes I'll change to the iPad. So sometimes call comes and then it breaks the connection. Yes. Okay. So sorry about that.

A: Haha, No problem. No problem. If I have to wait it is no problem.

K: Good. That's good. Yes. Yes. So we will go further now. I've been there for about 18 years. So together we are about 20 years in Dordrecht as a church. Yes. And when I came, most of the people I met were people from West-Afrika and Asia. In Dordrecht. In Sliedrecht, and surroundings. Yes. And these were people who were coming from the countries like Liberia, Togo and other places who have been political unstable. So I was able to get in touch with them. I tried to connect with them, encourage and comfort them. And then at that time, most of them had lost families, some had nobody. Some were very, very lonely and desperate. So I became like their family.

A: Okay, I see. I understand. Yes..

K: So I thought, I have to gather all of them together, make sure I meet them, pray with them, teach them the Bible and equip them. Yeah. And and, uhm, the process was interesting, some of them having children now, and all that. So I would say that is seeing the second generation, a huge blessing of God. Uh, the children who were born in the church are now 20 years. Some are 17, 18 or 19. And all that. So yeah, it's also nice to see all these things. Yes.

A: Yeah. Ah, I see. Very special to hear. And.., uhm, when we go to the very beginning.. Could you tell something about the most important reason you came to the Netherlands?

K: All right. Of course. Uhm, the reason why I came to the Netherlands was because one first, my mum, uhm, lived there.

A: Okay..

K: Yes. My mum was living in Leeuwarden. Yes, she came around 1990. Yeah. So then I lived in Afrika, I was in the middle school, so I came one time to, uh, Friesland and then got back to Ghana. But when I finished with the school to go to university later, I decided to come and join my mum here in Netherlands. But already I was in ministry and the passion for Christian ministry was very great. So I immediately gave all my attention.., uhm, whole my heart and everything to, uhm, doing ministry in the Netherlands.

A: Hmm, Okay.

K: And yes, I saw the need to be used by God. It needs to be useful to God because he had given me already a lot of experience and challenges in life as well. And it was very easy for me to meet and reach new people. Uhm. Who needed Christ. Who needed help as well. So I believe I came in at the right time on the right place. God provided this.

A: Okay. Yes. God leads everything very special.

K: God's needed me exactly at the right time. To the Netherlands. To do the missionary work. Yeah.

A: Yes.

K: So that's.. And when I came, I was working. I was in Rotterdam. First I was working with Assemblies of God Church. Okay? And sometimes they wanted to send me to Amsterdam to work with another church in Amsterdam. And later I felt more and more that I needed to start something new. And I spoke with the

bishop. And he really encouraged me also to go. And then the place got where my heart got led my heart to God, and we started there in Dordrecht, but there was no available place to start. So we started in a boat I mentioned. Res. Nova close to the Rabobank.

A: Ah, I understand.

K: Yeah, it's a Christian boat.

A: Oh, interesting. Yes.

K: Yes. A Christian boat. And, uhm, it helped a lot because we didn't have the money to rent a bigger place. A nicer place. So we got the Res. Nova. And sometimes you have to get up very early in the morning, as early as maybe, uh, 6 or 7 to go and prepare everything and pray. And then later after around 12 again. So it was a challenge at the same time. It was nice and an adventure. Yeah. And the children also enjoyed being in the boat and everything, so. Yeah.

A: Very nice! Was it a big boat ?

K: Yes. The big boats could takes about 60 people. Yeah. Yeah. And the boat is still there.

A: Okay. Could you tell something your move from Rotterdam to the boat in Dordrecht? Did you live in Dordrecht at that moment already?

K: Um, when I was coming. Well. I first of all, I was in Rotterdam. So I was looking for a fitting place in Dordrecht. And then when I went to the place, the boat, I moved out. Before I was in Rotterdam. And then I had to come every Sunday and Wednesday to Dordrecht and go back to Rotterdam. But I felt inside it was important for me to move to Dordrecht. So I moved to Dordrecht and I think it was the best decision I've made.

A: Ah. Okay. So and now you are living with your family in Dordrecht? We are living in Krispijn? Do you know? In the neighbourhood of the train station?

K: Yes, I know. Most of our members also live in Krispijn. Okay. Yes. Yeah.

A: And your church building is in the centre of Dordrecht?

K: Yes. Around the McDonald's in the Centrum, the name of the building is ..... It is in the .....straat. We've been there for 18 years right now.

A: Could you tell something about the first years to be an African Christian in the Netherlands? Was it difficult for you to be a Christian here?

K: Um, in the beginning, it was very exciting. That I'm coming to be a pastor here is exciting because this was a new thing to me because, uhm, being a Christian and a pastor in Ghana is really different of being a pastor in Dordrecht. First, I thought to do exactly the same here in in Netherlands. But then when I came in, I met a big culture shock

A: Oh, yes?

K: Yeah. So I had to stay quiet and take a break. Take time to learn the system in the Netherland. The culture, the way of living and thinking. I first had to learn to get integrated better. Yeah. To understand the mindset of the people and to know exactly what to do. What is the right way of preaching and doing mission? Yeah.. For example, I was shocked the first time I went to a church and then saw that after the church they were drinking beer.

A: Okay. Drinking beer?

K: Yes, beer! And then at another time, so I went to indulge in one of the Catholic Churches in Eindhoven, and I met one priest. When I went there, he was smoking a cigarette and I was very shocked!

A: O, Yes?

K: Because in Ghana it's not possible. We are Christians! We are not supposed to smoke.

A: Yeah, I understand.

K: You're not supposed to drink. So that was a shock to me. But over the years, due to understand that, well, things are a bit different in Netherlands.

A: I understand..

A: Yes. Yeah. What was the biggest cultural difference for you, you think, when you are speaking about the culture shock?

K: Yes, the biggest.. uhm.., I would say, uhm, when we are in Africa, we eagerly and joyfully go straight to church. We are filled with enthusiasm and delight. We engage in loudly praising, dancing, clapping our hands, and even jumping with exuberance. We become enraptured, speak in tongues and are anointed with the Spirit. However, upon arriving in the Netherlands, I soon realized that such expressions were not the norm. I once found myself rising up during a service, clapping my hands enthusiastically, but as I looked around, I couldn't help but wonder, Why is everyone not dancing and moving? A big difference...

A: Yeah, yeah, I see.

K: That was a significant culture shock for me, noticing that everyone here is reserved. In my experience, back home, regardless of one's financial situation, when you come to church, you become excited. It's a necessity. It's a way to forget everything and praise God! But here, it's a stark contrast. Especially when you observe Protestant churches, people are sitting down in the church, just sitting, and they remain seated. There's no dancing, no movement. In Ghana, staying seated while worshipping God is unthinkable! It is irreverent and to the dishonor of God! Often I miss the passion and the energy in Dutch churches and of people in the Netherlands.

A: Ah, yes it is a big difference, I understand!

K: In Ghana it's not even allowed that you sit out when the praise is going on. It's not allowed. You have to stand up. It is irreverent and to the dishonor of God! Often I miss the passion and the energy in Dutch churches and of people in the Netherlands..

A: Yeah, what a difference. In many Dutch churches people stay sitting whole the service! Uh.., let me have a look. One, short other question: what is the name of your church denomination you belong to?

K: In Ghana I belonged to a charismatic church. There I grew up. The church is focused on the gifts and the talents that God has given to every person to praise and honor Him. So it is about the gifts, talents and abilities God has given to you.., and how to use it effectively to be a blessing to the church. That's what, uhm, that's how I grew up, the environment I grew up. Then I went to the Bible School, the Assemblies of God Bible school. And yes.., the Assemblies of God School has more Pentecostal characteristics. It was more Pentecostal. Okay. Yeah.. So I have both the charismatic and the Pentecostal background

A: Okay.

K: Yes. Yes. So in our church in Dordrecht, it is a mix of Pentecostal and charismatic.

A: Okay, I understand. Yes. That's clear.

K: Yes. We blend the two because, yes, it's important that the Pentecostal becomes effective. Yeah, the charismatic becomes effective as well. Yeah.. So there is a mix of church types.

A: Okay. Did you follow the bible school in Ghana, or in other countries?

K: Yes. I did some in Ghana and then also in Rotterdam.., an international version. Uh, there's one Bible school that I attended.., that I came to in Rotterdam, Rotterdam South. They did it in the church from the United States. So I joined also. But in Ghana I was in the middle school and there I did a Bible knowledge course.., and then when I was in the university also. I also did part of it there. And when I finished, I also did a course also. So at least when it comes to theology, I have done quite a few. Okay..

A: Yes. Oh yeah, I see. Thank you! Before you came to the Netherlands, did you have the desire to bring the gospel in the Netherlands already?

K: Yes.., Um, from the moment God showed me the way to Europe, I immediately and with all my body and mind, and with all my attention, surrendered to Him for a missionary ministry in the Netherlands. The desire was very, very strong! I saw how people needed the gospel. I was acutely aware of the need to be called and used by God, since He had already given me many experiences and challenges in life and prepared me with them. It felt natural for me to meet new people, reach them with the gospel and attract them. I am convinced that I was at the right time and place. God provided all these aspects and led everything in a special way. At exactly the right time, God brought me to the Netherlands so that I could do my missionary work here in Dordrecht. Um, in the beginning that was my focus because it was hard for me to get, I mean, close or get involved with the Netherlands people. So have to first of all, get used to my people over there because they also came from Ghana like me, but they also came from different backgrounds. Okay? We had about 12, 13 or more nationalities in our church.

A: Okay.

K: Yes, yes. Yeah, Yeah. So I also had to learn how to deal with different cultures. Even we have people from Iraq

A: Okay?

K: Yeah. Seriously, in Iraq and around 2007, we had people from Iraq who came also. Yeah. So, um, learning to deal with different denominations of people background and all that. So yeah, that's, that's, that's so it made me develop the desire to reach more to other people who are not Africans also.

A: So in the first years your focus was on African people? Yes. And in the later years you got more time and interest to reach people from other cultures?

K: Yes, yes, yes, yes.

A: And are the most of the people in your church coming from Western Africa also, or also from eastern or central Africa?

K: Yes. Most of the people are coming from the Western Africa. Yeah, but we have.., we have people from also the East Africa. So it's really a mix of African cultures.

A: Yes. Yeah. I understand.

K: So we have everything done there. We are basically open to everyone.. So it's in English and we do the translation in Netherlands. My wife is translating every Sunday. So we blend the two because, uh, the kids also get have to get used to everything that we do. In this way the service is for everybody very understandable.. That is important for newcomers and for the younger people who grow up in the Netherlands.

A: Ah.., so.. When I come to visit your church the service of understandable for my wife and me?

K: Yes, sure. Very, very understandable. Yes. Okay.

A: Ah, that's great. I am looking forward to join the service in your church.

K: Yes, very welcome! Yeah, yeah, that'd be nice. Because, um, my wife speaks very good. Netherlands is important for her. She is a doctor in Dordrecht.. and my wife is also is a member of the board of directors of Mission Dordt. And as from the beginning, there is good music. Very good... Yeah..

A: Ah, that sounds very good. That's great. Good to hear that the service is in Dutch and English..

K: Very, it's very important that we do that. If.., if my Netherlands was very good, maybe we would do everything like that one. We should invest even more to integrate into Nederland. We are now here in this country.. Yes.., um, and we should adapt and learn as much as possible of the Dutch language and culture. But, unfortunately, my wife is more integrated than me. Unfortunately, even after all these years, I haven't managed to improve my Dutch skills. I rely on my wife for that. She's really good at speaking Dutch. She's well-educated and works as a doctor in Dordrecht. I should put more effort into it. I should try to fit in better in the Netherlands. Yes, we should adapt more and learn as much as we can about the Dutch language and culture. But honestly, I'm just too busy with traveling, taking care of my own church, and dealing with the situation in Ghana. I started an orphanage there for children who lost their parents, but it's a shame that it has collapsed now. My work involves a lot of traveling. I'm a servant of God and I often find myself in different countries. I travel around preaching, serving God, and encouraging churches and friends in the United States, Ghana, and Suriname. We really should invest even more to integrate into Nederland.

A: Okay. Yeah. I see. That's honest. Uhm, maybe you can tell something more about that.. Is it difficult for you to reach the Dutch, the western unbelievers with the gospel? How is that for you and your church members?

K: Sometimes it's really difficult. But now we are involved in a organisation of churches in Dordrecht.

A: Oh, yes?

K: Yeah.., It's a great organization. So I'm involved in Missie Dordt.., it's a missionary organisation. Once a while we have a program where we visit each other, other churches and all that. And, um, it gives me the platform to meet other people, other churches. I have preached in a Jozua. Okay. You know. Jozua.., Yeah, yeah. I've preached there before. I also have been preaching in Nehemia. Other churches and all that. So, um, I've been involved with the Christian activity in Dordrecht. I really like that. Thankful to that.

A: It's a very good development. Yeah, Yeah..

K: So at least, they know me, uh, in the Christian community.

A: Okay, yeah. They know you. Great to hear there is any contact among different churches.. Yeah, yeah, so you, you are telling me that you are more and more interconnected with other churches in Dordrecht?

K: Yes. Yes. With the white churches. Yeah. Uhm, I am busy, but my wife is more busy, uh, with, with, with the Christian churches, like, um, one of the leaders of the Christian community in Dordrecht because I have a have a traveling ministry. Very often I am abroad. So sometimes I travel. I'm not always in the Netherlands. I am a traveling preacher.., um, servant of God. And I often have to minister in other churches, like in the US and in Ghana. Therefore, um, my Dutch is not as good. My wife is further along in that. She does more in Nederland.

A: Oh, I see. Therefore you are in Ghana right now.

K: Yes, yes.

A: Yes.. And is there also a kind of mother church in Ghana who sent you out to the Netherlands and to which you have to report?

K: Um, no, no. In the beginning, yes, it was.., with Assemblies of God. And then I came to Netherlands myself, but I got the connection with them.., with the Assemblies. Uh, but we are just.., let me say we relate a little bit to them. So after that period we came here in Dordrecht. They invite me to the branche here and then also preach for them.

A: Ah, I understand.. Thank you.

K: Nowadays we do sometimes outside outdoor programs in the church. In the, in the sometimes in the central parks and then now to we are trying to do the street market evangelism also. So there's a market stall in the, in the marketplace in centre of Dordrecht. Every Sunday, one church will go and then take over with selling or giving and the flyers to people know that. Okay. Yeah.

A: Yeah. I understand. And, um, when you think about it, is it good to do? Is it easy or is it very difficult for you and your church members? Could you tell something about that?

K: About the evangelism? Yes.. Sometimes you have to be very strong in the mind. Very strong in the mind. Than we really need the spirit of God. So I always say because if you say somebody is strong, it's not in your physique, it's in your mental area. And sometimes you go there and you want to talk to people, they are not interested. Totally not interested. But, if they are not interested, go to the next person. Some may be a little interested, but then the most important thing is that as you keep doing it, the Holy Spirit takes over and helps gradually! Yes, he does! Uh, Yeah.. So and sometimes you meet people and then they later call you and they want to tell you your problems. Very special. They want, yeah, they want you to pray with them. So it's, it's it may look as nothing is happening, but a lot is happening. But you don't see is always. A lot of people, a lot of people in Dordrecht are very depressed. Yeah. Yes. We see a lot. A lot of people are depressed and they need to talk to people. We are there for them. And if we are strong enough in the mind to keep on visiting, reaching out to people.., we will surely have a good work doing. Yeah. Yeah. Yeah. So don't think that we are not listening. You're not doing nothing. But at least even if it's a small percentage that is listening to you.., it is important to do.

A: Indeed. Yeah. Yes. And the most important is that the Holy Spirit does the work.

K: Yes, Yes. Yes. He promised. Yes. He really promised!

A: And, Um., Can you see there are fruits on the missionary work you do to the Western people, to the Dutch people, right now?

K: Yes, to some extent. I noticed that for us, it's a bit difficult having so much, uh, visible impact. For me.., um, because most of our people.., the people I am working with are West Africans. They are West Africans in Dordrecht.., members of our church.., and some of them find it very difficult also to reach out to the Netherlands.. to westerners. So we had some few people who work with us and it makes it very easy that when a Dutch man or woman is with us. Such a person makes it much more easy for other, African people to come and also to be part of what we are doing.. So in the beginning it was difficult, because there were a lot of obstacles and fear.., but now it's a bit.., we can see some improvement.

A: Okay.

K: And, and some of them.., also one of the difficulties was that most of the Netherlanders who came to our church, um, sometimes found it difficult to stay. Yes.. After a few weeks or months, they disappeared from the church again.., And I understand, because sometimes they came and they see that almost everybody is an African, it is difficult for them.. We try to keep them.., and be kind and friendly.., but what we sometimes do is that we say.., we understand it is so strong for you to stay and to go through the process in contact with African service and culture. Yeah. Sometimes we make a suggestion. At times, when they come and see that almost everyone is African, it becomes challenging for them. We make an effort to make them feel welcome, to be kind and friendly. However, we also understand that it can be overwhelming and difficult for them to adapt to the African service and culture. So, sometimes we offer a suggestion. If we feel it's too demanding for someone, we connect them with a Western evangelical church like Jozua or something similar.

A: Ah, I see. Thank you. Yeah, yeah..

K: Sometimes the culture shock is a big problem....

A: And when you ask people who come in your church 'why are you leaving so fast?' What are they saying?

K: Hello? Hello? Yes.

A: Now I hear you again. Yeah. And that's. You hear me?

K: Yes, I hear you play.

A: Um, my question was, when people leave your church very quick and you ask them, why are you leaving so fast? What are they saying?

K: Um, some fields. Some say that, well, they don't fit so much. Or they also bring the issue of their children. They say, my children don't like this place. They want to be in a different environment, with white people and other service. Okay. So most of the time it has to do with the children. If the children are happy, parents are happy. Than the parents will stay. Yeah. Yes. And.., and in our church, we have a little, uh, let's say, a challenge. With the young people.., because we are not a big organization. We need more expertise in child and youth work. That's really a big challenge for us. It is difficult to train people to deal well with young people and make them servants of God. Yeah. Uhm, sometimes when people are not okay with us.., because of children.., When.., if I go to Jozua.., Um, Jozua is big and they have a very, very experienced, uh children department... , uhm youth teachers who take care of the youth.., and they know how to do all of that. It's difficult for us.

A: Oh, yeah, I understand. Thank you for this.. Very difficult for you!

K: Yes.

A: So that's one of the areas we have problems. And how, how many Western people you have in the church?

K: Uh, And so far, let me.., let me say.., maybe 6 or 7. Oh, yeah. Yeah.

A: And how many members your church comprise?

K: The whole church... about.. maybe with the children, maybe a hundred.

A: Okay. Okay. Yes. So it's around 7 % other people than Africans. Maybe.

K: Yes. Yes. Yes. Yeah.

A: Um, another question. Yeah. You told me about market evangelism. Yeah. Are there other types of missionary work you do with your church members?

K: Not really. For me. The missionary work. When it comes to. If it's evangelism, Not much. No, we don't go out too much. When it comes to missionary work, I am personally involved because I travel a lot. I am the person in the church who do that. I do it myself. Like I go to Surinam. To charismatic and Pentecostal churches. And mainly America. That are other places to do missionary work with in the way of preaching and all that. Um.., The only mission we do in Dordrecht is evangelism. Missionary work in the city? Yes. That is only in Dordrecht. And, well, additionally, I used to have an organization that supports the orphans in Ghana, our home country. Yes. But for some reason, some registration work was not too good, so we suspended that one. So we are trying to see how best we can also be of help to the children who don't have parents. Also in Ghana. Yeah, but for now, the only mission, major mission work I do is that I go to other places, other churches, and then strengthen them in the faith. Yeah. And I really love doing that.

A: Really beautiful work. Yes, yes, yes. And the members of your church?

K: Like I said, most of our church members are Africans, West-Africans. They stay in the Netherlands. They do everything there. So when it comes to the mission, nobody is doing any mission work outside Netherlands. No, only me. So our mission work is more of evangelism in Dordrecht.. But I am the only one who go out.

A: Okay, I understand.. But, your church members, they go to the market talk about the gospel, you told. And you told about flyers and so on. But do they ever try to reach westerners with the gospel in other ways?

K: Yes, sometimes. The target is the Netherlands and also Africans because they try to target everybody. Everybody has to be reached by the gospel. That's our vision. That's what we believe in. And it shouldn't be only the Africans. No, the focus and the vision is to get the gospel across. Everybody. Everybody, everybody. The only problem is that we have the challenge. Yeah. To do more. But the desire is there to do more. I remember, some years back, we used to do outside evangelism together. Then we mount a platform and we do praised and worshipped our Lord. We went on the street, on market times, sometimes we joined with street churches.. And as we are singing then.., some people are talking to other people around the music area and giving them the flyers and all that. Yeah. Additionally, we are involved with some of the major Christian activities in Dordrecht. And the last one we did was we 400 years celebration of the end of slavery.

A: O, yes?

K: Yes, Um, so they invited me also to. To speak.

A: Ah, that's nice! How did you experience that?

K: It was with other professors from Utrecht and I think from Nijmegen. So we get involved quite a lot with activities in Dordrecht. Yes.

A: That's great. That's great to hear. Yeah. And, what about prayer? Are you often praying with your people, with the members of your church for the Western people?

K: Yes! Very well. Very much.. It's really our hearts desire. Our major desire is to see more Netherlanders in the church. Doing things for Christ. Being filled with the Holy Spirit. And the most important, the main strategy now is we have.., we are focusing on the youth, the youth, young people, because they were born here. They are more integrated than us. The understand the Dutch people, there culture, there way of living and acting.. Yeah. So if are able to get a young people to do the to do what we are doing, yeah. It becomes more effective.

A: Yeah, I understand. Yeah. Yes. Beautiful!

K: Yeah, they, they know the culture. They are born here. They are used to the language and everything. So I'm very much busy with the young people, even more than the main church! Because.., yes. And it's working gradually. The children, the youth.., must be and remain involved. They should not be lost in Western culture. They must have the spirit and be formed according to God's word.

A: Great to hear. Yeah. Thanks. So important! When you are thinking about the future.., what's your biggest dream for your church?

K: Um, good question.., um, my biggest dream was to have a mix. Uh, then a mix.., one united church. Color of skin should not be an issue. It's not an issue. Jesus is the great Unifier of the church... Further.., I long to have a very strong praise and worship, very strong prayer background. And a strong Word of God in the church. That has always been my vision. And over the years, I've seen it taking place. I am a man of God. I really love the Word of God. So I preach a lot. I love preaching. I love good preaching also. So for now, um, I'll say that to some extent. I've seen the fruits coming up and also seen it through the young people also. And, um, now, as like I said, my focus is more on the young people, the young people, the youth. Yes, they are the future of the church!

A: So, you really see the importance of the second generation?

K: Yes, yes. So, I introduced something about four years ago or so, that, um, before I preach at Sundays. Um, they always will have. Um. Every Friday they will get, um. The children are given a Bible text on Fridays.

They have to use it to prepare a mini sermon about that text. They prepare a message for the Sunday, two days later.

A: Okay, that's interesting! Wow.

K: Yes. So before I preach, they will prepare. They will say preach their message for maybe five minutes on the podium.

A: Ah, I understand..

K: Yes. Yes.. And then when they finish, then I also come and start preaching on that theme.. And it's amazing. I'm often very surprised. Yeah. What.., what they are doing is very, very well! They are young preachers.., we are training them for the future. Yes, yes. And they rotated.. they involve every youth.., also all the young people. They do it from 12 to 18. Everybody is involved. It's very nice.

A: Ah, very interesting.., very good to hear!

K: Yes, yes, yes.

A: And can you see now already that the young people go to bring the gospel in the streets or..?

K: No. The young people? No, not yet. And that is at the same time my prayer, that the young people will do more! Yeah, yeah.. Sometimes young people, children are joining us.., but most of the time we don't take them. We are not allowed only the young people to send to the streets.. We've not done that. And there's no special reason for that at the same time. But we've done that. Normally we go in groups with maybe five, ten people and sometimes the kids, if they are free, they can join us and all that. That's what we do.

A: Ah, I understand.. When you think about mission.., what is the most important thing you think for Dutch white people to reach them? What is the most important thing needed to reach Westerners with the gospel?

K: Um.., it's the big question. Because always there is a big barrier. Uh, between the white, the Dutch.., and the Africans, because the barrier has to do with the culture. So we, Africans, we have to become like them. Yes.., we have to become like them! And.., even it's in the Word of God, in Scripture. It's in the Bible! Paul said I became all things to all men. And I became before the Jews as a Jew, to win Jews. To those who are without the law, I became as without the law, in order to win those who are without the law. To the weak I have become as a weak, to win the weak. To all I have become all things, to save at least some. And that is a big challenge. We have understand the cultural background and we have to adapt sometimes. If I go to Ghana, there's a way I preach in the church. If I'm in the Netherlands, maybe.., If I'm in a Dutch church, like Jozua, I preach also different.

A: Yes, okay. I, understand!

K: Yes. Yeah. Because I can't preach the way I do in Ghana. Yeah. Um, the style must be quite different because they don't like so much noise in the Netherlands. You have to make sure everything is calm. Well, you prepare everything systematically. When I come to a Dutch church, there should be a certain order and structure in liturgy and in my sermons. Yeah. Then it's.., to be of help to them. So this is what we need to build up, I think. But it takes time. It takes time to learn this. To build up.. It is a difficult process to get to the level where you can break culture background.. I have to learn to fathom the systems they have in mind.. And to know how to deal with it. And some to.., um, it's also not only culture. Not it's not also called it is not always culture and external matters.. Sometimes it is a the way of doing things. Yeah. Like if you go to a Protestant church, people there's a way they believe.., the way they do their things. And if you go to their Pentecostal, there's also the way. So it's always difficult. You have to know how. It takes a lot of time.

A: Yeah. I understand. So you, you have to learn and to listen about the culture you go and yes, I think it's very difficult for you. I can imagine!

K: Yes, it's very, very difficult.., to be patient and to listen and to look.

Ah, I can imagine. Yeah. Yes. Um, did you follow a kind of training for it?

A: Um, to some extent, yeah.

K: But, mainly.., um, it was more of personal practical experience. And of course, some study I got in Ghana and in Netherlands also.., we had to follow some courses. In the Netherlands it was from Assemblies of God. When I think about personal experience, I think about 10 years ago. In our church we received some people in short time. Within a few months I noticed that some of them were homosexuals, and um.., one person in particular was very expressive about it. So I started doing the counselling.., what to do, what the Bible teaches, and all that. I was helping him and the others. And then I noticed that more people were coming.

A: Okay?

K: Yeah. So in the one Bible studies, they asked me a question about homosexuals, and I was.., I used the Bible and I was very clear and very hard. When I look back, it was too hard.. They were angry and they left.

A: Oh, I see. Yes.. And then?

K: In doing that, I learned that, well, it's perhaps it's good they left. Perhaps at that time what a good thing it was that they left the church because the church was still so fledgling. Perhaps it was not good that there were homosexuals at the foundation of the church. They were practicing and it brought confusion at the time. But at the same time I realised that I was not ready or not enough equipped to handle it in the right way. I handled in an African.., um impulsive, straight way en people left the church.

A: Ah, I understand.

K: Yes, yes, yes.. So, um, in the beginning I was like, oh, did I do something wrong? Did I do something what was not according to the will of God? But, later the Holy Spirit let me know that, well, I did the right thing for that moment. Yeah. And then. Yeah. But, at the same time.., sometimes you have to be very careful with people, because some people come to church deeply wounded and they need, they need support, they need help. And then you become so hot. So straight. That's not the right way of doing.

A: Okay, yes, I could imagine. Yeah.

K: So. So in the process of you learn, you learn when you have.., when you are dealing with people, practical things you learn. It really takes a lot of time. Yeah, Yeah.

A: Yes, sure, I think you are right. Many things you have to learn by experience. Um.., you told me about cultural differences and that you have to invest in learning the culture. Yeah. Could you tell me something more about the most difficult cultural obstacles? The most difficult cultural barriers?

K: Um, I would say, first of all.., the first one has to do with the language. Yeah. Yeah, the language and understanding the mindset of the Dutch. In comparison with Ghanaian language and culture. Unfortunately, most Africans go in first instance to church because of their needs. Some has to do with their material needs. Some have to do with their spiritual needs. But.., in the Netherlands, if somebody goes to church, it goes to church because the person is a Christian by birth.., or he or she came to faith in Christ. The person it's part of his tradition.., that he goes to church. It's also a place to socialize also. So if you are able to know this, this difference helps you to know how to deal with everybody. Yeah. Yeah. Sometimes you meet somebody, um, and all that the person needs is worth of comfort. That you talk about his or her needs.. How to become happy. It's only thinking about what can make me happy today. Oh, what can I do to be happy today? You meet somebody today. It's like thinking about something different. Totally different. So you have to know the differences in all these things to know how to deal with everybody. Culture is very, very important. The way they think. In the Netherlands family is very important as well. Yeah. Yes.., And, you know, our people, Africans, most people didn't live with their parents. I mean, many people lived with their mother. The left Africa often with only their mothers. One parent. And then they come here, in this society.., en they don't know how to mingle with other people. When they come to Netherlands with that mentality, they get into

society.., they are not used to. For instance.., for me, I learned in all the years a lot about Netherlands. Here, everybody is sitting around the table at 06:00. We all gather at the table and eat. The family in Africa is not like that. Yeah. The father is eating. It's different. The mother shouldn't eat. They eat at different times. Yeah. Yeah. So you learn how to do all these things. So even if you want to go on evangelism or go and visit the family. Yeah, you should know when to go.

A: Yeah, indeed. Yes, I understand.

K: Here is doesn't work to just get up and then bring a visit of go for missionary work around 18:00. If you want to go to visit somebody and talk about Christ... No, it doesn't work then. So it's the system here. There's no time for family, no time for church. Everything is well planned. Yes.

A: And your church members, do they speak Dutch when they go out?

K: Yes, everybody speaks very good Dutch. Especially the younger people. Except maybe me, haha. The most church members have been living in the Netherlands for more than ten years already. Not everybody, but the most do.

A: All right. That's fine!

K: Okay. Okay. That's good indeed. The language barrier is getting lesser in the years.. For the most it is not a big problem anymore. They have, uh, their own friends. They have families they are related to and all that. It's not a problem for many now I think. Yes. Especially the people in our church who are in the Netherlands for a long time are better integrated. Yeah. I am speaking about the West Africans. If you look at the nature of the people, we are in the church more and more westernized over the years. Okay. Meanwhile we have learned a lot of the Dutch values. Increasingly things are the same. Yeah, we know the values. Yeah. Cultural values. And we understand most of them already. Okay. Yeah.

A: And he people in the church who are not African.., but who are from western origin. How, how is the contact with them? How is the contact between the African church members and the Western church members?

K: Um, for now, let me explain a bit. We have one person from Poland. She is a polish. And when, when she came, she was like, uh how do I fit in this church? Uh, because people from Holland better fit in our church than Polish people. Because. Yes, because the Dutch know Ghana better than Polish people. Yeah. But when she came she was a bit nervous and all that. And, but sometimes our people, when they see somebody new , and also in the case of Westerners, they go to make contact very free and friendly. Okay. And now she stayed in the church and we've been very helpful at any time for her. She is very helpful too at this moment. When she sees that somebody from the West comes in the church, she's the first person to go and say hello, hello to that person, and all that. So it's yeah, we try as much as possible not to allow any sort of any form of division or discrimination or something like that. Everybody tries. Everybody is nice in the church.

A: Ah, I understand. That fine to hear from you!

K: So when you become, you come to our church, we africanise you or internationalize you. Haha. We internationalize you. That's better to say. No I'm joking. Um, what also is important. Yeah.. Um, African Christians are more introvert than people from the Netherlands. They are not too open. I mean, not like Dutch people. Most people are more careful and closed. But a few in our church.., more and more, are extrovert. For example my wife. She's out there and my wife is very much integrated in the culture and system. So she helps. And there are few people in the church who are also very, very open, they are very Westernized, who makes things easy also.. That's good.

A: Haha, yes, yes.. That's a good development! Nice to hear. Um., another question in relation to this.. What typically African things did you have to stop doing to reach more westerners?

K: Ah, that's a very good question. Very good question. Um, when I first came. The people I first met., the people who came for the first time to our church where all, uh, French speaking. They spoke French. Okay, so I preached in English and they translated it in French. In French. And then later I changed that immediately said, No, this is Netherland! We have to learn the language from the Netherlands. So we shipped straight to Dutch and then everybody was okay with that. And then the second thing we did was that we didn't want to sing only African songs. Mmm. Oh, let me say Ghanaian songs., or typical African songs. No, we didn't anymore.. We didn't do that. Okay.. In the beginning, some people wanted it. They liked singing African songs very much. No, no, we are in Netherland now. We have to make sure if anything, let's do international songs, songs that everybody can. So it's very important, uh, what you do with, with the songs in the churches. The songs go a long way. We consciously stopped singing too many indigenous songs and using indigenous languages a few years ago. That is not attractive to westerners. I also made sure that women no longer wear traditional clothes. That too can be too much of an obstacle. We had to stop all anything typical African elements which are hard to understand for newcomers. Of course it still happens sometimes, but the agreement is to adapt as much as possible to the Netherlands. Okay. Make sure that we don't do anything typical African.

A: Ah, very clear. Thank you! Uhm..

K: O Yes, another thing that we did was.. Uh, we still have the women ministry and the men's ministry. And during the women's ministry we used to have special clothes for the women in African style. And then we noticed that not everybody was okay with that. I noticed because some people from the Netherlands were not too okay. Also some South Americans said no. So we stopped it. So we immediately stopped with it. It was about traditional clothes with a lot of colours, you know? Special for the women, only for special days.

A: Ah, I see. Yes, I understand very well.

K: Okay. Yeah, yeah, yeah, yeah.

A: Could you tell me something more about the organisation of your church? You already told something about women and men ministry.. Is there more than that?

K: Yes. Yes.. In our church we have different ministry's that all have the same goal, to come closer to our Lord and Savior and guide others into His presence as well. We have men ministry. The men of the church meet every last Saturday of the month. They discuss church matters and encourage each other in a fruitful life. We also have Women Ministry. The women of the church meet every first Saturday of the month. They are having studies on different topics, with a practical link to daily life of a 'proverbs 31 woman'. Then we have the Children Ministry. The children have their own meetings during the church services. They are divided into 4 different age groups. Well.. I will explain. Of course we have the babies. The baby's 0-2 year, are taken care of and can play freely. They have a moment of prayer together and sing a song. The toddlers 2-3 year old have a program that mixes time for God with time to play. At their own level of understanding they learn to pray, hear story's from the bible and do some simple crafts or games. The young school children of 4-7 have a program in which they listen to story's from the bible, are encouraged to pray in their own words, sing songs to praise God and take part in creative activities that help them to visualize the story's they heard. The older school going children of 8 plus have a program with bible reading, story's and get familiar with the bible in a playful way. They are really interested in things about God and therefore also partake in discussions and conversations about our faith. And lastly, the young teenagers meet once every 3 weeks for a special evening. We have fun, are creative and serious at the same time and discuss the challenges they meet as they grow up.

A: All right. Thank you very much! Yeah. Yeah. Nice. Yes, very nice. Now, it's very interesting you are telling me. And you told me earlier about you were in the big church in Dordrecht for the remembrance of slavery.

K: Um, yeah.

A: Could you talk a little about whether you ever face racism? Or with superior behavior or superior expressions of people in the Netherlands? Especially during missionary activities? Um, you understand?

K: Um, now we don't have so much of that problem anymore. However.., at this moment. In the beginning, in Dordrecht, when I came, I noticed that, um. Some of the white pastors.., whenever I went to them.., some of them were not too comfortable. With me. They were distant and often acted otherwise, out of touch or something. Such an attitude of, 'what do you come to do?' Yeah, um.., but for now, I don't see that less. I don't see that much anymore.. Yeah, but now.. What most African pastors often have in mind is that.., it's true that the Westerners came to Africa in the past. And brought us the gospel of Jesus Christ. And now they are very tired. Yeah. They are extinguished. So even if they are tired, that is precisely when we should come back with the gospel, to minister to them! Is't so important! And then make them strong again. And some understand it.., but some pastors and churches don't see the need of it. The revival in in Africa is so powerful.., so powerful. The Netherlands really could use some African passion and new, fresh revival.. Yes! Yeah..

A: Yes, I see. Thank you. I think you are right!

K: But if you're not careful. With all the fire that you can have in Africa. You can come to the Netherlands and then the fire can go down. The passion and fire for the gospel and the message of Jesus Christ can be quenched. So we have to be very careful..

A: Oh, yeah, I see. Yeah, we understand.

K: So sometimes.., if it goes down like that and you meet people on the streets or in other churches who are a bit racist.., if you're not careful, you will give up. You get hit inside and get really desjected! If we are touched by racism we can always go to our church building. That is also used by another church, a Dutch church called ..... We encourage each other, pray and comfort each other. We pray for steadfastness and God's Spirit in our hearts. Yes.., Yes.. We ask for His fire and power in our bodies.., in our hearts. Yeah. Yeah.. Some people are not nice in the Netherlands for us Africans.. The are not.. They are not nice.., not kind. Their reactions.., their looks.., or they ignore us completely on the streets. But we're kind of used to it.. Yeah. Um..

A: Okay.. That's very sad to hear. I'm very sorry for you.

K: Yeah.., but some.., um, many are very nice. They want us to do things together. Others say no to us.. Uh, sometimes they are a bit hard on very simple, simple things. But the Holy Spirit also gave us the wisdom to deal with is.. to stay calm.. Always stay calm.

A: Um. Right. Um, let me have a look on my questions.. Um, yes.., so you told me about contacts between your church and other churches in Dordrecht. And you also told me about Jozua en Nehemia you are connected with... um..

K: So, as I said, we have some contacts with some evangelical churches. Additionally, we also have contact with Mission Dordt. And also SKIN in Rotterdam, a kind of umbrella foundation in the whole country. The contact person is Madeline Grant, you know?

A: Yes, I heard about her. Maybe I will contact her soon!

K: And sometimes I am travelling around the world.., to visit en encourage some churches we have contact with. We are related to the international organisation of our church.

A: Yes. Okay. That's nice. I understand.. Um.., When you think about the future of your church? What do you think about the future of your church? The coming years..

K: Um, I believe in God.. Yes.., and.. Trying hard working. Because believing is good. But you also have to work hard to get more workers into the church. Praying, believing, but also use the gifts God gave to us. I hope.. I pray that the focus will not only be on Africans, but to be more on Netherlanders.. the Western

people. Because, because that's what God brought us to Netherland for. He brought us here for a reason, to get Dutch people back to church. Also., um, I hope that Dutch people are more active in international churches like us., that the working with us. That there will come a mix., more contact between Africans en westerners., but sometimes its difficult. But is my desire to see that more others are in our church.

A: Ah, I see. That's a beautiful desire. Um, what things need to be different in the future for that? What needs to be changed according you?

K: Um, I believe we have to be more., more aggressive. Yes. Aggressive with the gospel. Um. Sometimes I believe we Christians can be very timid. Too timid., too quiet. And we have to be aggressive. In doing programs in the centre of the city. Uh, there should be more Christian programs that involves especially the young people. And um, and that is so important. If we are able to get the young people to be effective, then we have a future. Yeah..

A: Ah, I understand. Thank you. So your focus in the future is mainly at the young Christians?

K: Yeah, my prayer is that the young people, young Christians, will become effective. Will be led by the Holy Spirit. They'll be bold to stand and preach and speak the mind of God to people.

A: Ah, great to hear. Thank you very much! Um, one of the last questions.. Could you tell something about the ties your church have with African churches in Africa, in Ghana, your home country?

K: Um, not. Not too much. Um, most of the problem is that. Um, with me., my relationship with the African church is here. In the Netherlands. Um, let me say. The church relationship works on my personal relationship with other churches.. Sometimes I bring friends with me from abroad and mutually. Then they know that we have actually our church.. We don't have a direct business relationship with any church, okay? But all the relationships they have is with me. So we do everything, everything is in Netherlands. We do, we mind our own business. But there's a personal relationship with other churches. They don't have any control over us or anything. No, everything is in the ground here.

A: I see. Thank you. I ask you that because some mother churches in Afrika deliberately send out missionaries..., who remain strongly associated with that church.

K: It's good. But I believe that we are not in the position now to do that, because even though we exist 20 years, we are a young church and we don't have the capacity, the, the money and the resources to do that yet. Yeah, yeah. So we are not so much involved with that aspect.

A: How is your contact actually with other African churches in Dordrecht?

K: I think there's another African church. Yes No, it's more of a Ghanaian. And they were there before we even started. And they have not been able to develop like we have to develop energy because they are very typical Ghanaian church. They stay typical Ghanaian. I think they are less integrated than us. They even don't speak English! Okay. Yes. Yes. So the lesson from it is that we have to do more if we want to survive, get more restless in the church. Yes.. And then, when the young people get the youth, they easily leave the church. They don't want to have anything to do with it. Yeah. So that's. That's why in our church is very important that we make sure that the Netherlands language plays a big role. Yeah. Activities are done in Netherland every time. Translation is always there. Um., there is also a Nigerian church. I love Nigerians! We are redeemed.

A: And do you also have conversations about Christian faith with non-believing Dutch people out of the church?

K: Yes, we are very open. Open-minded Christians. We try to deal freely with each one. Also regarding the gospel. In the past we sometimes visited hospitals and we also prayed for the sick. Sometimes I went there to talk to people and it was nice. I even had one time when someone asked: can you baptize me? Um, can you pray with me? Sometimes it was about people who were almost dying. Now I don't do that much anymore. Yeah., These days. No., but I think it's something we need to look at again. I believe that

sometimes people don't know Christ, not because they don't want to, but because they didn't get the chance. All people need to hear about Jesus. Be given a chance. There needs to be a better approach. Um..., one thing I realize..., one of those things that is dangerous for Christianity is that we judge people too easily. Yes, we look at people who don't believe or believe differently..., and then we immediately think they are bad people..., people who are going to hell. No, that's wrong.

A: Nice that you say that. Yes, I think it is very important indeed, and..

K: Yes, yes.. We have to love people, whether they are Christians or not. Yes. And then our whole life should be the gospel to them. Yes. Not only the church. The way we accept people, the way we help people should reflect Christ to them and they get them attracted to Christ. Yeah. Very important!

A: Thank you. Yeah. I agree! Is your church growing or is it stable?

K: Now it's growing. Uh, some years back, it was stable, I think. Uh, let me see. Five years ago, it was stable. But if you look at a few years, maybe after the corona. Now it's going up a bit again. Okay. Yeah. It was a very difficult time with Corona crisis. Yes, Yes.

A: About the people in your church. Do they all have a job? Do they have good education?

K: Like I said, in the beginning about 80 of 90% of the people I started church with were Africans. And they came from different African countries, some French speaking and all that. But some of them had some education. However, the papers were not regularized. They were vulnerable. So by the time the papers were okay, they had the chance to grow up and flourish. But before, they didn't have any work. And they had to feed some family. Yeah. So some couldn't even go back to school. But after a while they were just working maybe in the fabric or something. Yeah. But, now? At this moment, um, so far, everybody's working in the church. Everybody has found a way to have some income. Everybody got their papers. But., um, in the past year, some people from Ukraine came in the church. Yes. We received people from Ukraine. They were studying in Kiev, but originally they came from Ghana. They found their home in our church.

A: Ah, that's good to hear! Nice. Yes. Um, can you tell me something about difference in theology between African theology and message and Western Christian theology? You understand?

K: Yes, I know. I know what you mean. Well, um. The theology is the study of God. And in the African context., um, what I realised is that many African take a lot of their cultures and traditional belief in theology. What I've come to realize is that many Africans bring their culture and traditional beliefs into their theology. Sometimes, African Christians take it to extremes. We Africans are highly inclined towards spirituality. It permeates everything, and superstition becomes intertwined with our beliefs. They believe that every event holds a special meaning. Let me tell you, everything gets a spiritual connotation. There is a spiritual aspect to everything! Yes.. Sometimes, when someone is unemployed, sick, or facing difficulties... it's attributed to something their father did wrong. There is sometimes suspicion towards scientists, scholars and doctors. They interpret everything, everything in a spiritual context. I think it can become too focused on spirituality. African theology sometimes gets mixed up with superstition, and that's where it becomes troubling. It can even be dangerous. Fortunately, in our church, these tendencies have diminished. They don't appeal to outsiders.

A: Ah, I see. I understand. Yeah. Yeah.

K: Yes, so it's a kind of mix with the Bible and traditional culture.. Yes, very often it is. Yes, sometimes there are people who act this way and think that way. In our church, that is less present. It has diminished. People don't like to be associated with churches that are superstitious. That's not attractive to outsiders. And then in Europe, um, we don't have much superstition there. If you're sick, you go to the hospital. If you need a prayer, they pray for you. But sometimes in Ghana, if people are sick, they don't want to go to the hospital. They think, well, if you go to the hospital, it's wrong. You shouldn't. They think too spiritually.

A: O, yes. Interesting.

K: Yes. So it becomes things that are not biblical. But I guess your personal thinking you add to it. At the same time, I think Western Christians or Western people can learn a lot of African Christians. Yeah there are good sides and there are bad aspects. The good things you have to keep. Spirituality in itself is very good and biblical, but it can go too far into superstition. Westerners are more physical at the same time. That's a big difference! They want to see before they believe. But Africans want to believe something in something all the time. Yeah. Yeah. Sometimes the Africans want to believe without even knowing what he or she believes in. Yeah. Yes, we, we have to learn the Bible. And the standard Bible will say that faith comes by hearing and hearing by the Word of God. As you have heard the Word of God, faith in you grows. But some people, they just want to have faith in God without not knowing the Bible. Let's see. But one cannot be done without the other. Everything must be founded upon and grounded in the Bible.

A: sometimes I read that there are African churches who are focusing on the prosperity gospel. When you believe in Christ, you will be very happy and wealthy, and..

K: Yes, I know it. You will get rich. That is a problem. And it is, it is, it's been a problem, but now it's getting better I think, because, uh, because of, like I said in the beginning, I said that most Africans are Christians because of their needs. And, and some wrong churches also, uh, preach that you'll be blessed if you come to the church. The preach message is that makes you excited. And then later you get very depressed and disappointed. Yeah. Oh, yeah, yeah. And they are not so real to you, but they give you big promises and God will prosper. Your God will do this, if you work hard, and so on.

A: Yes, aha. Interesting. And..

K: Sometimes there are wrong preachers with wrong intentions who hide behind things like this. They preach that prosperity gospel. Well, if you if you give your money to the church, God will give your money back. Uh, the church is not a casino. No, so it's not a gambling place. Does this happen a lot in African churches? Yes, unfortunately it does. Because many people in Holland have a suspicion about this, I make sure that when I go to Joshua, I don't preach about that. I then preach about faith growth. About biblical spirituality or something like that. About how to grow in the Lord. About how to be strong in Him. And about how to evangelize and so forth. Unfortunately there are still a lot of African churches in Amsterdam and even well in Rotterdam also.., who preach the prosperity gospel. But it is getting lesser and lesser. I don't know churches in Dordrecht who still preach such a gospel. Yeah.

A: So, you play piano, I see? I see a piano behind you?

K: Yes, yes! I play piano.

A: Aha, very nice. Me too!

K: I also play bass guitar and some drums.

A: Oh, that's nice!

K: And I sing, too. Sometimes.

A: Okay, very nice! So, you are very musical!

K: Yes, very, very musical.

A: Oh, that's nice to hear. Yeah. All right, um., when you are in the in Dordrecht again, we surely will visit your church together.

A: That'll be nice. That'll be nice. Welcome to see. Very nice. At the end, now, pastor, I really want to thank you very, very much for this conversation! Thank you. Thank you. Thanks for your time and the very interesting information and your passionate answers. I really see your passion for Christ and the gospel. Yeah.

K: Yeah. Yeah. So thank you very much too. Yeah. Thank you too. It was nice.

A: I will send you my research when it's finished. Is it okay?

K: Okay. Yeah, that's fine. Yes, Yes. Yes.

A: You will come back to the Netherlands in the end of May?

K: Yes. May 24th I will be back in the Netherlands.

A: Okay. Okay. Nice. Hope we'll stay in touch. And hope to see you soon.

K: Yes, Yes. Thank you.

A: Thank you very much.

K: You're welcome.

A: I wish you all the best! Have a nice day. Bye bye.

K: Yeah, okay, see you soon. Bye!